

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Savaş DEMİREL

MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2022

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Savaş DEMİREL

MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ

MUŞ-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
TABLOLAR DİZİNİ	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUŞ'UN TARİHİ, COĞRAFYASI, SOSYAL YAPISI, MUŞ MERKEZ AĞZI VE BU AĞIZLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. MUŞ'UN TARİHİ	5
1.3. MUŞ'UN COĞRAFYASI.....	10
1.3. MUŞ'UN ETNİK YAPISI	13
1.4. MUŞ MERKEZ AĞZI VE BU AĞIZLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	13

İKİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

2.1. ÜNLÜLER	19
2.1.1. Normal Süreli Ünlüler	19
2.1.2. Kısa Ünlüler	23
2.1.3. Uzun Ünlüler	23
2.2. ÜNSÜZLER	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI

3.1. SÖZ VARLIĞI	32
3.1.1. Ağız Sözlüğü	33
3.2. MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ.....	38
3.2.1. Araç Gereç Adları	38
3.2.1.1. Ekincilik ile İlgili Araç-Gereç Adları	38
3.2.1.2. Mutfak ile İlgili Araç-Gereç Adları	42
3.2.1.3. Yapı ve Dekorasyon İşleri ile İlgili Araç-Gereç Adları.....	47

3.2.1.4. Evin Genel İhtiyacı Olan Araç Gereç Adları.....	48
3.2.1.5. Hayvancılık Faaliyetinde Kullanılan Araç-Gereç Adları.....	48
3.2.2. Giyim-Kuşam-Süslenme ile İlgili Adlar	50
3.2.2.1. Bedene Giyilen Giyecek Adları	50
3.2.2.2. Başa Giyilen Giyecek Adları	52
3.3.2.2.1. Kadın Başlık Adları	52
3.3.2.2.2. Erkek Başlık Adları	53
3.2.2.3. Ayağa Giyilen Giyecek Adları.....	53
3.2.2.4. Süslenme ile İlgili Adlar	55
3.2.2.5. Takı Adları	55
3.2.2.6. Kumaş Adları	55
3.2.3. Hayvan Adları	57
3.2.3.1. Evcil Hayvan Adları.....	57
3.2.3.2. Yabani Hayvan Adları	62
3.2.4. Meslekler ile İlgili Adlar	64
3.2.4.1. Avcılık ile İlgili Adlar.....	64
3.2.4.1.1. Balık Avı ile İlgili Adlar.....	64
3.2.4.1.2. Keklik Avı ile İlgili Adlar.....	65
3.2.4.1.3. Ördek Avı ile İlgili Adlar	66
3.2.4.2. Ayakkabı Tamirciliği ile İlgili Adlar	67
3.2.4.3. Berberlik ile İlgili Adlar.....	68
3.2.4.4. Çömlekçilik ile İlgili Adlar	69
3.2.4.5. Değirmencilik ile İlgili Adlar.....	71
3.2.4.6. Dericilik ile İlgili Adlar.....	74
3.2.4.7. Dokumacılık ile İlgili Adlar.....	74
3.2.4.8. Keçe ve Keçecilik ile İlgili Adlar	77
3.2.4.9. Marangozluk ve Benzeri İşler ile İlgili Adlar	78
3.2.4.10. Semercilik ile İlgili Adlar	81
3.2.4.11. Terzilik ile İlgili Adlar	83
3.2.5. Yapı ile İlgili Adlar	88
3.2.5.1. Evin Bölümleri ve Dış Yapılar ile İlgili Adlar.....	88
3.2.5.2. Tarım İşleri ve Hayvancılık ile İlgili Yapı Adları.....	91

3.2.6. Yiyecek-İçecek ile İlgili Adlar	93
3.2.6.1. Ekmek Çeşitleri ve Ekmek Yapımı ile İlgili Adlar	93
3.2.6.2. Yemek Çeşitleri ve Yemek Malzemeleri ile İlgili Adlar	96
3.2.6.3. İçecek Çeşitleri ile İlgili Adlar	111
3.2.7. Tarım ile İlgili Adlar	112
3.2.7.1. Tarla İşleri ile İlgili Adlar	112
3.2.8. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Muş Merkez Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler	119
3.2.9. Muş Merkez Ağzında Kullanılan Ancak Derleme Sözlüğü'nde Olmayan Kelimeler	119
3.2.10. Derleme Sözlüğü'nden ve Yazılı Kaynaklardan Tespit Edilen Kelimeler....	121
3.2.10.1. Derleme Sözlüğü'nden Tespit Edilen Kelimeler	121
3.2.10.2. Yazılı Kaynaklardan Tespit Edilen Kelimeler	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZLÜĞÜ

4.1. SÖZLÜK	123
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA	161
EKLER.....	175

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZ VARLIĞI

Savaş DEMİREL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ

2022, 176 sayfa

Bu çalışma, Muş merkez ağzının söz varlığını ortaya koyan bir ağız sözlüğü çalışmasıdır. Çalışmanın temelini Muş merkez ağız bölgesinin söz varlığını temsil eden kelimeler oluşturur. Çalışmada Muş merkez ağzının söz varlığındaki adlar tematik düzene göre araç-gereç, giyim-kuşam-süslenme, hayvan adları, meslekler ile ilgili adlar, tarım ile ilgili adlar, yapı ile ilgili adlar, yiyecek-içecek ile ilgili adlar olmak üzere yedi ana başlık altında incelenmiş ve esas olarak ses ve anlam açısından ölçünlü dilde bulunmayan sözcüklere yer verilmiştir. Tespit edilen sözcükler de kendi içinde alfabetik sıraya göre dizilmiş ve il bağlamındaki anlamları yazılmıştır. Muş merkez ağzının ses zenginliğini yansıtmak amacıyla araştırmadaki kelimeler çeviri yazı işaretleri kullanılarak yazıya geçirilmiş, ünlü ve ünsüzlerin belirleyici nitelikteki ara sesleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Elde edilen veriler sonuç kısmında değerlendirilmiştir. Özel amaçla yapılan bir söz varlığı araştırması olan bu çalışmanın amacı da Muş merkez ağzına özgü kelimeleri tespit edip örnek cümlelerle destekleyerek Derleme Sözlüğü'ne ve Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Türk Dili, Muş Merkez Ağızı, Söz Varlığı, Ağız Sözlüğü, Sözcük, Ses Bilgisi, Derleme

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
VOCABULARY IN THE DIALECT OF MUŞ CITY CENTRE

Savaş DEMİREL

Advisor: Assist. Prof. Nurcihan GÜNEŞ

2022 Page:176

This study is a dialect dictionary study that reveals the vocabulary of the dialect of Muş city centre. The basis of the study is composed of the words that represent the vocabulary of the dialect of Muş region. In the study, the names in the vocabulary of the dialect of Muş city centre were examined under seven main headings according to the thematic order: Tools-equipment, clothing-equipment-ornamentation, animal names, occupations-related names, agriculture-related names, building-related names, food and beverage names and mainly words that are not found in the standard language in terms of sound and meaning are included. The identified words were also arranged in alphabetical order within themselves and their meanings in the context of the province were written. In order to reflect the sound richness of the dialect of Muş city centre, the words in the research were written using transliteration signs, and the distinctive intermediate sounds of vowels and consonants were given in detail. The data obtained were evaluated in the conclusion part. The aim of this study, which is vocabulary research with a special purpose, is to contribute to the Compilation Dictionary and to the dialect researches of Turkish in Turkey by identifying the words specific to the dialect of Muş city centre and supporting them with sample sentences.

Key Words: Turkish Language, the Dialect of Muş City Centre, Vocabulary, Dialect Dictionary, Word, Phonology, Compilation

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

DS	: Derleme Sözlüğü
e.t.	: Erişim Tarihi
ed	: Editör
Hz.	: Hazreti
km	: Kilometre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ör.	: Örnek
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.2.1. Araç Gereç Adlarının Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	49
Şekil 3.2.2. Giyim-Kuşam ve Süslenme ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	57
Şekil 3.2.3. Hayvan Adlarının Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	64
Şekil 3.2.4. Meslekler ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği	88
Şekil 3.2.5. Yapı ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği	93
Şekil 3.2.6. Yiyecek-İçecek Adlarının Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	112
Şekil 3.2.7. Tarım ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	118
Şekil 3.2.. Muş Merkez Ağzı Söz Varlığındaki Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği.....	119
Şekil 3.2.9. Muş Merkez Ağzı Söz Varlığında Bulunan Kelimelerin Derleme Sözlüğü'ne Göre Yüzdellik Dağılımı.....	122

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.4. Doğu Grubu Ağızları.....	14
-------------------------------------	----

ÖN SÖZ

Bir toplumun söz dağarcığında yer alan sözcükler coğrafya, iklim, zaman ve yaşam şekillerine bağlı olarak biçimlenir, değişir ve korunarak o toplumun gelenek, görenek ve inançlarıyla ilişkili olarak geçmişten günümüze dek milli kültürel değerlerini aktarır.

Bu araştırma, 2020-2021 yılları arasında Muş merkez ilçesine bağlı 15 mahalle, 1 belde ve 8 köyü kapsayan bir söz varlığı çalışmasıdır.

Muş merkez ağız söz varlığının incelendiği bu çalışma “Giriş, İnceleme (Ses Bilgisi), Muş Merkez Ağız Üzerine Yapılan Çalışmalar, Muş’un Tarihi, Coğrafyası, Sosyal Yapısı, Ses Bilgisi, Muş Merkez Ağız Söz Varlığı İncelemesi, Sözlük, Sonuç ve Kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

“Muş Merkez Ağız Üzerine Yapılan Çalışmalar” bölümünde bu ağız bölgesinin bulunduğu ağız grubu ile bu ağız bölgesi ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

“Muş’un Tarihi, Coğrafyası ve Sosyal Yapısı” bölümünde Muş’un genel tarihçesi, coğrafyası ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

“Ses Bilgisi” bölümünde Muş merkez ağız bölgesinden derlenen sözcüklerden ölçünlü Türkçede kullanılmayan çeviri yazılı sözcüklerin ses bilgisi özellikleri, ünlü ve ünsüzlerin ayırıcı nitelikteki sesleri belirtilmiştir. Ses Bilgisi Bölümü, ağız çalışmasındaki gibi ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır.

Üçüncü bölümde Muş Merkez Ağız Söz Varlığı İncelemesi altında yedi ana ve otuz sekiz alt başlık belirlenmiştir. Bu bölümde esas olarak da ölçünlü Türkçede bulunmayan, fonetik ve morfolojik açıdan değişikliğe uğramış sözcüklere yer verilmiştir. Bu sözcükler kendi içinde alfabetik sıraya göre dizilmiş, karşılıklarına il bağlamındaki anlamları belirtilmiş ve bölgeden alınan cümleler ile desteklenmiştir.

Bu araştırma bir söz varlığı araştırması olduğundan metin derlemesi ile desteklenmemiştir. Lakin derlenen sözcükler örnek cümle metinleri ile desteklenmiştir ve kullanılan transkripsiyonlu sözcükler bölge ağızını örneklendiren sözcüklerdir.

Bu araştırmanın sözlük kısmında göz önünde bulundurulmuş özellikler sıralanmış ve sözlük bölümündeki maddeler temel alınarak sözlük oluşturulmuştur. Bu bölüm “Sözlük Hakkında”ki başlık altında belirtilmiştir.

“Sonuç” bölümünde Söz Varlığı bölümündeki grafiklerin yorumları ile elde edilen verilere yer verilmiştir.

“Kaynakça” bölümünde de çalışma esnasında faydalanılan kaynaklar belirtilmiştir.

Türk dilinin araştırmalara en elverişli alanlardan biri olan ağızlar konusunda yapılan bu çalışma, halk ağzında yaşayan birçok sözcüğün canlı kalmasını sağlamayı, Muş ağız bölgesi üzerinde çalışma yapılmasını kolaylaştırmayı ve Türkçenin gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve çalışmam boyunca ağız çalışmalarındaki bilgisi ve tecrübesiyle bana yol gösteren Danışman Hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ’e teşekkürlerimi sunarım.

Muş-2022

Savaş DEMİREL

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Bu tablolarda derlenen söz varlığı malzemesinde kullanılan ara ünlüler, ara ünsüzler ve diğer işaretler açıklanmış, yazı dilimizdeki ölçünlü seslere yer verilmemiştir.

Ünlüler

İşaret	Ses Değeri ve Tanımları
ā	Uzun a ünlüsü
à	a ve e ünlüsünün ses aralığında söylenen ünlü
ä	Ölçünlü e ünlüsünün açık söylenen biçimi
â	a ve o arasında söylenen yarı yuvarlaklaşmış ünlü
è	Kapalı e ünlüsü, ölçünlü e ünlüsünün daha dar bir aralıktan söylenen biçimi
ē	Kapalı e ünlüsünün uzun söylenen biçimi
í	ı ile i arasında söylenen incelmış ı ünlüsü
î	ı ile u arasında yarı yuvarlaklaşmış ünlü
ï	Düşmek üzere olan ve zor duyulan “i” ünlüsü
ò	o ve u arasında söylenen yarı darlaşmış ünlü
ú	u ve ü arasında söylenen yarı incelmış ünlü

Ünsüzler

İşaret	Ses Değeri ve Tanımları
C	c-ç arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
ğ	Kalın ünlülerle hece kuran arka damak g ünsüzü

ğ	Arka damak, sızıcı ünsüz
h	Nefesli h ünsüzü
h	Arka damak h ünsüzü
ķ	Patlamalı, küçük dil ünsüzü
Ķ	Arka damak ünsüzleri “k” ve “g” arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
K	Ön damak ünsüzleri “k” ve “g” arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
í	Kalın ünlülerle boğumlanırken palatalleşen ünsüz
P	p-b arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
r	Tek vuruşlu, dış-dış eti ünsüzü
T	t-d arasında boğumlanan yarı ötümlüleşmiş ünsüz
v	sürtünmesiz, dişil-dudaksıl ünsüz
x	Arka damak h ünsüzü
w	Çift dudak v ünsüzü

Diğer İşaretler

~	değişken şekil
---	----------------

GİRİŞ

Dil insanlar arasındaki iletişimi sağlayan temel bir araçtır. Dilin iletişim sistemi iki yönlü çalışır; bir yandan insanların zihin dünyasında söz (=parola) aracılığı ile kavram alanları üretir, diğer taraftan bu kavramları gelecek kuşaklara taşıma ve aktarma görevini üstlenir. Bu sebeple, dil, sadece bir iletişim kurma ve kavram alanı oluşturma aracı olmayıp aynı zamanda insan hayatının her alanına veri sağlayan bir sözlü kültür kaynağıdır (Akar, 2016:170). İnsan ve toplum hayatındaki her çeşit kültürel gelişme ve değişme, doğrudan dil üzerinden ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan sosyal değişme, kültürün âdeta öznesi olan dili de etkilemekte, bu süreç ile dilin iç gelişmesi birbirine paralel olarak yürümektedir (Akar, 2009:2). Bireyin sosyal kimliği ya da insan kimliği, dil denilen, sosyal uzlaşmaya dayalı, tamamen yapay bir saymacalar sisteminde yaşar ve bir insanın ömrü, söz dizimi öğelerinin kılavuzluğunda, sözlük birimleri arasında sürdürdüğü bu bireysel gezintidir (Karaağaç, 2013:37).

Varlıkları adlandırmada kullanılan sözcükler, insanoğlunun kültür ve yaşam desteğinin geçmişten günümüze uzanan sembolleridir. Dünya dillerinin ve Türkçenin sözcükleri daima bir değişim süreci içerisindedir. Çünkü değişim dilin özünde var olan bir özelliktir. Tarih boyunca değişen ve gelişen Türkçenin, geçmişi yüzlerce yıl öncesine uzanan köklü ve eski bir dil olduğu bilinmektedir. Bu köklü dilin ilk oluşum evresinden günümüze dek biriktirdiği zengin söz varlığının incelenmesi büyük önem taşır. Bir dilin söz varlığı oldukça geniş kapsamlı öğeleri içinde barındırır. Diller sözcükler, deyimler, atasözleri, ikilemeler, terimler, kalıplaşmış yapılar, yabancı dillerden kazanılan alıntı sözcükler şeklinde pek çok birleşenden oluşabileceği gibi bir dilin ağız özellikleri ve ağızlarda varlığını sürdüren sözcükleri de o dilin ayrılmaz bir parçasını meydana getirir (Değer, 2021:1).

Ağız, bir dilin veya lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan yerel konuşma biçimleridir: Türkiye Türkçesinin Aydın ağızı, Bartın ağızı, Konya ağızı, Anadolu ve Rumeli ağızları gibi (Korkmaz, 2017:67).

Ağızlardaki söz varlığının, kültürel miras çerçevesinde, bütün incelikleriyle belgelenmesi ve kaydedilmesi büyük öneme sahiptir. İletişim çağının imkânları ile dünyanın çok büyük bir hızla değişerek küçük bir köy hâline ve tek şekilliliğe doğru

gittiği bu zamanda dikkat çekilen hususun önemi daha da artmaktadır. Ağızlar, mensup oldukları etnik tabakanın tarihine göre şekillenirler. O sebeple, ağızların söz varlığında ses, yapı ve anlam özellikleri itibarıyla yazı diline göre farklılıklar yer almaktadır. Buna bağlı olarak ağızlardaki söz varlığının, kültürel miras çerçevesinde mümkün olduğu kadar bütün incelikleriyle belgelenmesi ve kayıt altına alınması büyük önem arz etmektedir (Doğan, 2013:105-106).

Yerel konuşma biçimleri çeşitli nedenlerle hızla değişmekte ve yok olmaktadır. Kesin yok oluştan önce bu bilgilerin kayıt altına alınması büyük bir öneme sahiptir. Belgeleme dil bilimi, Türk dili, kültür araştırmaları, sözlü edebiyat, sözlü tarih, halk inançları, halk hekimliği, halk veterinerliği, çevredeki bitkiler ve hayvanlar, çocuk oyunları, gelenek görenek, sosyal yapı, toplum psikolojisi gibi çok farklı bilim dallarının ilgi alanına giren araştırmalar için gereklidir (Demir, 2013: 9).

Anadolu ağızları, dil ve kültür koruyuculuğunda, söz varlığı açısından, yazı diline oranla çok ileri bir seviyededir. Bunu bir taraftan eski devirlerden kalma kelimeleri sürdürme geleneği ile bir taraftan da yeni kelimeler üretmedeki gücü ile ortaya koymuştur. Bu ağızlar yazı dilin bağlayıcı etkilerinden uzak kaldığı için, Türk boylarının Anadolu'ya Orta Asya'dan getirdiği eski devirlere ait söz varlığını büyük ölçüde korumuştur. Ayrıca dilin kendi kendini besleyen türetme ve geliştirme yollarına da başvurarak dildeki yaratıcılığı sürdürmüştür. Anadolu şartlarının ortaya koyduğu yeni yaşayış biçimi ve yeni gereksinimler, yeni türetmeleri gerekli kılmış veya mevcut kelimeler anlam dallanması yoluyla yeni anlamlar kazanarak kavram alanlarını genişletmiştir. Böylece dil kendi değerini koruyarak ve geliştirerek sürdürmüştür (Korkmaz, 2007:641-648).

Ağız coğrafyamızda daha incelenmemiş, birçok ağız bulunmaktadır. Hızla değişen ve gelişen dünyada, eğitim, iletişim, ekonomik ve sosyal şartlar, ağızları yazı dili doğrultusunda yavaş yavaş değiştirmekte ve karakterlerinden uzaklaştırmaktadır. Bugün bir yöredeki ağız özelliklerinden bir kısmının, 30-40 yaşının altındakilerde azalması veya yok olması ağızların zamana ve şartlara ne kadar dayanıksız olduğunu göstermektedir (Karahana, 2016:322).

Derlemeler sonrası elde edilen ağız malzemelerinin sözlükçülük yönünden değerlendirilmesi ve bölge ağız sözlüklerinin oluşturulması, ağızlarımızda yaşayan

sözcük dağarcığını göstermesi bakımından önemlidir. Dil tarihi içerisinde birçok etkileşimler geçiren ana dilin zenginliğini, bu sözcüklerde bulmak mümkündür (Büyükakkaş, 2009:191).

Muş merkez ağzının söz dağarcığının tespit edildiği dar bölge ağız sözlüğü niteliğindeki bu **araştırmanın konusu** Muş merkez ağzında araç-gereç, giyim-kuşam, süslenme, hayvan, meslek, tarım, yapı ve yiyecek-içecek adları ile ilgili söz varlığının belirlenmesi ve incelenmesidir. Muş merkez ağız bölgesi söz varlığının tespiti için sözcük derlemeleri yapılmıştır. Tespit edilen sözcüklerin bir bölümü Muş merkez ağız bölgesinde kullanılan fakat Derleme Sözlüğü'nde olmayan, bir bölümü Derleme Sözlüğü'nde olup Muş merkez ağzında anlamı farklı olan, bir bölümü de yazılı kaynaklardan tespit edilen sözcüklerdir.

Araştırmanın amacı, zengin söz dağarcığına sahip Muş merkez ağzının söz varlığını kapsayan bir ağız sözlüğü ortaya koymak, Derleme Sözlüğü'ne ve Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarının söz varlığı ile ilgili çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bir derleme metninin parçası olmayıp tamamen bağımsız bir ağız sözlüğü olan bu çalışma hazırlanırken kavram alanları göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma; 2020-2021 yılları arasında Muş merkez ağız coğrafyasından derlenen dil malzemesini ve söz konusu dil malzemelerinin işlenmesiyle ortaya çıkarılan söz varlığı türlerini kapsamaktadır.

Muş merkez ağız bölgesi söz varlığının tespiti için sözcük derlemeleri yapılmıştır. Sadece sözlük malzemesi elde etmeyi amaçlayan derlemeler yapılmıştır. Bu ağız bölgesinde yapılan derlemelerde yanlışların en aza indirgenmesi için ses kayıtları birçok kez dinlenmiştir. Söz varlığı derlemesinde ses kaydının yanı sıra bu esnada tutulan notlardan da yararlanılmıştır. Bu genel olarak konuşma esnasında kullanılan bir sözcüğün anlamının açıklanmasını istemek, benzer başka sözcükler kullanılıp kullanılmamasını sormak şeklinde gerçekleşmiştir.

Muş merkez ağız söz varlığı çalışmasının ana malzemesini doğrudan sözlüksel veri toplamak amacıyla doğal ortamda yapılan ses kayıtları ile tutulan notlar oluşturmaktadır. Derleme esnasında kalabalık katılımın yer yer ses kalitesini düşürse de yararlı olduğu görülmüştür. Söz varlığı verileri kalabalık ortamda derlenirken kaynak kişilerin

birbirlerinin eksik bilgilerini tamamladığı ve ağızda kullanılmayan biçimleri düzelttiği tespit edilmiştir. Örneğin, evli bir çiftle yapılan görüşmede erkek tarafından verilen eksik bilgilerin kadın tarafından tamamlandığı görülmüştür. Muş merkez ağızındaki söz varlığı ile ilgili en iyi derlemeler merkezdeki kahvelerde, şehir meydanında, cami avlularında, akraba ziyaretlerinde ve başka kalabalık yerlerde yapılmıştır. Ayrıca kaynak kişiler bildiklerini ortaya çıkaracak şekilde teşvik edilmiş, derleme esnasında daha rahat davranılarak daha çok veri derlenmiştir. Önceden belirlenen alanlara özgü sözcükler Muş'un yerlisi olan araştırmacı tarafından kendi söz dağarcığı yanında etrafında duyduklarını sözlü veya yazılı olarak kaydetmesi yoluyla derlenmiştir. Çalışma, sadece alan araştırmasında elde edilen bulgulara dayanmamaktadır. Çalışmada daha zengin söz dağarcığına ulaşmak için Muş merkez ağız alanından daha önce derlenmiş halk edebiyatı ve dil metinlerinden de yararlanılmıştır. Çalışmadaki sözcüklerin Muş merkez ağızındaki bağlam anlamları verilmiştir. Çalışmanın temelini Muş merkez ağızının söz varlığını temsil eden kelimeler oluşturmaktadır. Ayrıca, alan araştırmasında belli bir tür metin derlemek gibi bir kaygı taşınmadığından bazı durumlarda kaynak kişilerin severek anlatmak isteyecekleri kendileri için güncel olan bir olayla sohbet başlanmaları teşvik edilmesi gibi bir yaklaşım sergilenmiştir. Yalnız çoğu kez bu yaklaşıma da gerek kalmamıştır. Çünkü araştırmacının Muş'un yerlisi olması, tanıdık vasıtasıyla birçok kaynak kişiyle rahat irtibata geçmesi, birden çok ağız konuşuruyula aynı anda görüşebilmesi, kadınlardan da erkeklerden de yapılan derlemelerde her iki tarafın da son derece açık ve yardımsever yaklaşımları nitelikli derlemelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUŞ'UN TARİHİ, COĞRAFYASI, SOSYAL YAPISI, MUŞ MERKEZ AĞZI VE BU AĞIZLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. MUŞ'UN TARİHİ

Köklü geçmişe sahip Yukarı Fırat havzasının bir parçası olan ve tarihte Taraunitis, Taraun, Daron, Tarûn ve Muş gibi isimlerle anılan Muş, Muş Ovası'nı kapsayan geniş bir alan için kullanılmıştır (Alican, 2021:13-14). Birçok medeniyetin hâkimiyet sürdüğü Muş ilinin tarihi hakkında yapılan araştırmalar, başlangıçta Doğu Anadolu tarihiyle ilişkilendirilerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Coğrafi konumu açısından Kuzeydoğu Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Güney Kafkaslar arasında bir geçiş güzergâhında bulunan ve Antik Yakın Doğu bölgelerine yakın olan Muş ili, ülkemizde arkeolojik araştırmaların en az yapıldığı şehirlerden biridir (Tiryaki, 2021: 71). Son zamanlarda Doğu Anadolu'da birçok kazı ve araştırma yapılmasına rağmen, tarihi antik çağlara dayanan Muş'ta bugüne kadar kayda değer bir araştırma yapılmadığı için ilin tarihinin hangi dönemlerde başladığı bilinmemektedir (Yılmaz, 2009: 11). İ. Kılıç Kökten tarafından Erentepe (Liz) Köyü civarında yapılan kazılarda bulunan taş aletler Muş tarihini tarihin en uzun dönemi olan avcı ve toplayıcı toplumlarının yaşamını sürdürdüğü Paleolitik Çağ'a kadar götürmektedir. Ancak yapılan yüzey araştırmalarında ne Paleolitik Çağ'a ait kültürel bir kalıntıya ne de Neolitik Çağ'a ait bir yerleşim yerine rastlanmamıştır (Kaya Hasdemir, 2021: 59). Muş ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda yerleşim kültürü M.Ö. 6000-5000 yıllarına kadar gitmektedir. Bölgedeki höyüklerde bulunan malzemeler tarih öncesi Kalkolitik, Halaf, Demir ve Tunç Çağlarına ait yerleşim kültürünün olduğunu kanıtlamaktadır (Alican, 2021:53-54).

Muş ve çevresinde prehistorik yüzey araştırmaları Kılıç Kökten tarafından 1945 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu çevrede önemli bir yere sahip olan arkeolojik çalışmalar 1950 yılında C. A. Burney tarafından yapılmıştır. (Biber ve Çavuşoğlu, 2010: 201). 1991 yılında Varto ve Bulanık ilçeleri ile Muş Ovası'nın arkeolojik dokusunu tespit etmek için M. Rothmann tarafından yapılan arkeolojik araştırmalar önemli bir yere sahiptir. M. Rothmann bölgenin M.Ö. VI bin yıldan itibaren yerleşime açıldığını ve Bulanık çevresinde çanak çömlek buluntularıyla tanımlanmış olan Karaz Kültürünün

özelliklerinden farklı yerel Erken Tunç Çağı mallarına rastlandığını ve Erken Tunç Çağı II ve Erken Tunç Çağı III döneminin yerleşim dokusunun daha yoğun olduğunu rapor etmiştir (Yiğitpaşa, Can, 2012: 279).

Anadolu'da ilk kez siyasi birlik getiren Hititler Muş'a ulaşamamışlardır. (Kulağuz, 1997: 7). M.Ö. 18. yy.dan itibaren doğunun en güçlü devletini kuran ve geniş alana yayılan Huri-Mitanniler, M.Ö. 2000'nin son çeyreğinde yıkılarak beyliklere ayrılmıştır (Sayılan, 2007: 92). M. Ö. 13.yy.'da Urartular bölgedeki Hurriler ve diğer halkları bir araya getirip siyasi bir güç oluşturmuşlardır. Muş da Uruadri ülkesi (Van Gölü'nün batısı ve kuzeybatısındaki bölge) denilen bu ülke içinde yer almaktadır. Uruadri Van Gölü'nün güneybatı ve batısına hüküm süren Nairi beylikleriyle birleşerek Uruadri-Nairi konfederasyonunu kurmuşlardır. M.Ö. 858'de kurulan Urartu Krallığı'nın başkenti, Bulanık-Erentepe (Liz) yöresinde bulunan Arzaskun'dur. Yalnız Bulanık-Erentepe (Liz) yöresinde bu doğrultuda bir bulguya rastlanmamıştır. M.Ö. 832 yılında Tuşba Urartulara başkent olmuştur. M. Ö. XI. yy. da Muş ve çevresi için kullanılan Nairi (Nehirler Ülkesi) daha sonra Van Gölü'nün bütün çevresi için kullanılmıştır (Kulağuz, 1997: 7-8).

Muş'ta yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda ilin tarihinin Urartu hükümdarı Manua (M.Ö. 810-786) dönemine kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Varto Kayalidere'de Urartu Kralı II. Sarduri'nin (M.Ö. 764-735) inşa ettiği antik kenti ve kalesi yer almaktadır. Kalenin kalıntıları halen ayakta. Urartuların batı yolu üzerindeki Erciş-Malazgirt-Bulanık-Varto-Muş yörelerinde bulunan yazıtları Muş'un önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Eser, 2014: 212).

İskitler, Kimmerler ve Asurlarla uzun yıllar savaşan ve bunların saldırılarına maruz kalan Urartu Devletini M. Ö. 609'da İskitler yıkmış ve Urartulardan sonra M. Ö. 590'lı yıllarından sonra da Med'ler Doğu Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Med Krallığından sonra İran kökenli Akhaimenidler bölgedeye 200 yıl hâkim olmuşlardır. M.Ö. 301 tarihinden sonra Büyük İskender'in komutanlarından olan Seleukos Muş'unda içinde olduğu Doğu Anadolu'nun bir kısmına hâkim olmuştur. Seleukos egemenliğinden sonra Partlar bölgeyi ele geçirmişlerdir. Partların egemenliğinden sonra bölge Romalılarla Partların uzun süren mücadelelerine sahne olmuştur. Romalıların egemenliği M.Ö. 60'lı yıllarda Fırat Nehri'ne kadar ulaşmış, Muş ve çevresinde egemenlik kuran Armenia Krallığı Roma'ya vergi vermiştir. M.S. yılında Muş ve çevresinin hâkimiyeti Romalıların

eline geçmiştir. Part egemenliğinden sonra Muş ve çevresi Sasanilerle Romalıların hâkimiyet mücadelesinde dönem dönem el değiştirmiştir (Tiryaki, 2021: 75-76).

Bizanslılar, Muş coğrafyasını 576'da ele geçirerek Herakleios (610-641) döneminde Armenian theması (tema) olarak yönetmişlerdir (Eser, 2013: 212). Yörede hüküm süren Mamikonyan Hanedanı, sırasıyla Sasaniler, Bizanslılar ve Müslümanların hâkimiyetinde varlıklarını idame ettirmişlerdir. Sasaniler yıkılıncaya (637) kadar Doğu Anadolu Sasanilerle Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiştir (Kulağuz, 1997: 9).

Kuzey Anadolu ve İran'ın fethedildiği Hz. Ömer (639-640) döneminde, Diyarbakır, Bitlis, Ahlat ve Muş alınmış (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 5990). Ermeni prensleri tarafından yönetilen Muş ve çevresi vergiye bağlanmıştır (San, 1966: 157). Hz. Osman zamanında (644-656) İslam Devletine katılan Doğu Anadolu bölgesi 657 yılındaki İslâm Devleti'ndeki iç karışıklık nedeniyle tekrar Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. I. Muaviye 661'de Doğu Anadolu'yu Emevi hâkimiyetine koymuştur. Abbasiler ise Muş'u Sugur denilen bir uç bölge haline getirilmiştir. Hz. Ömer zamanında başlayan, Armenia olarak adlandırılan bu bölge, yapılan akınlara rağmen tam olarak hâkimiyet altına alınmadığından vergiye tabi prenslikler yönetmiştir (Sayılan, 2007: 95).

940'ta bu bölgedeki emirleri kendi hâkimiyetine alan Hamdanilerin 967'de zayıflamasıyla o dönemde Taron denilen bu bölgeye Bizanslar tekrar hâkim olmuştur. (Kulağuz, 1997: 10). İslami kaynaklarda Muş'un ismi bu dönemde görülmeye başlamıştır. İslam coğrafyacısı Makdisi'nin Ahsenü't-tekasim adlı eserinde Muş'un adı da geçer (Tuncel, 2006: 369)

976-979 ve 987-989'da Taron'daki isyanlar sonucunda Bizans'ın bölgedeki hâkimiyeti büyük ölçüde zayıflamıştır. Hamdanilerin zayıflamasından sonra güçlenen Mervaniler bu isyanlarda Muş ve çevresini yağmalamışlardır (Sayılan, 2007: 95).

Bizanslılar X. yy'da Abbasilerin zayıflamasıyla ortaya çıkan küçük şehir devletlerini hâkimiyetine almak için bu bölgeye akınlar yapmıştır. Abbasilerden ayrılan Hamdaniler ve Mervaniler bölgeyi koruyamadıklarından Bizans XI. yy'da tamamen bölgeye hâkim olmuş ve bölgeyi Armenia eyaleti olarak idare etmiştir (Kulağuz, 1997: 11).

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından hemen sonra 1042 yılından itibaren Anadolu'ya akınlara başlamış. 1049 tarihinde İbrahim Yınal Taron'a kadar ilerlemiş.

Çağrı Bey’le başlayan Anadolu akınları sonucunda bir türlü ele geçirilmeyen bu bölge 26 Ağustos 1071 Malazgirt zaferiyle tamimiyle Selçuklu hâkimiyetine girmiş ve Anadolu’nun kapıları Türkler açılmıştır (Kulağuz, 1997: 12).

Muş, Sultan Alparslan ve Melikşah döneminde Büyük Selçuklulara bağlı olarak Mervaniler, Sundukoğulları ve Sökmenliler (Ahlatşahlar) yönetiminde varlığını devam ettirmiştir. Muş ve çevresinin hâkimiyeti 1207 yılında Eyyübilerin, 1230’un başında kısa bir süreliğine Harzemşahların eline geçmiştir. Yassıçemen Savaşı’ndan sonra (1230) Muş ve çevresi Anadolu Selçuklu Devletinin hâkimiyetine girmiştir. Selçuklularının Köseadağ Savaşı’nda (1243) Moğollara yenilmeleri bölgedeki Selçuklu hâkimiyetini bir dönem durdurmuş ve Anadolu Moğolların hâkimiyetine girmiştir (Çıplak, 2021:99).

İlhanlıların ardından beylik statüsündeki Karakoyunlu (1350-1467) yönetimine geçen Muş, bir süre Timurlular ile Karakoyunluların hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve 1387’de Timur’un hâkimiyetine girmiştir. Bitlis Emiri Şemseddin’in yönetimindeki Muş Timur’dan sonra tekrar Karakoyunluların hâkimiyetine girmiştir. Timurluların zayıflamasıyla birlikte Rojki beyliğinin hâkimiyet alanı olan Bitlis ve Muş’ta Karakoyunlularla Akkoyunluların hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. 1438 tarihinden itibaren Bitlis ve Muş idarecileri Akkoyunlulara yönelmişlerdir. Bitlis Emirliği üzerinde 1469 yılında başlayan ve 29 yıl süren Akkoyunlu hâkimiyetinden sonra 1498’de Bitlis Emirlerinden Şah Muhammed Bey Bitlis Kale’sini alarak Şerefhanlar’ın bölgedeki hâkimiyetini tekrar kurarak Muş’a yeğeni IV. Şeref Han’ı tayin etti (Taşkıran, 2021: 121-129).

Safeviler, Akkoyunları yıkarak bölgeye hâkim olmuşlar. 1514’te Akkoyunluların yıkılmasıyla; bu ülkenin yeni hâkimi Safeviler olmuştur. Yavuz 1514 tarihinde Çaldıran zaferiyle Şah İsmail’i mağlup ederek Safevilerin Anadolu üzerindeki emellerine son vererek Muş, Bitlis ile bölgedeki diğer şehirler Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. (Özmen, 2007: 6)

Çaldıran Savaşı’ndan sonra Safevi güçlerini şehirden çıkararak Şeref Han’a Yavuz Sultan Selim tarafından Bitlis’in yanında Muş, Bulanık, Varto ve Hınıs’ın idaresi verilmiştir. 1515 ve 1538 yılına kadar Bitlis hükümetinin bir nahiyesi olarak idare edildi. Muş, 1548’de Van eyaletinin Sancaklarından biri olan Bitlis’in nahiyesidir. 1559-1578 yılları arasında Muş ve Bitlis, Van Beylerbeyliğine bağlı bir sancak şeklinde yönetildi

(Alanoğlu, 2021: 132-133). Yapılan savaşlarda azalan bölge nüfusunun yerine 1534'te Osmanlı Devleti tarafından bu bölgeye çeşitli aşiretler yerleştirilmiştir (Kulağuz, 1997: 17). Osmanlı Devleti Kanuni Sultan Süleyman (1555) döneminde bölgeye tamamen hâkim olmuştur (San, 1947: 10). Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'te İran seferinden önce, Diyarbakır Valisi Yakup Paça, Muş'u ve Bitlis'i almıştır. Daha sonra Kanuni, Muş'u, Serefhanlar'dan almış ve Van Eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmiştir (Yılmaz, 2009: 14).

Muş'ta hayratı ve vakfı olan Alaaddin Bey, 1740 yılında Bitlis hanları tarafından Muş'a Mütesellim olarak atanmıştır. Alaaddin Bey 1758'de öldükten sonra yerine oğlu Maksut Bey geçmiştir. Maksut Paça'dan sonra 1787'de oğlu Murat Bey geçmiş ve Murat Paça'dan sonra oğlu Mirza Paça 1 Temmuz 1808'de Erzurum valisinin isteğiyle Muş mutasarrıflığına atanmıştır. Daha sonra Mirza Paça'nın amcası olan Yusuf Ziya Paça Muş beyliğine getirilerek babadan oğula geçilen uygulama son bulmuş yalnız aynı ailenin yönetimi Tanzimat dönemine kadar sürmüştür. (Gencer, 2021:168-174). 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti yeni idari düzenlemeye gitmiş ve yeni kaza ve nahiyeler oluşturulmuş. Dolayısıyla Muş'ta hüküm süren Alaaddin Paça ve Oğullarının Beyliği de fermanla kaldırılmıştır (Kulağuz, 1997: 19). İdari açıdan birkaç defa değişikliğe uğrayan Muş, Erzurum'a bağlı bir sancakken 1878'de Van'a bağlanmıştır (Tuna, 2021: 224-225). Muş sancağı 1880-1925 yılları arasında Bitlis vilayetine bağlanmıştır (Özkan, 2018: 215).

I. Dünya Savaşı'nda Ruslar Ermenilerle birlikte doğudan saldırıya geçerek 3 şubat 1916'da Varto, 18 şubat 1916'da Muş'u ele geçirmişlerdir. 14 Mayıs 1917'de Muş, Rus işgalinden kurtarılmıştır (Sayılan, 2007: 106). I. Dünya Savaşı'nda harap olan Muş Cumhuriyetin ilanından sonra savaşın izleri yavaş yavaş ortadan kaldırılmıştır (Tuncel, 2006: 370). 1920-1923 yılları arasında mutasarrıflık olan Muş, bu dönemde merkezden atanan mutasarrıflar tarafından idare edilmekteydi (Yuca, 2021:320). Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 Anayasası'yla vilayet olmuştur (Darkot, 1979: 747). şeyh Said Olayı'ndan sonra kazaya dönüştürülen Muş, 1 Haziran 1929 tarihinde tekrar il olmuş (Yuca, 2021: 321).

1.3. MUŞ'UN COĞRAFYASI

Muş, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alıp yaklaşık 8196 km² alan kaplamaktadır (Muş İl Yıllığı, 1973: 9). İl, kuzeydoğuda Ağrı'nın Patnos ve Tutak, doğuda Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyde Erzurum'un Karayazı, Karaçoban, Hınıs ve Tekman, batıda Bingöl'ün Solhan ve Karlıova, güneyde ise Diyarbakır'ın Kulp, Batman'ın Sason, Bitlis'in Güroymak ve Mutki ilçeleriyle komşudur (Dölek, 2018: 1011).

İl, Güney kenarı Güney Toroslarla temas halinde olan Kurtik Dağı'nın eteklerinde Çar Çayı ve Karni Çayı boyunca yayılmış ve dış saldırılara karşı güvenli bir konumda konuşlanmıştır. (Tuncel, 2006: 368)

Yüksek ve alanın yüzde 34,9'u dağlık, yüzde 27,2'sini ovalar ve %37,9'uzunu platolar kaplayan ilin rakımı 1250 metrenin üzerindedir (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 5977).

Muş, kuzeybatıdan Bingöl Dağı, batıdan Şerafettin Dağları, güneyden Bitlis Dağları ve Nemrut Dağı, güneybatıdan Karaçavuş Dağları'yla çevrilmiştir (Dölek, 2017: 193). Güneydoğu Toroslar'ın uzantılarıyla çevrili olan ilin kuzeyinde yer alan Akdoğan Dağı ve doğu batı yönünde uzanan Şerafettin Dağları ile Bulanık ve Liz ovaları arasında yer alan Bilican Dağları en yüksek dağlarından olup Hamurpet Dağları, Karaçavuş Dağları, Otkuk Dağları, Yakupağa Dağları ve Kurtik Dağları da önemli dağlarından (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5977).

80 km uzunluğunda ve 30 km genişliğindeki Muş Ovası, Konya ve Çukurova'dan sonra ülkenin 3. büyük ovasıdır. Bulanık, Liz ve Malazgirt Ovası da yörenin önemli ovalarındandır. (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5978-5979)

Fırat Havzası içinde yer alan Muş'un il sınırına kuzeyden giren ve kuzey-güney doğrultusunda akan Murat ile güneyden il sınırına giren ve Murat Nehri'ne katılana kadar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Karasu Irmağı ilin önemli akarsularıdır. (Muş İl Yıllığı, 1973: 12)

İlin sınırları içinde bulunan Haçlı, Hamurpet, Akdoğan ve Gaz gölleri ilin başlıca gölleridir. Bu göllerde bol miktarda farklı balık türleri yaşamaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5978).

Muş, kışları soğuk ve kar yağışlı yazları sıcak ve kurak olmasıyla karasal iklimin tipik özelliklerini göstermektedir. İlin ortalama sıcaklığı 9.7° derecedir. (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021)

Bitki örtüsü bozkırdır. Verimli ve yerleşmeye elverişli ovasına rağmen karasal iklimi ve sanayisinin gelişmemesinden dolayı nüfusu seyrek. (Şehrimiz Muş, 2020:48-58). Meşe ormanlıkları kuzey ve güneye doğru sokulan dağlarda önemli bir yer tutmaktadır. Platoları step bitkilerinden daha iyi gelişmiş otlarla kaplıdır (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5980).

Muş tarihte olduğu gibi günümüzde de önemli transit yollar üzerinde yer almıyor olsada Muş'ta kara, demir ve havayolu ulaşımı yapılabilmektedir. Bingöl-Muş-Bitlis yolu Muş'u doğuya ve batıya bağlayan işlek bir yoldur. Muş'u Erzurum'a bağlayan Muş-Varto ve Muş-Karlıova yolu, Ağrı'ya bağlayan Muş-Bulanık-Malazgirt yolu ile Batman ve Diyarbakır'a bağlayan Muş-Kulp yolları en önemli kara yollarıdır. 1955'te yapımı tamamlanan demiryoluyla Haydarpaşa-Tatvan, Van-Kapıköy, Tatvan-Haydarpaşa arasında yük ve yolcu taşımacılığının yanında şehir merkezine 18 km uzaklıkta bulunan havaalanından birçok ile direk veya aktarmalı yolcu veya yük taşımacılığı yapılmaktadır (Muş Valiliği, 2021).

Anadolu'nun en kadim şehirlerinden bir olan Muş farklı dönemlere ait birçok tarihi esere sahiptir. Ovada yer alan ve çok sayıda Höyük, Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde bulunan Urartu yapıları bu eserlerin en eskileridir. Muş merkezde yer alan Yıldızlı Han, Aslanlı Han, Ulu Camii, Alaeddin Bey Camisi, Hacışeref Camisi, Alaeddin Bey Çeşmesi, Alaeddin Bey Hamamı, Dere Hamamı, Güllü Hamamı, Dere Kilisesi, Surpgarabet Manastırı, Arak Kilisesi, Meryemana Kilisesi, Hasbet Kalesi, Muş Kalesi, Muşet Kalesi, Kepenek Kalesi, İbrahim Samidi Türbesi, Kesik Baş Türbesi, Şeyh Halil Türbesi, Şeyh Muhammed-i Mağribi Türbesi, Muştak Baba Yatırı, Murat Köprüsü. Mercimek Kalesi Höyüğü ilin önemli kültürel varlıklarındandır.

İş imkânlarının kısıtlı olduğu il sürekli göç vermektedir. (Dölek, 2019: 30). TÜİK'in 4 Şubat 2022 verilerine göre ilin genel nüfusu 405,228, nüfus yoğunluğu 50 kişi iken merkez ilçenin nüfusu nüfusu 198,578 olup nüfus yoğunluğu 72 kişidir. Türkiye genelinde ise kilometrekareye düşen kişi sayısı 110 kişidir. Türkiye nüfusunun ortalama %93.02'si il ve ilçe merkezlerinde yaşarken Muş ilinde bu oran %47,5'tir (TÜİK, 2022).

Muş Ovası'nda yürütülen tarımsal faaliyetler altyapı eksikliklerinin giderilmesiyle bazı ürünlerde Doğu Anadolu Bölgesi'nin ihtiyaçlarını karşılayacak kapasidedir (Altan, 2020: 294). İlin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarım faaliyetlerini iklim şartlarının belirlediği ilde şeker pancarı, tütün, buğday, ayçiçeği, fasulye, nohut, karpuz, üzüm, elma, kavun ve ceviz üretimi yapılmaktadır. Ülkemizin en büyük ovalarından biri olmasına karşın tarım üretimin il ekonomisini katkısı azdır (Dölek, 2019: 30). Hayvancılık ilin diğer ana geçim kaynağıdır. Daha çok mera hayvancılığı yapılmaktadır. Koyun, keçi, sığır, manda, at, tavuk ve arıcılık yetiştirilen en önemli hayvan türleridir. (Muş Milli Eğitim Müdürlüğü, 2021). İlin önemli büyük ölçekli sanayi kuruluşları Muş Şeker Fabrikası, Çimento fabrikası ve Berce Tarım İşletmesi olup Tuğla fabrikası, Tekstil fabrikası, Ayakkabı fabrikası ve muhtelif gıda, plastik ve metal eşya fabrikaları orta ölçekli işletmeleridir (Muş Valiliği, 2021).

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan ilde yapılan hayvancılık faaliyetlerinin %80'i mera hayvancılığı şeklindedir (Arslan, 2018: 75).

Organik tarıma elverişli Muş, Malazgirt, Liz ve Bulanık ovaları, büyük ölçekli mera alanları, endemik bitki çeşitliliği, yenilebilir enerji kaynaklarından hidroelektrik, güneş, rüzgâr ve biyogaz enerjisi, kalker, kil, tuz, mermer, tuğla ham maddeleri ile barit ve linyit gibi maden yatakları, kayak ve yayla turizmi, coğrafi konumunun avantajları ile ucuz işçilik Muş ilinin ekonomisinin güçlü yanlarıdır (Arslan, 2021: 13-29).

Yetersiz sermaye birikimi, yeterli makinaya dayanmayan tarımsal faaliyetler, devletin yaptığı yatırımlarının yetersizliği, iklimin koşullarının olumsuz etkisi, kalifiye eleman ve girişimcilerin eksikliği, terör sorunu, sermayesi sahiplerinin batıya yatırım yapması, yeraltı zenginliklerinden yeterince faydalanamama gibi nedenlerden dolayı ilin ekonomisi fazla gelişmemiştir (Arslan, 2018: 78).Ekonomik gelişmişlik açısından ülkenin en geri kalmış ili Muş'tur. Dolayısıyla TÜİK'in 2011 verilerine göre Türkiye'de kişi başına düşen ortalama gelir 15.137 dolar iken Muş'ta kişi başına düşen yıllık milli gelir 2.743 dolardır (TÜİK, 2021)

Yeraltı kaynakları bakımından fazla zengin olmayan Muş'ta barit, çimento hammaddeleri ve tuz yatakları bulunmaktadır. İklimi ve coğrafi özelliklerinden dolayı ekonomik açıdan fazla gelişmemiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5980).

Birçok tarihi ve doğal mekânlara sahip il, Turizm gelirleri bakımından Türkiye ortalamasının altındadır yalnız turizmi geliştirilebilecek kültürel, doğal jeosit alanlarına sahiptir (Dölek ve Şaroğlu, 2017: 2-3)

1.3. MUŞ'UN ETNİK YAPISI

Türk, Kürt, Arap, Zaza, Ermeni, Çeçen, Karapapak (Terekeme), Çerkez ve Ahıskalılar bir arada yaşadığı il, kozmopolit bir yapıya sahip olup kültür çeşitliliği bakımından zengindir.

Muş'un demografik yapısı, sınır bölgelerde bulunan aşiretlerin çeşitli nedenlerle iç bölgelere yerleşmeleri, 1829 ve 1878 yıllarında yapılan savaşlarla Ermenilerin bir kısmının iç bölgelere bir kısmının da Rusya'ya göç etmesi, 1929'dan I. Dünya Savaşı'na kadar Kafkasya'daki Çerkez ve diğer Müslüman toplulukların bu bölgeye göçleri, 1901-1905 tarihleri arasında Çeçenistan ve Dağıstan'dan Muş'a gelen muhacirler ve Tanzimat'tan sonra yerleşik hayata zorlanan aşiretler Muş'un nüfus dengesini değiştiren etkenlerin başında gelmektedir. Tamamına yakını Ermenilere ait olan ova köyler, 19. Yüzyılın sonlarında Müslümanların çoğunlukta yaşadığı yerler olmuştur (Arvas, 2018: 177-179).

Osmanlı Devleti döneminde 1883 yılında yapılan nüfus sayımında Muş Sancağı'nın nüfusu 99.560 kişiden oluşmaktadır. Bu nüfusun 53.766 (% 54)'ünü Ermeniler 42.647 (%43)'ünü Kürt ve Türkler oluşturmaktadır (Muş Vikipedi, 2021). 19. yy. da çoğunluğu Ermenilerden oluşan şehir merkezinin nüfusu 27 bin civarındaydı. İlin genel nüfusu 1965'te 198.716, 1980'de 302.406, 1990'da 376.543, 2000'de 453.654 iken bu tarihten sonra düşme eğilimi göstermiş ve 2010'da 406.886 kişiye kadar düşmüştür (TÜİK, 2022).

1.4. MUŞ MERKEZ AĞZI VE BU AĞIZLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifiyle ilgili en ciddi ve ayrıntılı çalışmanın yazarı Leylâ Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde, Anadolu ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana grupta toplamaktadır. Karahan, bu tasnifi yaparken ses, şekil ve söz dizimi özelliklerini ayırıcı ve belirleyici özellik olarak ele almış, ana ağız gruplarını belirledikten sonra alt ağız gruplarını, ses özelliklerini esas alarak belirlemiştir (Karahan, 2017:1-2; Alkaya, 2018:1365-1366). Türkiye Türkçesinin Doğu Grubu ağız bölgesinin sınırları; kuzeydoğuda Artvin merkez, Şavşat, Ardanoç ve Yusufeli ilçelerini içine alır. Sınır

çizgisi, Rize ve Trabzon'un güneyinden geçer. Rize-Erzurum arasındaki idarî sınır, aynı zamanda bu ağız bölgesinin de kuzey sınırır. Gümüşhane'yi kuşatan sınır çizgisi, bu ile bağlı Torul ilçesinin kuzeyinden bir kavisle güneye doğru uzanır. Sınır çizgisi, Erzincan, Tunceli ve Elazığ'ın batısından Malatya ve Adıyaman'ın doğusundan geçer, Urfa'nın Birecik ve Halfeti ilçelerini dışarıda bırakarak Suriye'ye ulaşır. Bölgenin ağız özellikleri, doğu ve güneyde siyasî sınırları aşıp doğuda Azerbaycan Türkçesi, güney ve güneydoğuda Irak Türkmen ağızları ile birleşir. Güneyde Urfa, Doğu Grubu ağız bölgesini Irak Türkmen ağızları ile birleştiren bir geçiş bölgesi durumundadır. Doğu Grubu ağız bölgesini, Kuzeydoğu Grubu ağız bölgesi ile komşu yapan kuzey sınırı ile Batı Grubu ağız bölgesi ile komşu yapan batı sınırı boyunca uzanan yerleşme merkezlerinde, bölgenin bazı ayırıcı temel ağız özelliklerinin zayıfladığı gözlenmektedir. Bu merkezler, Anadolu ağız bölgelerini birbirine bağlayan birer köprü durumundadır. Bölgenin kuzeyinde yer alan Ardahan, Oltu, Tortum, İspir, Gümüşhane ve Torul'da Kuzeydoğu grubu ağız özellikleri, Erzincan'ın Kemaliye, İliç, Elazığ'nın Ağın ilçeleri ile Urfa'da, Batı Grubu ağız özellikleri kısmen kendisini hissettirir. Bölgeler arası çok sık görülen bu birbirinin içine girme durumlarında, Anadolu'daki Oğuz boyları arasında sosyal ve siyasi sebeplerle gerçekleşen yer değiştirmelerin ve bunun doğurduğu etnik karışımlarının rolü büyüktür. Ağız özellikleri bakımından bölge içinde ortaya çıkan aykırılışmalarda, yazı dilinin de etkili olduğu, fakat bunların bölgenin genel eğilimini bozmadığı görülmektedir (Karahan, 2017:55-56). Doğu Grubu ağızlarını 4 alt gruba ayıran Leylâ Karahan, Muş merkez ağızını; Ağrı, Van, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızlarıyla birlikte I. Alt grupta gösterir. I. Alt grubun ikinci derecedeki alt grupları içinde de Muş merkez ağızı Bitlis merkez ağızıyla birlikte gösterilmiştir (Karahan, 2017:96).

Tablo 1.4. Doğu Grubu Ağızları

Alt Gruplar	İkinci Derecede Alt Gruplar
I. GRUP Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa	1. Ağrı, Malazgirt (Muş) ağızları 2. Muş, Bitlis merkez ağızları 3. Ahlat, Adilcevaz (Bitlis), Bulanık (Muş), Van ağızları

(Birecik, Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızları.	4. Diyarbakır ağızı 5. Palu, Karakoçan (Elazığ), Bingöl merkez, Karlıova, Siirt ağızları.
--	--

Kaynak: (Karahana, 2017: 96)

Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızları içerisinde üzerinde en az araştırma yapılmış ağızlardan birisi Muş ağızıdır. Muş ağızının söz varlığı ile ilgili az sayıda özel çalışmaların yanı sıra üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde yüksek lisans seviyesinde hazırlanmış iki çalışma bulunmaktadır.

Doğrudan sözlüğe yönelik olmamakla birlikte yazılı hale getirilmiş ağız incelemeleri, metin yayınları, biraz standartlaştırılmış olarak yazıya geçirilse de folklor derlemeleri vs. gibi diyalektoloji veya yakın disiplinlerde yapılmış çalışmalar da ağız sözlüğü için birer hazine durumundadır. Bu tür çalışmalarda verilen metinlerin daha iyi anlaşılması için eserin sonuna genellikle kısa bir sözlük eklenir veya zaman zaman Caferoğlu'nun yaptığı gibi anlaşılmayacağına inanılan kelimeler dip notlarla açıklanır (Demir, 1999:72).

Çalışmada alan araştırmasından elde edilen bulguların yanı sıra sözcük eksikliğini gidermek ve bunu çeşitlendirmek için Muş merkez ağızı ve söz varlığı ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırma ve incelemelere de başvurulmuştur. Söz konusu çalışmalar şunlardır:

1) Salih San (1947). *Dün ve Bugün Muş (Tarih-Coğrafya ve Folklor Bakımından)*. Kayseri: Erciyes Basımevleri.

Bu çalışma bir halk edebiyatı derlemesidir. Salih San bu çalışmada Muş ağızından derlemiş olduğu malzemedan hareketle Mahalli Sözlük (Muş ağızına özgü kelimeler) başlığı altında bu ağız bölgesinde kullanılan sözcükleri fonetik işaretlerle değil de standart alfabenin imkânlarıyla göstermiştir. Çalışma, Muş merkez ağızına özgü kelimelerin verilmesi açısından önemlidir.

2) Ahmet Caferoğlu (1995). *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.

Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu ağızları üzerindeki derlemeleri kelime ve söz derlemeleri değil, doğrudan doğruya konuları itibariyle çeşitli nitelikteki metin derlemeleridir. Bu derlemeler Batı Anadolu'nun sınır boylarına, kuzey ve kuzeydoğu Anadolu'dan başlayıp güney ve güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan ve herbir cildi ayrı birer başlık taşıyan dokuz ciltlik bir metin serisi oluşturmuştur (Korkmaz, 1996:264). Bu külliyyatın son yayını Muş ili ağzından da örnekler içeren, TDK'nın 1995'te yayınladığı *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları (1995)* cildir. Caferoğlu'nun bu metinleri üzerinde ses ve biçim bilgisi tahlilleri yoktur.

3) Hamza Zülfikar (1992). *Bitlis-Muş Yörelerinde Halk Kültürü, Atatürk ve Kuvayimilliyeye Hareketleri*. Ankara: Feryal Matbaacılık.

Hamza Zülfikar'ın bu çalışmasının Giriş ve Halk Kültürü bölümlerinde Bitlis ve Muş'un halk kültüründen söz edilmiş, sonraki bölümlerde ise XIX yüzyılın başından Atatürk dönemine kadar bölgenin tarihi konu alınmıştır.

4) Halit Bingöl (1987). *Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış*. İstanbul: Umur Yayınları.

Halit Bingöl'ün bu çalışmasında Muş ilinin tarihi, coğrafyası ve kültürel özelliklerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın sonundaki sözlükte bölgeye has kullanımlar bulunmaktadır.

5) Şeyda Özmen (2007), *Muş-Merkez Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.

Muş merkez ağzı ile ilgili olarak yapılmış ilk yüksek lisans tezi Şeyda Özmen tarafından yapılan çalışmadır. Şeyda Özmen, *Muş Merkez Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)* adlı çalışmasında Muş iline bağlı köylerden 59 metinlik dil malzemesi derlemiştir. Bu metinler üzerinde de ses ve şekil bilgisi tahlilleri yapmıştır. Ayrıca derlenen metinler Ahmet Caferoğlu'nun Muş ilinden yapmış olduğu derlemelerle karşılaştırılmıştır. Elde edilen metinlerdeki farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durularak metinlerde geçen yöreye özgü kelimelerin, kelime gruplarının anlamları verilmiştir.

6) Bayram Özrek (2018). *Muş Yemekleri ve Mutfak Kültürü*. Muş: Sunar Basın Yayın.

Mutfak kültürü, günlük yaşamın en temel öğelerinden yiyecek-içeceği, bunların işlenmesiyle ortaya çıkan ürünleri, mutfak araç ve gereçlerini kapsayan toplumların gelenek, görenek ve inançlarıyla da ilişkilidir. Mutfak kültürü en zengin dilsel malzemeyi ortaya koyan alanlardan bir tanesidir (Güneş, 2022: 332). Bayram Özrek'in bu araştırması Muş mutfak kültürü söz varlığı ile ilgili müstakil bir çalışmadır.

7) Mesut Rençber (2018). *Bir Varmış Bir YokMUŞ Hikayeleri*. İstanbul: Coşkun Teknoloji ve Yayıncılık.

Bu araştırma Muş merkezden derlenmiş 18 hikâyeyi kapsamaktadır. Her hikâyeye sonunda yer alan sözlükçede Muş merkez ağzına has kullanımlar yer almaktadır.

8) Mustafa Yıldız (2018). *49 Kelam Muşlu Şairler Antolojisi*. Muş: Sunar Basın Yayın.

Mustafa Yıldız'ın bu araştırmasında 67 şairin şiirlerine yer verilmiştir. Araştırmanın son kısmında “Yöresel Kelimeler Sözlüğü” başlığı altında şiirlerde geçen bölge ağzına has kelimeler yer almaktadır.

9) Zehra Şeker (2007). *Muş Mutfak Kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.

Muş merkez ağzının söz varlığını konu edinen önemli çalışmalardan biri de Zehra Şeker tarafından halk bilimi alanında yüksek lisans tezi olarak tamamlanan “Muş Mutfak Kültürü” başlıklı çalışmadır. Yedi bölümden oluşan bu çalışmada Muş'ta mutfak kültürü, mutfak araç gereçleri, sunum şekilleri, sofraya düzeni, yemek öğünleri, yemek yeme adabı, sokak yiyecekleri, geçiş dönemlerinde Muş mutfağı, yemekleri ve kullanılan malzemeleri, bölge halkının bakış açısına göre tanıtılmıştır. Çorbalar, etli yemekler, köfteler, dolmalar, sebze yemekleri, pilavlar, hamur işleri, ekmekekler, çörekler, tatlılar, mantılar, salatalar, turşular, reçeller, içecekler olmak üzere gruplara ayrılmıştır. Muş'ta yetişen bitki türleri ve bitkilerin yemeklerde kullanışı üzerinde durulmuştur. İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren en önemli besinlerden biri olan hayvansal ürünler ele alınmıştır. Altıncı bölümde kış için hazırlanan yiyeceklerden bahsedilmiştir.

10) Yunus Taşdemir (2022). *Muş Merkezde Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.

Muş merkez ilçesi söz varlığını barındıran bu çalışmada Muş il merkezinde kaybolmaya yüz tutmuş meslekler konu edilmiştir. Muş'ta son ustalarıyla yaşatılmaya çalışılan demircilik, sobacılık, bıçak bilemecilik, peynircilik, yorgancılık ve tandırcılık meslekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada alan araştırması yapılarak veriler elde edilmiş, altı farklı meslekten tecrübe yılı olarak en tecrübeli yöre halkı tarafından tanınan ustalarla görüşülmüş, görüşmelerde ürünlerinin yapım aşaması ürünleri yaparken kullandıkları aletler, çırak yetiştirip yetiştirmedikleri ve mesleklerinin dünü, bugünü ve yarını hakkında bilgiler elde edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

Muş merkez ağzındaki ses zenginliğini yansıtmak amacıyla çalışmadaki kelimeler çeviri yazı işaretleri kullanılarak yazıya geçirilmiştir. Ünlü ve ünsüzlerin belirleyici nitelikteki ara sesleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

2.1. ÜNLÜLER

Bu bölümde çalışmada tespit edilen ve Ölçünlü Türkçede bulunmayan ünlüler incelenmiştir.

Ara ünlüler terimiyle de ölçünlü ünlü aralıklarının dışında oluşan ünlüler ifade edilmektedir. Bunlar genelde, ölçünlü dudak ve çene aralıklarının ortasında veya yarı ortasında oluşan ünlülerdir. Belirleyici nitelik ifadesi ile de karakteristik olanlar kastedilmektedir (İlker, 2017:65).

Çalışmamızda Muş merkez ağzında belirleyici nitelikteki şu ara ünlüler tespit edilmiştir:

2.1.1. Normal Süreli Ünlüler

[a] ünlüsü:

Düz, geniş, yarı ince niteliğindeki bu ara ünlü /a/ ve /e/ ünlülerinin teşekkül noktalarının tam ortasında ve ölçünlü /a/ ünlüsünün çene aralığı açıklığının hafifçe kapanmasıyla ve seslemede ön damağa doğru bir itkiyle oluşmaktadır (İlker, 2017:67). Anlam ayırt edici özelliği olmayan bu ara ünlü Muş merkez ağzının belirleyici seslerindedir.

âcemi “yağ, pekmez ve unla yapılan helva”, **âgêl~âgal** “kavuk ve fesin üzerine sarılan sarık, başa giyilen bir çeşit büyük atkı”, **ânzêl** “ahırda, evin herhangi bir bölümünde veya dışarıda yüksekçe bir yerde yapılan oturma ve yatma yeri”, **âside~âsude** “un, şeker, tereyağı ve pekmezle yapılan bir çeşit helva”, **âyah** “unun ince veya kalın olmasını ayarlayan araç”, **âyran aşı** “dövülmüş buğday, nohut, ayran, dağ nanesi ve kengerle yapılan bir çeşit çorba”, **hâftâ diregi** “yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma koyularak pişirilen bir çeşit köfte”, **hâzût Tolmasi** “pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması”, **kazayağı**

“kağnıda arka tekerleri gövde ağacına bağlayan çatal biçimindeki parçaya verilen isim”, **ķàbın** “yufka, patates, maydanoz, kıyma ve soğanla yapılan ve piştikten sonra üzerine pul biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek”, **ķàrece** “soğan tohumu”, **ķàşevi-ķàşev** “kaşığı”, **ķor àrebe** “iki tekerli ve tamamı ağaçtan yapılmış olan öküz arabası, kağrı”, **pàķle yehnisı** “et ve taze fasulye ile yapılan yemek”, **sarat** “büyük taneli hububatları elemek için kullanılan delikleri geniş elek”, **zàķire~zàķire** “kışlık hububat ve yiyecek”

[ä] ünlüsü:

Genel olarak *açık /e/* ünlüsü biçiminde tanımlanan bu ünlü, ölçünlü */e/* ünlüsünün daha açık ve dudakların daha geniş hareketiyle seslenen bir biçimdir (İlker, 2017:70). Bu ara ünlünün kullanımı bölge ağızında yaygın değildir.

çaykesän “uçları karaya bağlı durumda ırmağa uzatılarak kullanılan balıkçı ağı, uzatma”, **çetän** “ağaç çubuklardan yapılan mısır ambarı”, **elcäk** “tırpanın sapındaki el tutma yeri”, **hàftä dıregi** “yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma koyularak pişirilen bir çeşit köfte”, **ķersäk** “tarla sürerken tarla yüzeyinde kalan iri toprak parçaları”, **şışäk** “bir ile iki yaş arasındaki dişi koyun”, **tehtä balıķı** “sazangillerden olan gümüş renginde bir bir balık türü”,

[è] ünlüsü:

Zeynep Korkmaz, kapalı **e**'nin **i**'nin boğumlanma durumuna en yakın olan ön, düz yarı kapalı ünlüdür. Dil sırtınının **i**'ye nazaran biraz daha geride kabarması ile teşkil edilir (Korkmaz, 1994:5). Tarihî ve çağdaş Türkçe kaynaklarda hep örneklerini takip ettiğimiz “*kapalı e*” */è/* ünlüsünün, her ne kadar bugünkü alfabemizde harf/sembol olarak gösterilmiyorsa da özellikle ağız çalışmalarında bir ölçünlü ünlü olarak kabul edilmesi gerekir. Bu ünlü, tarihî dönemlerde de Türkçenin ölçünlü ünlüsü olmuştur ve bugün de hem yazı dilinde hem ağızlarda telaffuz edilmekte ve dikkatli bir dinlemede fark edilmektedir (İlker, 2017:63). Anadolu ağızlarının birçoğunda olduğu gibi Muş merkez ağız bölgesinde de çok sık kullanılan bir */e/* türüdür.

àgèl “kavuk ve fesin üzerine sarılan sarık, başa giyilen bir çeşit büyük atkı”, **ànzel** “ahırda, evin herhangi bir bölümünde veya dışarıda yüksekçe bir yerde yapılan oturma ve yatma yeri”, **arèğan** “duvar örülürken belli aralıklarla taşların arasına konulan ahşap kirişler, hatıl”, **bèder** “harman”, **bèleme** “eyerin altına atılan keçe”, **bèr** “tarla küreği”,

bêri “koyun ve keçi sağımının yapıldığı yer”, **bihêri** “şömine”, **cêr** “toprak testi”, **çızlavêt~cızlavêt** “içi astarlı lastik ayakkabı”, **derpê** “belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot”, **fêrik** “kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavrusu, piliç”, **gêvi tıraşî** “düğünde damada yapılan tıraş”, **hêrg** “sürülerek dinlenmeye bırakılan tarla”, **Kenêr** “mahlep ağacı ve meyvesi”, **kêran** “ahşaptan yapılmış kalın tavan direği”, **kêşan** “çizgili başörtüsü”, **kêvroşk** “tavşan”, **mêzro** “1,5 metre uzunluğundaki şerit metre, mezür, mezura”, **palhêr** “at veya öküze koşulan kızak ayaklı araba”, **pêşmal** “tırâş önlüğü”, **sîkavêl~sekavêl~sîkavêl** “çalıdan yapılmış ahır süpürgesi”, **sêh** “delikleri genişletmeye yarayan ucu sivri ahşap alet”, **têr** “at ve eşek gibi hayvanların üzerine atılan iki tarafı birbirine bağlı keçi kılından yapılmış çuval”, **yeke** “ahşaptan yapılmış tavan direği”

[î] ünlüsü:

Bu ara ünlü ölçünlü /i/ ünlüsünün, arka damaktan ön damağa geçişi sırasında, ses yolundaki havanın dilin ve avurtların çok hafif geri çekilmesiyle oluşmuş biçimdir. Bu sebeple ara ünlü, /i/-/i/ arasında bir ünlü olarak kabul edilebilir. Türkçe kelimelerde çoklukla iç seste, /y/, /p/, /c/, /n/ ve /d/ ünsüzü taşıyan örneklerde görülmektedir (İlker, 2017:69). Muş merkez ağzının belirleyici nitelikteki ünlüsüdür.

bîlev Taşî “bileği taşı”, **cîr** “toprak testi”, **fetîr** “sacda pişirilen mayasız yufka ekmeği”, **findîh Pîh** “burnun iki ucunu aşmayan bıyık türü”, **kefşîr** “topraktan yapılmış yemek tabağı”, **kendîr** “ketenden yapılan ip”, **mîşevşî** “yeşil veya siyah mercimekten yapılan çorba”, **pîltîn** “baharat olarak kullanılan güzel kokulu bir bitki”, **sîkavêl** “çalıdan yapılmış ahır süpürgesi”, **sîrsîrik** “toy kuşunun bir türü, mezeldek”, **sursîm~sursîm** “topraktan yapılmış yayık”, **sursîk** “böğür çizgileri dalgalı beyaz ve kahverengi olan tombul bir kekkik türüdür”

[î] ünlüsü:

Bu ara ünlü, çene aralığının ve dudakların tam düz hâldeyken çok az bir dudak hareketiyle kısmi bir yuvarlaklaşmaya çevrilmesi sonucunda oluşur. Çoğunlukla Türkçe ve kısmen de alıntı kelimelerde ilk hecedeki düz ünlülerin tesiriyle görülen bir ara ünlüdür (İlker, 2017:74).

imanli yoğîrt “yağı alınmamış süttten yapılan yoğurt”, **qudîz** “gaga”, **quşîn çerhî** “üzerine su dökülerek usturaların bilevlendiği bileme çarkı”, **tespî somîni** “tepside pişirilen ekmeğ”

[ö] ünlüsü:

Türkçenin tarihî dönemlerinde /o/ ünlüsüyle söylenen kelimeler ve bu ünlüden ibaret zamirler, büyük ölçüde /u/ ünlüsüne doğru değişme eğilimi gösterirler. Bu eğilim, zaman zaman tam /u/ biçimine değişmekte, ancak bazı kaynak kişilerde de ara biçimler görülmektedir. Bu ara ünlü, böyle bir eğilimin geçiş safhası olarak değerlendirilebilir. Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde bu ara biçimler tespit edilmektedir. Türkçe kelimelerde çoğunlukla ilk hecede, alıntı kelimelerde ise hem ilk hem ikinci hecede bulunmaktadır (İlker, 2017:72). /o/ ile /u/ arasında bir ünlü olan bu ara ses büyük ölçüde /u/ ünlüsüne doğru değişme eğilimindedir. Bu ara ünlünün Muş merkez ağız bölge sindeki yaygın kullanımı bölge ağızındaki darlaşma eğiliminin de bir göstergesidir.

açôh ekmek “uzun lavaş ekmek”, **annôh** “yemeklere konulan yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki”, **arğôla** “odun taşımada kullanılmak üzere semerin her iki tarafına atılan ahşap çatal”, **boncôh** “değirmende alt taşın deliğine giren çelikten yapılmış bilye”, **çulôh** “hindi”, **götlôh** “eşeğin kalçasının üstüne bırakılan ve semere deriden kayışlarla bağlı olan keçeden yapılmış kısım”, **kilolôh ekmek** “yuvarlak büyük ekmek”, **malôh:** Boyunduruk kayışına takılan ağaç çivi”, **sicôh** “sığır, koyun ve keçi bağırsağının içine bulgur veya pirinç doldurularak yapılan yemek, bumbar dolması”, **sinôr**” tarlaların hudut çizgisi, tarla sınırı”, **tapôl** “6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını”, **tulôh** “peynir, yağ, çökelek vb. yiyecekleri koymaya yarayan hayvan derisinden yapılmış kap, tulum”, **yastôh** “dingil ile sandık arasında bulunan ve kağnının dönmesini sağlayan iki ucu delikli, geniş ve kalın tahta”

[â] ünlüsü:

Bu ara ünlü dudak boğumlanması esnasında, dudakların /a/ ünlüsü için uygun çene aralığına gelmeden yarı yuvarlak hâlde bırakılmasıyla teşekkül eder (İlker, 2017:75). /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle oluşan ve /a/ ile /o/ arasında yuvarlaklaşarak telaffuz edilen bu ara ünlü Muş merkez ağızında birleşik bir kelimedede tespit edilmiştir.

hâm ekmek “esmer undan yapılan ekmek”

[ú] ünlüsü:

Bu ara ünlü ölçünlü /u/ ünlüsünün söyleniş esnasındaki dil hareketinin ön damağa doğru hafif bir ilerleme biçimini almasıyla oluşur (İlker, 2017:73). Muş merkez ağızında iki kelimedede tespit edilmiştir.

cûre “bataklıklarda yaşayan yaban ördeği, çamurcun”, **kûze** “küçük testi”

2.1.2. Kısa Ünlüler

Oluşma sebepleri için, kaynak kişilerin hızlı anlatma isteği, bağlam içinde bir kelimedenden diğerine çabuk geçiş yapabilme eğilimi gösterebilir. Bunlardan başka, orta hecenin eksilme eğilimi de kısa ünlülerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (İlker, 2017:78).

[î] ünlüsü:

Çalışmamızda kısa /i/ ünlüsü /h/ ve /n/ seslerinin komşuluğunda üç sözcükte tespit edilmiştir.

darāñiye “ayakkabıyı kalıba çekmeye yarayan, kerpetene benzeyen tamamı demirden alet”, **dehîre** “kışlık odun, yakacak”, **zâhîre** “kışlık hububat ve yiyecek”,

2.1.3. Uzun Ünlüler

Uzun ünlü, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlü (Korkmaz, 2017:235) olarak tanımlanmaktadır. Muş merkez ağız bölgesinde şu uzun ünlüler tespit edilmiştir:

[ā] ünlüsü:

Muş merkez ağızında uzun /ā/ ünlüsü /t/, /d/, /r/, /z/ ve /s/ gibi diş ünsüzlerin komşuluğunda telaffuz edildiği tespit edilmiştir.

âsker tâyini “uzun süre bayatlamayan küçük ekmek”, **câdi** “mısır unundan yapılıp sacda pişirilen çörek”, **darāñiye** “ayakkabıyı kalıba çekmeye yarayan, kerpetene benzeyen tamamı demirden alet”, **marān** “kağrı tekerleği”, **māzi** “öküz arabasının tekerlerini birbirine bağlayan ve dingil görevini yapan kalın ağaç”, **Pāz küfte** “ince bulgur, soğan, reyhan ve pul biberle yapılan yumurta büyüklüğündeki etsiz köfte”, **sāPıķ** “orta boy çömlek”, **Tālik** “kekliklerin yediği sütlü, acı bir ot”, **zāķur** “yaşlanmış keklik”,

[ē] ünlüsü:

Kapalı /ē/ ünlüsünün uzun söylenen biçimi. Muş merkez ağızında sadece iki sözcükte tespit edilmiştir.

hērk “sürülerek dinlenmeye bırakılan tarla”, **yēge** “demir törpü, ege”

2.2. ÜNSÜZLER

Çalışmamızda Muş merkez ağzında belirleyici nitelikteki şu ara ünsüzler tespit edilmiştir:

[C]:

/c/ ve /ç/ arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş olan bu ünsüzün kullanımını bir örnekte tespit edilmiştir.

Cil pıçağı “çil denen kamışı kesmekte kullanılan yarım yay biçimindeki ağaç saplı bıçak”, **Cil** “bataklıklarda yetişen hasır, semer ve sepet yapmakta kullanılan yaprağı ince bir çeşit yumuşak, süngerimsi kamış”

[ğ]:

Yazı dilinde kullanılan yumuşak “g” sesinden ayrılan, küçük dil, tonlu, sızıcı bir ünsüzdür. Titreşimi ve duyulma oranı yüksektir. İnce sıradan kelimelerde bile yumuşak “ğ” sesinde olduğu gibi “y” sesine yaklaşan bir özelliğe girmez, ancak “g” olarak kalır. Kalın sıradan ünlülerle kurulmuş kelimelerde bu özelliği sıkıca korur: bağle-, soğan, tağ örneklerinde görüldüğü üzere bu ses kalın ünlülerle kullanılmaktadır. Bu sesten sonra ince sıradan ünlüler gelebilmektedir. Fakat kendinden önce ince sıradan ünlü bulunmamaktadır. Yazı dilindeki “ğ” (yumuşak g) sesinde olduğu gibi ünlüleşme görülmez ve teleffuzunda daha bariz bir durum vardır (Sağır, 1997:397). Muş merkez ağzında da bu seste ünlüleşme görülmez ve söyleyişinde belirgin bir özellik vardır.

arëğan “duvar örülürken belli aralıklarla taşların arasına konulan ahşap kirişler, hatıl”, **arğola** “odun taşımada kullanılmak üzere semerin her iki tarafına atılan ahşap çatal”, **boğaz** “değirmen taşının ortasındaki delik”, **cilğa~cılğa** “tarla sürmek için bir ile üç çift öküze koşulan saban”, **çayağacı** “söğüt ağacı”, **çığzi Taşı** “terzicilikte kullanılan sabundan yapılmış işaret aracı”, **ev yağı** “tereyağı” **jağ** “dağlarda yetişen güzel kokulu bir bitki ve bu bitkiden yapılan yemek”, **kağle** “kamıştan yapılan bir çeşit sepet”, **kazayağı** “kağnıda arka tekerleri gövde ağacına bağlayan çatal biçimindeki parçaya verilen isim”, **kuri soğan Tolmasi** “haşlanmış soğanın içine pirinç ve yağlı kıyma karışımının konulup pişirilmesiyle yapılan dolma”, **loğ** “damın üstündeki toprağı bastırmaya yarayan silindir biçimindeki taş, yuvgu”, **meğel** “büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yatması. 2. Büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yattığı yer”, **mirtoğe** “yağda kavrulmuş unun

üzerine birkaç yumurta kırıp iyice karıştırıldıktan sonra hazırlanan yemek”, **moğ** “dudağı geniş bir balık türü”, **paht pıcağı** “desen vermeye yarayan bıçak”, **sırge** “küpe”, **siroz balığı** “levreğe benzeyen parlak, ince ve uzun bir balık türü”, **soğulcan~soğircan~soğircoğ** “solucan”, **tağar** mangal”, **tehtâ balığı** “sazangillerden olan gümüş renginde bir balık türü”, **tuğ** “samanla karışık buğday yığını”, **tosPağe** “kaplumbağa”, **yağlı ekmek** “içine tereyağı koyulup pişirilen ekmek”, **yığınç~yığınç** “ısırgan otu”, **zığı** “çubuktan yapılan ve içinde buğday saklanan büyük sepet”

[h]

Alınma kelimelerde Türkçenin pek çok döneminde kullanılan bu ünsüz, damağın tam ortasında teşekkül eder ve nefesli telaffuz edilerek yine alınma kelimelerde kullanılır (İlker, 2017:114). Muş merkez ağzında kullanımı yaygın olan bu nefesli /h/ ünsüzü şu sözcüklerde tespit edilmiştir:

bahare~baharlıh “ilkbaharda ekilen buğday”, **cahal** “yün veya keçi kılından yapılmış çuval”, **dezzağ** “üzerinde tırpanın dövüldüğü üç ayaklı masa”, **hacoğ** “palanda kullanılan ve kıldan yapılmış ipin başına bağlanan ahşap çatal”, **hâftâ diregi** “yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma koyularak pişirilen bir çeşit köfte”, **hâftus~hâftâlüs** “içine tereyağı ve çeşitli baharatlar konularak sacda pişirilen ekmek”, **hâkim yahe** “yakasız gömlek veya ceket”, **halke ekmek** “simit biçiminde yapılan ekmek”, **hâltım~hâltımış** “hamur, kırmızı et veya tavuk eti ve sarımsakla yapılan yemek.**har:** Yığından kesilen ot”, **hâzır Tolmasi** “pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması”, **hâzüt Tolmasi** “pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyulla yapılan lahana dolması”, **helise** “tavuk eti veya kırmızı etin aşurelik buğdayla lapa oluncaya kadar pişirilmesiyle yapılan yemek”, **havuş** “evlerin önünde üstü açık duvarla çevrili alan, avlu”, **heyat** “avlu”, **hınğal** “yufka şeklinde açılan hamurun içine kıyma, patates veya peynir konulduktan sonra suda pişirilen ve servis edilirken üzerine pul biberli tereyağı dökülen yemek”, **hodah** “tarla sürerken boyunduruğun gerisine oturup öküzleri süren çocuk”, **hogeç** “iki ile üç yaş arasındaki erkek koyun”, **holik** “bostanın yanında çalıdan yapılan barınma yeri”, **hon başi** “ot biçerken sıralanan işçi takımının başi”, **hon** “1. Ekin biçerken sıralanan işçi takımı. 2. Ekin biçerken belirlenen alan”, **horevi** “tarla sürerken yüksek sesle söylenen atışmalar”, **hozan** “sürülmemiş tarla, ekilip biçilmemiş tarla”, **hozor** “otu bağlamaya yarayan ağaçtan yapılmış bağlama ipi”,

kehan “6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını” **melhem** “mahlep ağacı ve meyvesi”, **mıhlama** “mısır unu, tereyağı ve kaşar peyniri ile yapılan yemek”

[h] ünsüzü:

Sızıcı boğaz ünsüzüdür (İlker, 2017:112). Muş merkez ağız için belirleyici olan bu ses şu sözcüklerde tespit edilmiştir:

açih ekmek~açöh ekmek “uzun lavaş ekmek”, **aħbin** “hayvan gübresi”, **alahar** “yarı kızarmış sebze”, **anh** “çorbanın üzerine dökülen soğan, yağ ve pul biberle yapılan sos”, **annöh~annuh** “yemeklere konulan yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki”, **aprah Tolme** “lahana veya üzüm yaprağının içine elma kurusu, kuru üzüm, yeşil mercimek, ceviz ve den konularak pişirilen etsiz dolma”, **aprah** “lahana veya üzüm yaprağı, ince bulgur ve kıymayla yapılan bir çeşit dolma”, **asrah** “tavan”, **ayah** “unun ince veya kalın olmasını ayarlayan araç”, **bastih** “pestil”, **berh** “kuzu”, **bihçi** “testere”, **bihèri** “şömine”, **bulah** “çeşme”, **çahçah** “değirmenin tahta çakıldağı”, **çılhan** “yerde kullanılan topraktan yayık”, **çirh** “kapının arkasına takılan kapı mandalı”, **çuha** “kadifeden yapılmış işlemeli kadın ceketi”, **findih Pih** “burnun iki ucunu aşmayan bıyık türü”, **götlöh** “eşeğin kalçasının üstüne bırakılan ve semere deriden kayışlarla bağlı olan keçeden yapılmış kısım”, **ħaliçe** “kalın örülmüş yün halı”, **ħam ekmek~ħam ekmek** “esmer undan yapılan ekmek”, **ħaral** “heybeye benzeyen kenevirden yapılmış büyük çuval”, **ħaruk~ħarik** “altı deri üstü keçi kılından yapılmış ayakkabı”, **ħas ekmek** “beyaz undan yapılan ekmek”, **ħaşe** “başı çatallı demir çubuk”, **ħaşil~ħaşıl** “buğday, darı veya mısır unundan herhangi birinin suda kısık ateşte pişinceye kadar karıştırılmasıyla hazırlanan ve servis edilirken üzerine tereyağı dökülülen yemek”, **ħaz** “soğan veya maydanozun ekildiği her bir sıraya verilen isim”, **ħeçirdek** “tandırın üzerine bırakılan yassı demir”, **ħelbir ħurmasi** “un, yumurta ve yoğurt karışımından yapılan hamurun kalbura bastırılıp pişirilmesiyle yapılan tatlı”, **ħelbir** “kalbur”, **ħelek** “sabanı boyunduruğa bağlamada kullanılan deri kayış”, **ħeli** “başa bağlanan ince eşarp”, **ħerkendas** “küçük ateş küreği”, **ħılık** “küçük çömlek”, **ħındolik** “küçük küp”, **ħirtik~ħittik** “acur”, **ħisar** “tarlada arta kalan otlar”, **ħışt** “sivri boynuzlu sığır”, **ħışTum** “suyun değirmenden çıktığı yer”, **ħizek** “öküze ve ata koşulan büyük kızak”, **ifah kufte~üfah kufte~ufah kufte** “bulgur ve etle yapılan sulu köfte yemeği”, **ħalınloh** “tahtayı aynı kalınlıkta kesen makine”, **ħamlıh** “dört yaşında olup daha koşulmamış erkek sığır”, **ħapah** “ceketteki yan ceplerin üzerine gelen kumaş

parçası”, **ķarmah** “büyük delikli kalbur”, **ķatloh** “takım elbise”, **ķihse** “arpacık”, **ķilçih** “arpa ve buğday başağında bulunan kıl şeklindeki çıkıntı”, **ķırsah** “verimsiz, kuru yer, işlenmemiş toprak”, **ķışlah** “sonbaharda göç etmeyip bulunduğu yerde kışı geçiren keklik”, **ķilolôh ekmek** “yuvarlak büyük ekmek”, **ķobah** “6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını”, **ķoh** “tavuk kümesi”, **ķuşhane** “tencere”, **ķuymah** “tereyağı, mısır unu, kaymak veya peynirle yapılan bir yemek”, **ķürt ħalisi** “kalın dokunan yün halı”, **malôh** “boyunduruk kayışına takılan ağaç çivi”, **pâkle yehnisî** “et ve taze fasulye ile yapılan yemek”, **palah** “hasır ve sepet yapmakta kullanılan yassı, yumuşak ve yaprağı geniş bir kamış türü”, **palĥêr~pelĥir** “at veya öküze koşulan kızak ayaklı araba”, **parĥaç** “küçük kova, bakraç”, **porĥanĥ** “topraktan yapılmış su borusu”, **puruthane** “çanak çömleğin yapıldığı yer”, **sêĥ** “delikleri genişletmeye yarayan ucu sivri ahşap alet”, **sıcôĥ** “sığır, koyun ve keçi bağırsağının içine bulgur veya pirinç doldurularak yapılan yemek, bumar dolması”, **sıĥım** “içsiz köfte”, **soĥre** “yırılmış veya yıpranmış olan giysiler”, **solĥum** “sulak yerlerde yetişen çalıya benzer söğüt ağacı”, **taĥuĥ** “büyük kızak”, **Toraĥ** “çökelek”, **tulôĥ** “peynir, yağ, çökelek vb. yiyecekleri koymaya yarayan hayvan derisinden yapılmış kap, tulum”, **yastôĥ~yastıĥ** “dingil ile sandık arasında bulunan ve kağının dönmesini sağlayan iki ucu delikli, geniş ve kalın tahta”, **yataĥ** “sürünün dışarıda yattığı etrafı açık alan”, **zâĥire~zâĥire** “kışlık hububat ve yiyecek”

[ķ]: Daha kalın ve daha arkada boğumlanan “k” ünsüzü

Art damak ünsüzü /k/nın çıkış bölgesinden daha geride boğumlanan, tonsuz, patlayıcı bir gırtlak ünsüzüdür. Daha kalın ve daha geride boğumlanması bu sesin ayırıcı özelliğidir (Sağır, 1997:400). Muş merkez ağızında da kalın ünlülü kelimelerin yanı sıra ince ünlülü kelimelerle de kullanımı tespit edilmiştir.

ĥalķe ekmek “simit biçiminde yapılan ekmek”, **mıķeşer** “kabuğundan ayrıştırılmış nohut”, **ķabêzi** “bulaşıkları kurulamada kullanılan bez”, **ķâbın** “yufka, patates, maydanoz, kıyma ve soğanla yapılan ve piştikten sonra üzerine pul biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek”, **ķaburģe Tolmasî** “kuzu kaburgasının içine pirinç pilavı doldurularak yapılan yemek”, **ķafes** “gelinlerin çeyizlik başörtülerini koydukları küçük sandık”, **ķandere** “değirmen suyunun oluğa girmeden önce biriktiği yer, değirmen bendi”, **ķaput** “palto”, **ķaraķayış** “tarlayı süren öküzlerin önüne koşulan ikinci çift yardımcı öküzlere verilen isim”, **ķâre baldırcan** “patlıcan”, **ķârece** “soğan tohumu”, **ķarınalti**

“semeri bağlamakta kullanılan keçi kılından yapılmış kalın ip”, **ğari** “ilkbaharda çıkan yaprakları uzun, acı bir ot, yılanıyastığı”, **ğasapıroğ** “ayakkabı tamirinde ağaç çivinin yerini açan sivri uçlu alet”, **ğàşevi~ğàşev** “kaşığı”, **ğeli** “kendi suyuyla pişirilip kendi yağında kavrulduktan sonra yenen veya dondurulan et yemeği”, **ğere lastik** “lastik ayakkabı”, **ğijik** “karga”, **ğışlah** “sonbaharda göç etmeyip bulunduğu yerde kışı geçiren keklik”, **ğojik** “bir ile iki yaş arasındaki erkek manda yavrusu”, **ğolo** “kuyruğu kısa köpek”, **ğunci** “ekmek ve çöreğin üzerine serpilerek çörek otu veya susam”, **ğursığ** “yumurta, süt, yoğurt ve un karışımının kızaran yağda pişirilmesiyle yapılan yemek”, **ğurşın çerhi** “üzerine su dökülerek usturaların bilevlendiği bileme çarkı”, **ğavil~sığavèl~seğavèl~sığavèl** “çalıdan yapılmış ahır süpürgesi”, **ğirğeli** “iyice pişirilen ince doğranmış kemiksizin etin üzerine sarımsak, yoğurt ve biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek”, **ğabağ** “sebze ekmek için açılan uzun çukurlardan altı yedi tanesinin oluşturduğu kısım”, **ğoy ğuşı** “toygiller familyasından olup böcek ve tane ile beslenen, kızıl tüylü bir kuş türü”,

[K]

Bu ara ünsüz ötümlüleşmesi tamamlanmadan teşekkül eder ve kulakta, arka damakta boğumlanan ölçünlü /k/ ünsüzüyle yine arka damakta boğumlanan /g/ ünsüzü arasında bir titreşim bırakır (İlker, 2017:104). Bu ara ünsüzün kullanımının Muş merkez ağız bölgesinde yaygın olduğu tespit edilmiştir.

ğavur ğıloriği~ğavur ğıloliği “ince bulgur ve kıymayla yassı şekilde yapılan ve üzerine yumurta atılan bir çeşit sulu köfte”, **ğadin** “yiyecek ambarı, kiler”, **ğağıl** “ceviz içi”, **ğam** “düven”, **ğamlığ** “dört yaşında olup daha koşulmamış erkek sığır”, **ğar** “doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu”, **ğavır** “üç yaşındaki erkek koyun, koç”, **ğayneşme** “ceketin iç kısımlarına elle atılan dikiş”, **ğıdıman** “zamanından önce doğan küçük ve büyükbaş hayvan”, **ğıdik** “doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu”, **ğılomboz** “şeker pancarı”, **ğılor ekmek** “lavaş ekmeğinden biraz kalın ve küçük olan ekmek”, **ğılorik** “bulgur ve etten yapılan bir çeşit sulu köfte”, **ğıran** “aşınan değirmen taşında küçük tırtıklar açmaya yarayan alet”, **ğıras** “atlet”, **ğırmendari** “helva ve pişirilmiş pirincin karıştırılmasıyla yapılan yemek”, **ğoc** “üzerinde et doğranan kütük”, **ğodik** “topraktan veya ağaçtan yapılmış küçük yemek tabağı”, **ğodoş** “mısır tanelerini ayırdıktan sonra geriye kalan sert kısım”, **ğoppal** “baston”, **ğori** “sebze ekmek için

açılan uzun çukur”, **Ƙotor** “mısır taneleri alındıktan sonra geriye kalan kısım”, **Ƙramsiye** “boyna takılan büyük altın, gremse”, **Ƙuletin** “kuvalet”, **Ƙume** “buğdaydan yapılan bir tür içecek”, **Ƙuşik** “su kabağından yapılan kepçe”, **Ƙutman** “semerin üstünde oturlan yere verilen isim”, **poliƘidor** “iki kişinin karşılıklı kullandığı testere”, **şeƘal** “eski, yıpranmış ayakkabı”

[K]

Muş merkez ağzının karakteristik ara ünsüzlerindendir. Bu ara ünsüz ön damaktan boğumlanan ölçünlü /k/ ünsüzüyle yine ön damaktan boğumlanan /g/ ünsüzü arasında bir titreşimle teşekkül eder (İlker, 2017:104). Çalışmamızda bu ara ünsüz kelime tabanlarında şu kelimelerde tespit edilmiştir:

Kel “1. Boynuzlu dişi koyun. 2. Yaşlı koyun”, **Kenêr** “mahlep ağacı ve meyvesi”, **Kevar** “kovan”, **Kevot** “kaşık, tabak vb. araçlar yapmakta kullanılan yumuşak bir ağaç türü, akçaağaç”, **Kezil** “keçi kılından yapılan ip”

[İ]

Kalın ünlülerle boğumlanırken palatalleşen bu ara ünsüz özellikle Türkçe kelimelerde, kalın ünlülerle telaffuz edildiği asıl teşekkül noktası olan diş etinden diş çukuruna doğru kayar ve dil, bu ünsüzün kalın ünlülerle söylendiği ölçünlü boğumlanmadan uzaklaşarak öne doğru hareket eder. Bu ünsüzün ara ünsüz olarak değerlendirmesinin en temel nedeni; Türkçe kelimelerde, kalın ünlülerin özellikle kapalı hece oluşurken, /l/ ünsüzünün boğumlandığı standart boğumlanma noktasının dışına çıkmış olmasıdır (İlker, 2017:106). Muş merkez ağzının karakteristik ünsüzlerindendir.

çol “mutfağın veya evin herhangi bir köşesinde banyo yapmak için yapılan küçük bölme”, **ħaral** “heybeye benzeyen kenevirden yapılmış büyük çuval”, **ħartol** **ħavurması** “patates ezmesi, patates püresi”, **ħartol** “patates”, **ħol** “boynuzsuz hayvan”,

[P]

Patlamalı, küçük dil ünsüzü. Çift yönlü bir geçişi simgeleyen bu ara ses Muş merkez ağzında /b/’ye yakın bir sesle telaffuz edilir. Muş merkez ağzındaki genel bir ötümlüleşme eğiliminin neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir.

findih Pih “burnun iki ucunu aşmayan bıyık türü”, **Pas küfte~Paz küfte** “ince bulgur, soğan, reyhan ve pul biberle yapılan yumurta büyüklüğündeki etsiz köfte”, **Píz~Piz** “delik açmada kullanılan ahşap saplı demir araç”, **PuPbu** “ibibik, çavuş kuşu”, **sāPıķ** “orta boy çömlek”, **TaPan** “damdaki toprağı sıkıştırmak için kullanılan ağaçtan alet”, **tosPaġe** “kaplumbaġa”, **uruP** “bir tenekenin üçte birine denk gelen tahtadan buğday ölçme kabı”

[r]

Ötümlü, tek vuruşlu, diş eti ünsüzü. Bu ara ses Muş merkez ağzında iki sözcükte tespit edilmiştir.

arġola “odun taşımada kullanılmak üzere semerin her iki tarafına atılan ahşap çatal”, **ur keklik** “yüksek dağlarda yaşayan en iri keklik türü”

[T]

Bu ara ünsüz de çift yönlü bir geçişi simgelemektedir: /t/’den /d/’ye, /d/’den /t/’ye. Ayrıca genel ötümlüleşme eğilimine bağlı olarak Türkçe ve alınma kelimelerdeki yarı ötümlüleşme eğilimini işaretler. Teşekkül noktası, dilin /t/ ünsüzün boğumlandığı diş çukurundan yukarıya doğru hareket ederek yumuşak damaġa hafif değmesiyle oluşur (İlker, 2017:105). Muş merkez ağzında şu sözcüklerde tespit edilmiştir:

alt Taş “değirmende üst taşın altındaki taş”, **aprah Tolme** “lahana veya üzüm yaprağının içine elma kurusu, kuru üzüm, yeşil mercimek, ceviz ve den konularak pişirilen etsiz dolma”, **bilev Taşı** “bileği taşı”, **çifTeħas** “pamuktan dokunmuş sık, düzgün, beyaz kumaş”, **çġzi Taşı** “terzicilikte kullanılan sabundan yapılmış işaret aracı”, **çorTan** “çökeleğin yumurta şeklinde kurutulmuşu, kurut”, **diz Toni** “iç donu”, **enikpoTre** “cildi korumak, güzel göstermek, kırıışıkları gizlemek amacıyla yüze sürülen bir çeşit pudra”, **ħāftus** “içine tereyağı ve çeşitli baharatlar konularak sacda pişirilen ekmek”, **ħāzüt Tolmasi** “pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması”, **ħıřTum** “suyun değirmenden çıktığı yer”, **ıst Taş** “alt taşın üstündeki değirmen taşı”, **ķaburġe Tolmasi** “kuzu kaburgasının içine pirinç pilavı doldurularak yapılan yemek”, **Tabbah** “deriyi tuzlayıp kaldıran kişi”, **Taru ekmegi** “darıdan yapılan ekmek”, **Telaş** “yün yumağı”, **Tırşo** “ekşimsi bir ot türü, kuzu kulağı”, **Tomas** “peynir, çökelek, tereyağı ve kaymak karışımından yapılan bir çeşit kahvaltılık”, **Ton** “belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot”, **Toraħ** “çökelek”

[v]

/u/ ve /a/ seslerinin arasında yarı ünlü karakteri kazanan /v/ ünsüzü. Muş merkez ağzında üç kelimedeki telaffuzu tespit edilmiştir.

avu “ayı”, **ravle~ravüle~ravule** “ceketin bedene uygun şekilde çizgi taşıyla çizilmesi”, **savul** “topraktan yapılmış küçük su testisi”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI

3.1. SÖZ VARLIĞI

Batı dillerinde İng. Vocabulary, Fr. Vocabulaire, Alm. Wortschatz terimleriyle karşılanmakta olan *söz varlığı*, Türkiye Türkçesinde *kelime hazinesi/sözcük dağarcığı* terimleriyle karşılanıp “bir dilin bütün kelimeleri; bir kişi veya topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” (Korkmaz, 2017:174; Sağlık Şahin, 2019:18), “bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede (korpusta) yer alan sözcüklerin tümü” olarak tanımlanır. Aynı zamanda dilin anlatım yolu özelliğinin bir göstergesi olan söz varlığı, bir dili konuşan milletin kavramlar dünyasını, maddî ve manevî kültürünü, dünya görüşünü yansıtır. Bir dilin söz varlığından o milletin nelere önem verdiği, maddî ve manevî değerlerinin tümü ve dilin geçirdiği evreler, diğer milletlerle olan ilişkileri de anlaşılır (Erdem, 2019: 11; Sağlık Şahin, 2019:18). Bir dilin söz varlığı unsurları sayı adları da dahil olmak üzere, çok anlamlı, eş anlamlı, eş adlı, zıt anlamlı, alt anlamlı olabilir ve söz söz varlığı içerisinde yer alan kelimeler fonetik, morfolojik ve semantik değişimleri de yansıtabilir (Erdem, 2019:11).

Söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimindeki terimiyle *göstergeler* olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir. Örneğin, toplum yaşamında aile ilişkilerinin sıkı olduğu Türk dünyasında bu ilişkiler kavramlaştırılmakta, *elti, görümce, baldız, yenge* gibi ayrı ayrı kavramlar belirlenmiş bulunmakta, buna karşılık Hint-Avrupa dil ailesinin Roman ve Germen kollarının her birinde bu kavramların tümü tek bir sözcükle anlatım bulmaktadır (Aksan, 2018:15).

Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan, 2018:19).

Bir dilin söz varlığının incelenmesiyle, bir toplumun yaşam biçimi, gelenek ve görenekleri, siyasi ve sosyal tarihi, çevre kültürlerle olan ilişkileri, toplumsal ve kültürel eğilimleri ortaya çıkar. Belirli bir dönemin sosyo-kültürel yapısını anlamak, sözcük

yapımındaki yeni ya da değişik biçimleri tespit etmek ve anlam olaylarını görebilmek için sözcükler birer ipucu görevi görür (Atmaca, 2011:21).

Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığı, yüzyıllar boyunca oluşturduğumuz kültür birikimimizi yansıtır. Ağız özelliklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması dil ve kültür tarihimiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Anadolu ağızlarının söz varlığının derlenip kayıt altına alınması kadar bu sözcüklerin söz konusu dilin tarihî dönemlerdeki yapı, anlam ve şekil bağlantılarının kurulması, benzerlik ve farklılıklarının ortaya çıkarılması da son derece önem arz etmektedir (Değer, 2021:1).

Filoloji ve dilbilim çalışmalarında bir dilin sözcükleri, atasözleri, deyimler, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözler ve kalıplaşmış özdeyişleri ve hatta yabancı dillerden gelme öğeleri bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır. Söz varlığı üzerine yapılan araştırmalar genel olarak 3 grupta tasnif edilmektedir: 1) Genel amaçla yapılan söz varlığı araştırmaları, 2) Özel amaçla yapılan söz varlığı araştırmaları, 3) Diğer söz varlığı araştırmaları. Bunlardan genel olanlarda konuşma ya da yazıdan elde edilen metinlerde söz varlığı olarak tanımlanan unsurlar tespit edilmektedir. Özel amaçla yapılan söz varlığı araştırmalarında ise söz varlığı unsurlarından hedeflenenleri üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılır (Sağlık Şahin, 2019:20-21). Bu açıklamadan hareket edilerek, bu çalışmanın özel amaçla yapılan bir söz varlığı araştırması olduğu söylenebilir. Amacının da Muş merkez ağızına özgü kelimeleri tespit edip örnek cümlelerle destekleyerek Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak ve Türkiye Türkçesi Ağızlarının söz varlığının zenginliğini ortaya koymak olduğu söylenebilir.

3.1.1. Ağız Sözlüğü

Sözlükler, hazırlanmış olduğu dilin “bütün” söz varlığını ihtiva eden eserlerdir. Bu bakımdan, sözlükler, betimsel (tasvirî = descriptive) bir yöntemle hazırlanır; kökenine, yapısına ve görevine bakılmaksızın bütün sözlere yer verilir (Akar, 2009b:218).

Ağız sözlüğü, belirli bir bölgede konuşulan, yazı dilinde yer almayan yahut anlam farklılığı olan kelimelerin sözlüğüdür. Bu sözlükler, aynı zamanda konuşulan dilin kelimelerini içermeleri bakımından dilin eş zamanlı sözlükleri olarak sayılmışlardır. Eş zamanlılık, ağız araştırmalarının canlı dil verilerine dayandığı gerçeğini yansıtmaması bakımından doğru olmasına rağmen, mesele, dilin standartlaşma evreleri bakımından ele

alındığında, standart bir yazı dilinin henüz gelişmediği çağlarda meydana getirilen sözlüklerin yerini tespit etmek müşkül duruma gelmektedir (Akar, 2019a:1-4).

Ağız sözlükleri, ağız araştırmalarındaki genellemeye uygun olarak bir standart dilin çatısı altında toplanmış olan konuşma biçimlerinden beslenir. Konuşma dilinden beslenen ağız sözlükçülüğünün birinci kaynağı ise ağız konuşanlardır (Demir, 1999:71). Bu sözlükler, belli bir bölgede konuşulan ağızlardan yapılan metin yahut söz derlemeleri esas alınarak hazırlanan eşzamanlı sözlüklerdir. Dildeki gelişme, değişme ve yeni kavram alanı oluşumu, ağızlarda yazı diline göre daha hızlı gerçekleşir. Yazı dili, durgun (statik) ve kolay kolay değişmez bir yapıya sahipken, ağızlar değişken ve canlıdır. Bu münasebetle yazı dili, ağızların bu canlı söz varlıklarından beslenerek zenginleşir. Nitekim Dil Devrimi sırasında halk ağızlarından yapılan derlemeler hem eski sözcüklerin yerini tutmada hem de yeni kavram alanları oluşturmada çok önemli işlevler görmüştür. Bu sözlerin bir bölümü bugün yazı dilimizde yaygın olarak kullanılmaktadır (Akar, 2009:217; Buran, 2004: 80).

Yazı dili dışında kalmış ağızlara ait kelimeleri açıklayan ağız sözlükleri de bulunmaktadır. Türkçenin ilk sözlüğü Divanü Lügat't Türk'ten itibaren çeşitli saha, dönem ve lehçelere ait sözlükler yazılmıştır. Bu sözlüklerin hemen hepsinde dönemin yazı dili dışında ağız özelliklerini gösteren birçok söz bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinin ağız sözlükleri de dil araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Akar, 2009a:1-5). Türk dilinin ilk ağız sözlüğü, Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügâti 't-Türk'ü* (1074) sayılabilir. Kâşgarlı, Karahanlı yazı dilinde kullanılan kelimeler yanında çeşitli Türk boylarının ağız özelliklerini gösteren söz varlığını da bu sözlükte toplamıştır. Bu yüzden, Divan'ı XI. yüzyıl Türkçesinin genel bir ağız sözlüğü olarak değerlendirmek yanlış olmaz

Daha sonraki yüzyıllarda Harezmi Türkçesi söz varlığını gösteren *Mukaddimetü'l-Edeb*, Kıpçak Türkçesinden *Codex Cumanicus*, *Kitābü'l-idrak*, *Tuhfetü'z-zekiyye*, *İbni Mühennā Lügāti*, Çağatay Türkçesinden *Muhakemetü'l-Lügateyn*, *Abuşka Lügāti*, *Senglāh*, *Lügāt-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmānî*, Osmanlı Türkçesinden *Ahter-i Kebîr*, *Vankulu Lügāti*, *Tuhfe-i Vehbi* gibi sözlükleri de kendi dil ve lehçe coğrafyalarının ağızlarında yaşayan sözcüklere geniş ölçüde yer verdikleri için ağız sözlükleri çerçevesinde değerlendirmek yanlış olmaz (Akar, 2009:5-6). Bunlar yanında, Osmanlı

sahasında yazı dilinin standartlaştığı XVI. yüzyıldan sonra XVIII. yüzyılda düzenlenmiş salt ağız sözlerini ihtiva eden birtakım sözlükler de oluşturulmuştur. Bunlardan birisi “100 sene kadar önce” yazıldığı tahmin edilen ve Erzurum ağzına ait 386 kadar sözcüğü açıklayan Lehçe-i Erzurum, diğeri de en geç XVIII. yüzyılda düzenlenmiş olan *Aydın Lügāti* ‘dir. Bunlar, her ne kadar ağızlarında yaşayan sözcükleri bir araya getirmek amacıyla yazılmamış olsalar da ağız sözlükçülüğü içerisinde mütalaa edilebilecek küçük risalelerdir. Tarihî dönemlerde hazırlanmış bütün bu sözlüklerin söz malzemelerine ve hazırlanış tarzlarına bakılınca, Türkçenin sözlük tarihinin, aynı zamanda ağız sözlüğü tarihi olduğunu söyleyebiliriz (Akar, 2009:5-6).

Türkiye Türkçesinin ağız sözlüğü çalışmaları Cumhuriyet’le başlamıştır (Akar, 2009a:6). Türkçenin ağızlarındaki söz varlığının tespit edilip kayıt altına alınması ilk olarak Hamit Zübeyr [Koşay] (1897-1984) ve İshak Refet [İşitman] (1891-1946) tarafından hazırlanan ve 1932’de yayımlanan Anadilden Derlemeler lügatiyle başlamıştır. İlk diyalekt sözlüğü olma özelliği taşıyan bu sözlük 9000 sözcük içerir. Her sözcüğün yanında derlendiği yerin adı da yazılmıştır. Sözlüğün Türk Dili Söz Derleyicilerine başlıklı bölümünde belirtildiği üzere Maarif Vekâletinin girişimiyle halk ağzından sözler derlenmeye başlamış ve bunun sonucunda Maarif müdürlükleri vasıtasıyla maarif vekâletine derlemeler yağmaya başlamıştır. Koşay ve İşitman tarafından yayımlanan lügat 1920-1930 yılları arasında derlenen malzemeye dayanır. Bu çalışmanın devamı olan Anadilden Derlemeler II ise Hamit Zübeyr Koşay ve Orhan Acıpayamlı (1922-2003) tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır. 1932’den sonra bir yandan Ahmet Caferoğlu’nun 1940-1951 yılları arasında yayımladığı inceleme ve metin çalışmaları, diğer yandan 1939-1947 yılları arasında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi ağız çalışmalarına hız kazandırmıştır (Değer, 2021:9-11).

12 Haziran 1932 tarihinde kurulan Türk Dilini Tetkik Cemiyeti (daha sonraki Türk Dil Kurumu)’nin dil yenileşmesi için ilkel attığı konularından birisi de halk ağzından söz derleme faaliyeti olmuştur. 1933-1935 yılları arasında 150 bin civarında söz derlenmiş, bu malzeme Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi adıyla 1939-1949 yılları arasında dört cilt olarak yayımlanmıştır. Bu ilk derleme çalışmasında çeşitli anlam karışıklıkları, madde başı düzensizlikleri başta olmak üzere birçok eksiklik ortaya çıkmıştır. Bu eksiklik ve hatalar göz önünde bulundurularak 1952 yılında tekrar derleme çalışmaları başlatılmış, gönüllü aydınlardan ve öğretmenlerden faydalanılarak 8 yılda 450

bin fiş toplanmıştır. Bu iki derlemenin fişleri bir araya getirilip harmanlanarak 1963-1982 yılları arasında Derleme Sözlüğü adıyla yayımlanmıştır (Akar, 2009a:6).

1952 yılından sonra Türk Dil Kurumu tarafından yeni derleme çalışmaları başlatılmış, derleme çalışmaları sonucunda 1952-1959 yılları arasında yeni derlenen malzeme daha önce derlenmiş fişlerle harmanlanarak 12 ciltlik Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü adıyla 1963-1982 yılları arasında yayımlanmıştır. Bunların dışında il, ilçe, köy bazında yeni çalışmalar yapılmış ve bu derleme çalışmaları 1990’lı yıllardan sonra daha da artmıştır. Derleme Dergisi ve Derleme Sözlüğü ile tespit edilen sözcüklere yeni sözcükler, sözcüklerin farklı biçim ve anlamları eklenmiştir (Değer, 2021:9-11).

Derleme Sözlüğü, 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş, 1932-1960 yılları arasında yurdumuzun çeşitli bölgelerinden halk ağzından derlenmiş Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimelerin yer aldığı 12 cilt hâlinde hazırlanmıştır (Atmaca, 2011:21).

Derleme Sözlüğü’ne, Derleme Dergisi’nde yer almayan pek çok kelime de ilave edilerek, bazı kelimelerin anlam eksikleri ve yanlışları da düzeltilmiştir. Hala devam eden uzun soluklu bu derleme, 1932 yılından 1951’e kadar TDK “Derleme Kolu”, 1951-1983 yılları arasında TDK “Derleme ve Tarama Kolu” tarafından yürütülmüş, 1983’ten itibaren de “Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu” tarafından yürütülmektedir (Koraş, 2009:460).

Derleme Sözlüğü’ne dayanılarak yapılan çok kapsamlı bir çalışma da *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini* adlı üç ciltlik (TDK Yay. Ankara 1995) eseridir. Tomris Tunç tarafından hazırlanan bu eserde *Tarama Sözlüğü’ne* dayanılarak ve madde başı olan sözlerin eş anlamlıları dikkate alınarak, bu madde başı kavramların ağızlardaki öteki karşılıkları, söyleniş biçimleri ve yazı dilindeki hangi kavramlara karşılık oluşturdukları ortaya konmuştur. Böylece, Anadolu ve Rumeli ağızlarında ne denli bir kavram alanı ilişkisinin ve kavram genişliğinin var olduğu kendini göstermiştir.” (Korkmaz, 2007:664-665).

Ağız sözlüklerinde verinin seçimi ve sözlüğü oluşturma yöntemi önemlidir. Çalışmanın düzeni ve çalışmadaki sözcük seçimi Ali Akar’ın “*Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar -I/-II*” ile Nurettin Demir’in *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelemesi* ile “*Ağız Sözlükçülüğü*” adlı çalışmalarındaki ağız sözlüğünün hazırlanmasında yöntem

konusunda izlenmesi gereken yollarla ilgili öneriler göz önünde bulundurularak oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu sözlük hazırlanırken göz önünde bulundurulacak noktalar şunlardır:

- Madde başı sözcükler koyu renk ile işaretlenmiş olup açıklamaları ölçünlü Türkçe ile yapılmıştır.
- Çalışmada esas olarak ses, şekil ve anlam açısından ölçünlü dilde bulunmayan sözcüklere yer verilmiştir.
- Anlamca ölçünlü Türkçedeki sesteşinden farklı olan kelimeler çalışmaya alınmıştır.
- Ölçünlü Türkçede kullanılan ve yapısında, anlamında veya kullanıldığı bağlamda bir değişiklik görülmeyen veriler çalışmaya dahil edilmemiştir.
- Ölçünlü Türkçedeki biçimlerle sistemli olarak örtüşen ses denkliklerinin bulunduğu kelimelere yer verilmemiştir.
- Ölçünlü Türkçeden farklı ve düzensiz ses gelişmelerinin yer aldığı malzeme sözlüksel veri olarak kullanılmıştır.
- Muş merkez ağzını temsil etmeyen, kişiye özgü kullanımlar veya bir defaya mahsus gerçekleştirmeler çalışmaya alınmamıştır.
- Madde başı sözcüklerinde bu sözcüklerin varyantlarına da yer verilmiştir.
- Madde başında verilen sözlerin hepsi bölge ağzındaki söyleyişleriyle tanımlayıcı cümle örnekleri ile desteklenmiştir.
- Çalışmada madde başları oluşturulurken Muş merkez ağzına özgü söz varlığını yansıtmak amaçlanmıştır.
- Cümle örnekleri ağız söyleyişleriyle verilmiştir.
- Muş merkez ağzındaki ses zenginliğini yansıtmak amacıyla çalışmadaki kelimeler çeviri yazı işaretleri kullanılarak yazıya geçirilmiştir.
- Ses bilgisi bölümünde, ünlüler ve ünsüzler başlıkları altında ünlü ve ünsüzlerin belirleyici nitelikteki değişken sesleri açıklayıcı bir şekilde verilmiştir.
- Derlenen malzemenin Derleme Sözlüğü'nde olup olmadığı kontrol edilmiştir.
- Bu çalışmayı yapan derlemeci aynı zamanda kaynak kişidir.

- Önceden belirlenen alanlara has sözcükler Muş'un yerlisi olan araştırmacı tarafından kendi söz dağarcığı yanında etrafında duyduklarını sözlü veya yazılı olarak kaydetmesi yoluyla derlenmiştir.
- Çalışma, sadece alan araştırmasında elde edilen bulgulara dayanmaz. Daha zengin söz dağarcığına ulaşmak için Muş merkez ağız alanından daha önce derlenmiş halk edebiyatı ve dil metinlerinden de yararlanılmıştır.
- Çalışmanın temelini Muş merkez ağzının söz varlığını temsil eden kelimeler oluşturur.

Bu çalışmada Muş merkez ağzında kullanılan araç gereç, giyim, kuşam, süslenme, hayvan, meslek, tarım, yapı ve yiyecek-içecek adlarına yer verilmiş, bunlar kullanım alanlarına göre bölümlenmiş ve örnekler bu adlar ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca kavram alanları kadar kapsamlı tasnifler kullanılmamıştır.

3.2. MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

3.2.1. Araç Gereç Adları

3.2.1.1. Ekincilik ile İlgili Araç-Gereç Adları

badok: Dört tekerlekli kağının ön ve arka dingilleri arasında bağlantı kuran uzun ağaç.

Ör. *Bu ortadaki uzun ağaca **badok** diyeroğ.* “Bu ortadaki uzun ağaca badok diyoruz.”

cılğa~cılğa: Tarla sürmek için bir ile üç çift öküze koşulan saban.

Ör. *Öküzlere **cılğayi** koşardoğ.* “Öküzlere cılğayı koşardık.”

çarıh: Kağının tekerleğindeki tahta parçalarından her biri.

Ör. *Marān dört parçe **çarıhtan** oluşır.* “Maran dört parça çarıktan oluşur.”

çift ohi: Sabanın dişle gövde kısmını birbirine tutturan demir.

Ör. ***Çift ohi** bu iki parçeyi birbirine tutturır.* “Çift oku bu iki parçayı birbirine tutturur.”

çüt~çift: Kara saban.

Ör. *Baharın torpahlar kuruduğı kimi haman **çüt** yapardoğ.* “Baharda topraklar kuruduğı gibi hemen çüt yapardık.”

Ör. ***Çüti** paluttan yapardiler.* “Çütü paluttan yapardılar.”

dezzağ: Üzerinde tırpanın dövüldüğü üç ayaklı masa.

Ör. *Dedem tırpanın ağzi eğilince **dezgahte** düzeltirdi.* “Dedem tırpanın ağzi eğilince tezgâhta düzeltirdi.”

dızğaro: Pulluk ve tırmık görevini yapan tarım aracı.

Ör. ***Dızğaronan** kersekleri ifatêrdoğ.* “Dızgaroyla kersekleri ufatıyorduk.”

elcäk: Tırpanın sapındaki el tutma yeri.

Ör. ***Elcägi** melhem ağacından yapardiler.* “Elceği melhem ağacından yapardılar.”

fırfır: Traktörün arkasına takılan ve biçilen otları toplamakta kullanılan halka biçimindeki demir çubuklu tırmık.

Ör. ***Fırfır** işimizi çoğ kolaylaştırdi.* “Fırfır işimizi çok kolaylaştırdı.”

furğun~fürğun~furğun: Öküz veya ata koşulan dört tekerlekli büyük yük arabası.

Ör. ***Furğun** dört tekeleli öküz ârebesidir.* “Furğun dört tekerlekli öküz arabasıdır.”

Ör. *Heppi köylerde zengünlerin **fürğuni** vardi.* “Heppi köylerde zenginlerin fürğunu vardi.”

gem: Düven.

Ör. ***Gemin** altına nal çahardoğ.* “Gemin altına nal çakardık.”

Ör. *Harmanı **gemle** dögerdoğ.* “Harmanı gemle döverdük.”

gisın: Sabanın başına takılan sivri uçlu demir.

Ör. ***Gisın** çütün başına tahılırdi.* “Gisın çütün başına takılırdı.”

helek: Sabanı boyunduruğa bağlamada kullanılan deri kayış.

Ör. *Öküzleri **heleknan** bonduröge bağlardoğ.* “Öküzleri helekle boyunduruğa bağlardık.”

hızek: Öküze ve ata koşulan büyük kızak.

Ör. ***Hızek** öküze koşılırdi.* “Hızek öküze koşulurdu.”

Ör. ***Hızegi** ate koştohtan sore otlari taşırdoğ.* “Hızegi ata koştuktan sonra otları taşırdık.”

hozor: Otu bağlamaya yarayan ağaçtan yapılmış bağlama ipi.

Ör. *Gezgez ağacını **hozor** éderdoğ.* “Gezgez ağacını hozor ederdik.”

Ķam: Düven.

Ör. Önce **Ƙami** ökize Ƙoşardoĥ, sore boĥdenin ıstıne süreerdoĥ. “Önce kamı öküze Ƙoşardık, sonra buĥdayın üstüne süreerdık.”

Ör. O zamanlar **Ƙamın** altıne nal Ƙaĥardoĥ. “O zamanlar kamın altına nal Ƙakardık.”

Ör. Ĥarman için **Ƙam** yapardoĥ. “Harman için kam yapardık.”

Ƙandırif: Sabanı boyunduruĥa baĥlamaya yarayan kayış veya aĥaç.

Ör. Sabanı **Ƙandırifnan** baĥlardoĥ. “Sabanı kandırifle baĥlardık.”

Ƙasek~Ƙasaĥ: Tekerin Ƙember Şeklindeki kısmı, tekerlek.

Ör. Furĥunun **Ƙaseklerini** yapardoĥ. “Furĥunun kaseklerini yapardık.”

Ƙazayaĥi: Kaĥnıda arka tekerleri gövde aĥacına baĥlayan Ƙatal biĥimindeki parĥaya verilen isim.

Ör. Ƙatallı kısmà **Ƙazayaĥi** diyeroĥ. “Ƙatallı kısma kazayaĥi diyoruz.”

keleske: Öküze Ƙoşulan dört tekerlekli yük arabası.

Ör. Bi de **keleske** dört tekeleklidi. “Bir de keleske dört tekerleklidi.”

Ƙor àrebe~Ƙör araba: İki tekerli ve tamamı aĥaçtan yapılmış olan öküz arabası, kaĥnı.

Ör. Biz **Ƙor àrebenan** üzımleri köylere götürerdoĥ boĥdenan deĥiştirerdoĥ. “Biz kör arabayla üzımleri köylere götürüyorduk buĥdayla deĥiştiriyorduk.”

Ƙotan: Pulluk, büyük saban.

Ör. Şimdi tarleyi **Ƙotannan** süreeroĥ. “Şimdi tarlayı kotanla süreriz.”

Ƙulabe: Öküzleri boyunduruĥa baĥlamada kullanılan demire verilen isim.

Ör. Dedim ki **Ƙulabeyi** demırĥide yaptırerdoĥ. “Dedim ki kulabeyi demircide yaptırıyorduk.”

külfetor: Topraĥı devirmeden işleyen, kabartan, havalandıran dişli alet, kültivatör.

Ör. Şimdi **külfetornan** tarleyi ĥavalandırerler bi de Ƙersäkleri ufaterler. “Şimdi külfetorla tarlayı havalandırıyorlar bir de kersekleri ufatıyorlar.”

maĥ: Sabanın elle tutulup yönetildiĥi aĥaçtan sap.

Ör. Maĥkal **maĥtan** tutaraĥ Ƙüt ederdi. “Maĥkal maĥtan tutarak Ƙüt ederdi.”

malôh: Boyunduruk kayışına takılan ağaç çivi.

Ör. *Malôhtan kandirifi geçürüp bağlardoğ.* “Maloktan kandirifi geçürüp bağlardık.”

marān: Kağrı tekerleği.

Ör. *Marān, qor àrebenin tekelegine diyerdoğ.* “Maran, kör arabanın tekerleğine derdik.”

māzi~mazi: Öküz arabasının tekerlerini birbirine bağlayan ve dingil görevini yapan kalın ağaç.

Ör. *Öncedan qor àrebenin māzisi paluttan yapılrđ.* “Önceden kör arabanın mazisi paluttan yapılrđ.”

nat: Tırpanın sapı.

Ör. *Rehmetli emim tırpanın natını iyi yapardı.* “Rahmetli emim tırpanın natını iyi yapardı.”

nir: Boyunduruk.

Ör. *Nir öküzün başına tağılırđ.* “Nir öküzün başına takılırđ.”

nüşne: Dış taraftan kasa ile teker arasına takılan uzun ağaç.

Ör. *Nüşne qor àrebenin kāsasının kırılmamağı için atılırđ.* “Nüşne kör arabanın kāsasının kırılmaması için atılırđ.”

ozor: Otu bağlamaya yarayan ağaçtan yapılmış bağlama ipi.

Ör. *Solhum ağacını ozor ederdoğ.* “Solhum ağacını ozor ederdik.”

Ör. *Oti ozorlan bağlardoğ.* “Otu ozorla bağlardık.”

palhër~pelhir: At veya öküze koşulan kızak ayaklı araba.

Ör. *Hee he, qor àrebedan önce palhër vardı.* “Hee he, kör arabadan önce palhir vardı.”

poçik: Tırpanın sap takılan kısmı.

Ör. *Bu tırpan poçiğē tağılır.* “Bu tırpan poçiğē takılıyor.”

sami: Öküzleri boyunduruğa bağlamada kullanılan ağaç çubuklara verilen isim.

Ör. *Öküzlerin boynuna tağılan sami vardı.* “Öküzlerin boynuna takılan sami vardı.”

solhum: Sulak yerlerde yetişen çalıya benzer söğüt ağacı.

Ör. *Solhumnan* ozor yapardiler, sore otlari bağlardiler. “Solhumla ozor yapardılar, sonra otları bağlardılar.”

şin~şina: Kağrı tekerinin dışına takılan kalın ve yassı demir halka.

Ör. *Şin* tekerin zarar görmemesi için tahtılır. “Şin tekerin zarar görmemesi için takılır.”

Tapan~tapan: Tarla sürüldükten sonra saban izlerini düzeltmek ve tohumu örtmekte kullanılan çoğunlukla ağaç dallarının örülmesiyle yapılmış geniş alet.

Ör. *Melhem* ağacından *Tapan* yapardoğ. “Melhem ağacından tapan yapardık.”

top: Kağrı tekerinin merkezindeki top biçiminde kısım.

Ör. *Her tekelekte Parmağların geçtiği top* vardı. “Her tekerlekte parmakların geçtiği top vardı.”

Ör. *Bu Parmağlar tope* geçér. “Bu parmaklar topa geçiyor.”

yan: Kağrı arabasının üzerine yük taşımak için konulan kasa.

Ör. *Ot Taşiyende furğunun istine yanlari* koyardoğ. “Ot taşıdığımızda furğunun üstüne yanları koyardık.”

yastöh~yastih: Dingil ile sandık arasında bulunan ve kağrının dönmesini sağlayan iki ucu delikli, geniş ve kalın tahta.

Ör. *Yastöh* furğunun ön kısmını sağə sole dönderır. “Yastık furğunun ön kısmını sağa sola dönderir.”

3.2.1.2. Mutfak ile İlgili Araç-Gereç Adları

badi: Topraktan veya ahşaptan yapılmış büyük kap.

Ör. *Anam yemeği badide* bişırırđi. “Annem yemeği badide pişirirdi.”

bilev Taşı: Bileği taşı.

Ör. *Bilev Taşınnan* piçağđi keskinnetroğ. “Bilev taşıyla bıçağı keskinletiriz.”

cem: Küçük boy söğüt ağacından yapılan sebze ve meyve sepeti.

Ör. *Babam üzımleri cemnan* Taşırđi. “Babam üzümleri cemle taşırdı.”

coni: Dibek.

Ör. *Boğde conide döğılırdi*. "Buğday conide dövülürdü."

çaynık~çanık: Demlik, çaydanlık.

Ör. *Çaynığı her mehel sobenin istindedir*. "Çaynığı her mehel sobanın üstündedir."

çemçe: Kepçe.

Ör. *Üş çemçe şorbe tase kodi*. "Üç çemçe şorbe tasa koydu."

çetän: Ağaç çubuklardan yapılan mısır ambarı.

Ör. *Lazudi çetünde sahlardoğ*. "Lazutu çetende saklardık."

çoçık: Küçük kepe.

Ör. *Çoçıknan suli yimekleri Toldırıroğ*. "Çoçıkla sulu yemekleri doldururuz."

das: Et satırı.

Ör. *Dasnan eti dögeroğ*. "Dasla eti döveriz."

desTar: El değirmeni.

Ör. *Her mählede bikaç tene desTar vardı*. "Her mahallede birkaç tane destar vardı."

Ör. *DesTarnan hem boğde öğitêrdöğ, hem de öbür şeleri öğitirdöğ*. "Destarla hem buğday öğütürdük, hem de öbür şeyleri öğütürdük."

dıng: Dibek tokmağı.

Ör. *Boğdeye dornan dıng vurardoğ*. "Buğdaya dorla dıng vurardık."

elcäk: Yağ eritmeye yarayan küçük kap.

Ör. *Elcäkteki yağın içine bi kaşoğ pul biber at, sore kavur*. "Elcekteki yağın içine bir kaşık pul biber at, sonra kavur."

helbır: Kalbur.

Ör. *Bulğuri helbire vur*. "Bulguru helbire vur."

Ör. *Boğdeyi helbırnan elerdoğ*. "Buğdayı helbırle elerdik."

hincan: Çeşitli boylarda toprak veya bakırdan leğen.

Ör. *Hincande kuruti eritirdiler*. "Hincanda kurutu eritirdiler."

istiқан: Çay bardağı.

Ör. *İstikande* çay içeroğ. "İstikanda çay içeriz."

ķabēzi: Bulaşıkları kurulamada kullanılan bez.

Ör. *Siniyi yihedohtan sore ķabēzinan* kurulardoğ. "Siniyi yıkadıktan sonra kabeziyle kurulardık."

ķağle: Kamıştan yapılan bir çeşit sepet.

Ör. *Zebzeleri ķağlenen* çarşuyeye götürirdoğ. "Sebzeleri kağlayla çarşıya götürürdük."

ķalat: Çubuktan yapılan bir çeşit sepet.

Ör. *Zebzeleri ķalatte* Taşırdoğ. "Sebzeleri kalatta taşırdık."

ķarmağ: Büyük delikli kalbur.

Ör. *Nohudi ķarmağte* elerdoğ. "Nohutu karmakta elerdik."

ķındırağ: Merdane.

Ör. *Hemiri ķındırağnan* açaroğ. "Hamuru kındırağla açarız."

ķırpıhli sahen: Etrafı dalgalı yemek tabağı.

Ör. *Mısaşırların yimeğini ķırpıhli sahende* verirdiler. "Misafirlerin yemeğini kırpıklı sahanda verirdiler."

ķoc: Üzerinde et doğranan kütük.

Ör. *Çoğ çoğ zàğmetlidi, etimizi de ķocın* ıstinde döğerdoğ. "Çok çok zahmetliydi, etimizi de kocun üstünde dövüyorduk."

Ör. *Eti ķocın* ıstinde satornan döğerdoğ, kıyme yapardoğ. "Eti kocun üstünde satırla döverdik, kıyma yapardık."

ķodik: Topraktan veya ağaçtan yapılmış küçük yemek tabağı.

Ör. *Üşahların yimeği ķodikte* verilirdi. "Uşakların yemeği kodikte verilirdi."

ķovik: Huni.

Ör. *Önce ķovigi meşkin ağzına koyardoğ sore àyrani Toldırirdoğ.* "Önce kovigi meşkin ağzına koyardık sonra ayrıni doldururduk."

ķuşhane: Tencere.

Ör. *Bi de kuşhanede yimek yapılır.* “Bir de kuşhanede yemek yapılır.”

Kuşik: Su kabağından yapılan kepçe.

Ör. *Suyi Kuşiknan boşaltırdoğ.* “Suyu kuşikle boşaltırdık.”

kuze~kúze: Küçük testi.

Ör. *Babame kuzede su götürürdüm.* “Babama kuzede su götürürdüm.”

lengeri: Bakırdan yapılmış büyük sahan.

Ör. *Yimegi lengeriye tökerdoğ sore bereber yerdoğ.* “Yemeği lengeriye dökerdik sonra beraber yerdik.”

mesin: Alüminyum ibrik.

Ör. *Mesini sobenin üstüne komedan yatme.* “Mesini sobanın üstüne koymadan yatma.”

meşk: Keçi derisinden yapılmış yayık.

Ör. *Meşkin yağı sanki bu yağlare benzér?* “Meşkin yağı sanki bu yağlara benziyor?”

neft: Kibrit.

Ör. *Eskidan kirbite neft diyérdoğ.* “Eskiden kibrite neft diyorduk.”

parhaç: Küçük kova, bakraç.

Ör. *Ahşame kàdàr parhaçlarnan su Taşérdım.* “Akşama kadar parhaçlarla su taşıyordum.”

Ör. *Bi parhaç yoğurt getirdım.* “Bir parhaç yoğurt getirdim.”

Parzon: Süt ve peynir süzmeye yarayan ince bez.

Ör. *Èle zordi, pèynirleri Parzondan çıhardêrdogh, kesêrdogh, tuzlêrdogh sore vidonnare koyêrdogh.* “Öyle zordu, peynirleri parzondan çıkartıyorduk, kesiyorduk, tuzluyorduk sonra bidonlara koyuyorduk.”

pêç: Soba.

Ör. *Biz sobeye pêç diyeroğ.* “Biz sobaya peç deriz.”

safa: Metal veya plastikten yapılmış kulplu su kabı, maşrapa.

Ör. *He, kulpli pahır safa vardi.* “He, kulplu bakır safa vardı.”

sapli: Bakırdan veya plastikten yapılmış ağzı açık saplı kap.

Ör. *İki sapli su turşkiye kodi.* "İki saplı su turşuya koydu."

sàrat: Büyük taneli hububatları elemek için kullanılan delikleri geniş elek.

Ör. *Nohudi sàratnan elêrdoğ.* "Nohutu saratla eliyorduk."

satıl: Bakır veya alüminyumdan yapılmış kova.

Ör. *Satıldeki sudan üş sapli, kuşhaneye tök.* "Satıldaki sudan üç saplı, kuşhaneye dök."

sele~selek: Ekmek sepeti.

Ör. *Ekmekleri seleğe ko.* "Ekmekleri seleğe koy."

sufra: Yufka masası.

Ör. *Yufheyi sufrade ufah ufah Toğrardoğ.* "Yufkayı sufrada ufak ufak doğrardık."

sursım~sursım~sürsüm~sürsüm: Topraktan yapılmış yayık.

Ör. *Sursımın yağının Tadi çoğ hoştur.* "Sursımın yağının tadı çok hoştur."

şuşe~şüşe: Su ve çay bardağı.

Ör. *Hoce bi şuşe çayımızı işmersen?* "Hoca bir şuşe çayımızı içmiyorsun?"

tağar~tağar~teher: Mangal.

Ör. *Hadi oğlum çanigi tağarın istine ko, kàynesın.* "Hadi oğlum çanigi tağarın üstüne koy, kaynasın."

Tapış kuşhane: Alt kısmı oval olan tencere.

Ör. *Bu Tapış kuşhanede ne var?* "Bu tapış kuşhanede ne var?"

tapur: Üzerinde yemek yenen tahtadan ayaklı yer tepsisi.

Ör. *Bu iki seheni tapurın istine birağ.* "Bu iki sahanı tapurun üstüne bırak."

teşt: İçinde hamur yapılan ağaçtan veya topraktan yapılmış büyük kab, büyük leğen.

Ör. *Hemiri teşte yoğururdoğ.* "Hamuru teşte yoğururduk."

tiyan: Alüminyumdan yapılmış dört kulplu büyük leğen.

Ör. *Üç uşağın başını tiyande bi kerede yiherdoğ.* "Üç uşağın başını tiyanda bir kerede yıkardık."

tulöh: Peynir, yağ, çökelek vb. yiyecekleri koymaya yarayan hayvan derisinden yapılmış kap, tulum.

Ör. *Bàzen pèyniri tulöhte sahlardoğ.* "Bazen peyniri tulukta saklardık."

zıĝı: Çubuktan yapılan ve içinde buğday saklanan büyük sepet.

Ör. *Buğdayi zıĝıda sahlardoğ.* "Buğdayı zıĝıda saklardık."

zon: 1.Fındık ağacının yumuşak dalları. 2. Fındık ağacının yumuşak dallarından yapılan sepet.

Ör. *Mèyveleri zonde taşırdım.* "Meyveleri zonda taşırdım."

3.2.1.3. Yapı ve Dekorasyon İşleri ile İlgili Araç-Gereç Adları

arëĝan: Duvar örülürken belli aralıklarla taşların arasına konulan ahşap kirişler, hatıl.

Ör. *Arëĝan Taş duvarların arasına koyılırdi.* "Areĝan taş duvarların arasına koyulurdu."

Ör. *Duvar için arëĝan yapardoğ.* "Duvar için areĝan yapardık."

çoratan: Damdaki yağmur sularının içinden aktığı topraktan, sacdan veya ahşaptan yapılmış oluk.

Ör. *Hem tehtëdan hem de torpahtan çoratan yapardiler.* "Hem tahtadan hem de topraktan çoratan yapardılar."

Ör. *Suye dayanohli ağaçtan çoratan yapardoğ.* "Suya dayanıklı ağaçtan çoratan yapardık."

këran: Ahşaptan yapılmış kalın tavan direği.

Ör. *Önceleri këranlari kolay kolay çürümiyen ağaçlardan seçerlerdi.* "Önceleri keranları kolay kolay çürümeyen ağaçlardan seçerlerdi."

Ör. *Benav ağacından yaptoĝımız këranlar sağlam olirdi.* "Benav ağacından yaptığımız keranlar sağlam olurdu."

martek: Yapılarda kullanılan kalın sırık.

Ör. *Ahurın ortasına martek atılırdi.* "Ahırın ortasına martek atılırdı."

yëke: Ahşaptan yapılmış tavan direği.

Ör. *Yëkeleri benav ağacından yapardılar.* "Yekeleri benav ağacından yapardılar."

Ör. *Yékeyi palutnan benav ağacından yapardoḥ.* “Yekeyi palutla benav ağacından yapardık.”

3.2.1.4. Evin Genel İhtiyacı Olan Araç Gereç Adları

loğ: Damın üstündeki toprağı bastırmaya yarayan silindir biçimindeki taş, yuvgu.

Ör. *Yağmurde ev Tamci édende loğnan Tamdeki torpağı bastırırdoḥ.* “Yağmurda ev damcı ettiğinde loğla damdaki toprağı bastırırđık.”

mecrefe: Damdaki karı küremekte kullanılan ahşap kürek.

Ör. *Mecrefeyi kışın Tamlardeki kari atmaḥ için yapardoḥ.* “Mecrefeyi kışın damlardaki karı atmak için yapardık.”

TaPPan~Tapan~Topan: Damdaki toprağı sıkıştırmak için kullanılan ağaçtan alet.

Ör. *Yağmur yağdoğında Tame Tapan vurardoḥ.* “Yağmur yağdığında dama tapan vurardık.”

Ör. *Ağaçtan Tapan yapardoḥ.* “Ağaçtan tapan yapardık.”

3.2.1.5. Hayvancılık Faaliyetinde Kullanılan Araç-Gereç Adları

çetân: Saman taşımakta kullanılan çubukla örülmüş büyük sepet.

Ör. *Samani çetünnan Taşırdōḥ.* “Samani çetenle taşırdık.”

Ör. *Her saba beş çetün saman ahure tökerdim.* “Her sabah beş çeten saman ahıra dökerdim.”

hevring~hevring: Hayvanların yünlerini ve tüylerini kırmaya yarayan makas.

Ör. *Hevringnan koyunların yününü kırḥerdoḥ.* “Hevringle koyunların yününü kırardık.”

Ör. *Yünü hevringnan kırḥardiler.* “Yünü hevringle kırardılar.”

Ör. *Anam meni hevringnan tıraş éderdi.* “Annem beni hevringle tıraş ederdi.”

kaşevi~kaşev: Kaşağı.

Ör. *Aḥurde inegi kaşevledim.* “Ahırda ineği kaşevledim.”

Ör. *Kaşeviyi nêreye kodın?* “Kaşeviyi nereye koydun?”

kurun: Hayvanların içinde su içtiğı ve yem yediğı ahşaptan veya sacdan tekne.

Ör. *Hâyvanlar susuzlohtan kırılér, **kurunlare** su Toldır.* “Hayvanlar susuzluktan kırılıyor, kurunlara su doldur.

sağavil~sıkavél~seğavél~sıqavél: Çalıdan yapılmış ahır süpürgesi.

Ör. *Sağavılınan aħuri temizleroh.* “Sakaville ahırını temizleriz.”

sevi~sivi: Tezek ve saman taşımada kullanılan çubuktan yapılmış sepet.

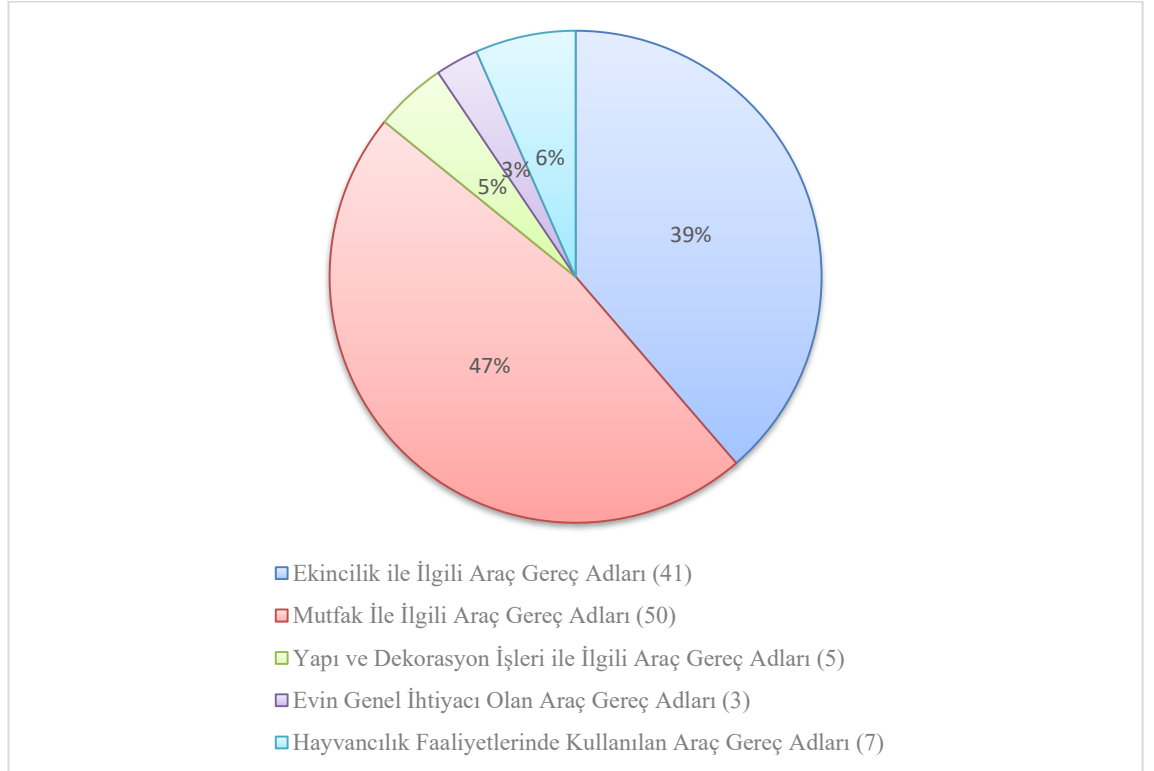
Ör. *Afire iki sevi saman tök, hâyvanlar yésın.* “Afıra iki sevi saman dök, hayvanlar yesin.”

tejgere: Ahırdaki hayvan dışkısını taşımada kullanılan ve iki kişinin kullandığı ağaçtan tekne.

Ör. *Aħurdeki aħbinleri tejgerenan basmaloğe götürin.* “Ahırdaki ahbinleri tejjereyle basmalığa götürün.”

Muş merkez ağzında toplam 106’ı araç-gereç adı tespit edilmiştir. Bunlardan 41’i (%39) ekincilik ile ilgili araç-gereç adları, 50’si (%47) mutfak ile ilgili araç-gereç adları, 5’i (%5) yapı ve dekorasyon işleriyle ilgili araç-gereç adları, 3’ü (%3) evin genel ihtiyacı olan araç-gereç adları, 7’si (%6) hayvancılık faaliyetinde kullanılan araç-gereç adlarıdır (Şekil 3.2.1).

Şekil 3.2.1. Araç Gereç Adlarının Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.2. Giyim-Kuşam-Süslenme ile İlgili Adlar

3.2.2.1. Bedene Giyilen Giyecek Adları

asbap: Giysi, çamaşır.

Ör. *Asbaplarımı nereye kodın?* “Asbaplarımı nereye koydun?”

avci yeleği: Uç kısımları yuvarlak olan yelek.

Ör. *Emcem avci yeleği giynèrdi.* “Amcam avcı yeleği giyyordu.”

bızmeli tuman: Diz kısmı lastikli olan bayan donu.

Ör. *Bızmeli tuman giyèroğ.* “Büzmeli tuman giyyoruz.”

car: Bele sarılan kumaş, kuşak.

Ör. *Dedem carını tahmedan kapiye çihmezdi.* “Dedem carını takmadan kapıya çıkmazdı.”

çarçaput: Eski ve işe yaramayan giysiler.

Ör. *Dolabine çarçaput Toldırmişti.* “Dolabına çarçaput doldurmuştu.”

çuha: Kadifeden yapılmış işlemeli kadın ceketi.

Ör. *Arvatlar üç etegin üstüne çuha giynerdiler.* “Arvatlar üç eteğin üstüne çuha giyerdiler.”

derpè: Belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot.

Ör. *Altan derpè giynèroğ.* “Altan derpe giyyoruz.”

diz Toni: İç donu.

Ör. *Dize kàdâr olan arvat tumanına diz Toni diyeroğ.* “Dize kadar olan arvat tumanına diz donu deriz.”

fanolye~fanurye: Kazak.

Ör. *Fanolyemi yihàyin, saba Muş'e gidecağam.* “Fanolyamı yıkayın, sabah Muş'a gideceğim.”

işlik: Gömlek.

Ör. *İşlik yaz asbabıdır.* “İşlik yaz asbabıdır.”

Ör. **İşligim** *sabahe yetiştir?* “İşliğim sabaha yetişir?”

Ör. **İşligimi** *utileyin işe gideceğam.* “İşliğimi ütöleyin işe gideceğim.”

kaput: Palto.

Ör. Arvat **kaputımı** *getirgınan.* “Arvat kaputumunu getirsene.”

katloḥ: Takım elbise.

Ör. *Yoh, toyde geviye katloḥ tikılır.* “Yok, toyda geviye katlık dikilir.”

Ör. *İşallah gevinin katloḡi toye yetiştir.* “İnşallah gevinin katlığı toya yetişir.”

kazi: Arka ve ön tarafı düğmeli olan yarım şalvar biçimindeki pantolon.

Ör. *Babam kazi giynerdi.* “Babam kazi giyerdi.”

Kıras: Atlet.

Ör. *İşligın altından Kıras giyeroh.* “İşliğin altından kıras giyeriz.”

kilot pantor: Binicilerin giydiği dizden aşağısı dar, dizden yukarısı geniş olan pantolon.

Ör. *Bi de Kolçı Ali kilot pantor giynerdi.* “Bir de Kolçu Ali kilot pantolon giyiyordu.”

könek~köynek: Gömlek.

Ör. *Hèèè hè, gömleğe de könek diyerdoḥ.* “Heee he, gömleğe de könek derdik.”

Ör. *Bi de könek tikerdoḥ.* “Bir de könek dikerdik.”

kutni: İpekten yapılan üç etek ile kadifeden yapılan yelekten oluşan kadın giysisi.

Ör. *Arvatlar kutni giyner.* “Arvatlar kutni giyer.”

meleḡof~melaḡof: Kadınların gece giysisi, gecelik.

Ör. *Yaşli arvatlar meleḡof geyner.* “Yaşlı arvatlar melekof giyer.”

Ör. *Nenemin melakofunun rengi penbedi.* “Nenemin melakofunun rengi pembeydi.”

saḡo~saḡu: Ceket.

Ör. *Saḡomi getir giyem.* “Sakomu getir giyeyim.”

Ör. *Babam, “Kız saḡum nêrde?” diyerdi.* “Babam, “Kız sakum nerde?” derdi.”

şal (I): Çarşaf.

Ör. *Şalsız, evdan adımımızı kapiye atmazdoğ.* “Şalsız, evden adımımızı kapıya atmazdık.”

şal (II): Gömlek.

Ör. *Şalımı terzidan alam gelem.* “Şalımı terziden alıp geleyim.”

şal (III): Pantolon.

Ör. *Bız pantore şal diyerdoğ.* “Biz pantolona şal derdik.”

şal şapık~şal şepik: Altlı ve üstlü bol kesim bir giysi, pantolon ve gömlek.

Ör. *Foklorcilerin giydoğine şal şapık diyeroğ.* “Folklorcuların giydiğine şal şapık deriz.”

Ör. *Muş halk oyunlari ekibinin üstünde şal şepik vardi.* “Muş halk oyunları ekibinin üstünde şal şepik vardı.”

şapık: Pantolon.

Ör. *Şapık kıldan yapılan pantore diyerdoğ.* “Şapık kıldan yapılan pantolona derdik.”

Ton: Belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot.

Ör. *Altan Ton giyeroğ.* “Altan don giyiyoruz.”

tosya: Kıldan yapılmış kuşak.

Ör. *Bele kıldan yapılan tosya bağlardiler.* “Bele kıldan yapılan tosya bağlardılar.”

tuman: Belden aşağı giyilen uzun veya kısa iç çamaşırı, külot.

Ör. *Şindiki kimi hazır tuman yohti.* “Şimdiki gibi hazır tuman yoktu.”

Ör. *Anamız elnan tuman tikerdi.* “Annemiz elle tuman dikerdi.”

3.2.2.2. Başa Giyilen Giyecek Adları

3.3.2.2.1. Kadın Başlık Adları

hêli: Başa bağlanan ince eşarp.

Ör. *Hêliyi başına bağlar.* “Heliyi başına bağlar.”

kêşan: Çizgili başörtüsü.

Ör. *Hadi kızım kêşanımı getir.* “Hadi kızım keşanımı getir.”

kırap~kırep: İpekten yapılmış ince başörtüsü.

Ör. *Başlarına kırıp taħardiler.* “Başlarına kırıp takardılar.”

kofi: Özellikle evli kadınların başlarına giydikleri altı fes, üstü sargılı başlık.

Ör. *Evli arvatlar başlarına kofi taħardiler.* “Evli arvatlar başlarına kofi takardılar.”

lecek: Tülbent, başörtüsü.

Ör. *Arvatlar başlarına lecek örterdiler.* “Arvatlar başlarına lecek örterdiler.”

Ör. *Leceğin etrafını boncoħnan örerdiler.* “Leceğin etrafını boncukla örerdiler.”

şarpe~şalpe: Başörtüsü, eşarp.

Ör. *Başımdekine şarpe diyeroħ.* “Başımdekine şarpe deriz.”

3.3.2.2.2. Erkek Başlık Adları

âgêl~âgal: Kavuk ve fesin üzerine sarılan sarık, başa giyilen bir çeşit büyük atkı.

Ör. *Dedem başına âgêl bağlardi.* “Dedem başına agel bağlardı.”

ğugula: Bir çeşit başlık.

Ör. *Başımıza deriden yapılmış ğugula taħardoħ.* “Başımıza deriden yapılmış gugula takardık.”

kım: Keçeden yapılmış uzun başlık, külah.

Ör. *Uzın olane kım diyeroħ.* “Uzun olana kım deriz.”

kolos: Kıldan yapılmış yarım koni biçimindeki başlık.

Ör. *Muş'te üç kişi başına kolos taħardi.* “Muş'ta üç kişi başına kolos takardı.”

lengeli fotêr: Kenarı yayvan ve geniş fotr.

Ör. *Babamın lengeli fotêri mendedir.* “Babamın lengeli foteri bendedir.”

puşi: Kenarları saçaklı sarık.

Ör. *Herifler puşiyi başlarına sarar.* “Herifler puşiyi başlarına sarar.”

3.3.2.3. Ayağa Giyilen Giyecek Adları

çerkez lastigi: Bir çeşit lastik ayakkabı.

Ör. *Mes ginen yaşlılar çerkez lastigi giynerdiler.* “Mes giyen yaşlılar çerkez lastiği giyerdiler.”

çızlavèt~cızlavèt: İçi astarlı lastik ayakkabı.

Ör. *Yaz kış çızlavèt giynerdoğ.* “Yaz kış çızlavet giyerdik.”

haruk~harik: Altı deri üstü keçi kılından yapılmış ayakkabı.

Ör. *Yazın haruk giynılırdi.* “Yazın haruk giyilirdi.”

kere lastik: Lastik ayakkabı.

Ör. *Daha de kere lastik giynen var.* “Daha da kara lastik giyen var.”

körikli çizme: Konçları kıvrımlı olan çizme.

Ör. *Bazileri körikli çizmenan körikli pantor giynerdi.* “Bazıları körüklü çizmeyle körüklü pantolon giyerdi.”

lağan: Bir çeşit kar ayakkabısı.

Ör. *Lağannan karde gezmağ daha rāhettir.* “Lakanla karda gezmek daha rahattır.”

mes: Üzerine mesh edilebilen, hafif ve yumuşak bir ayakkabı, mest.

Ör. *Yaşlılar mes giynerdi.* “Yaşlılar mes giyerdi.”

poçik: Papuç ayakkabısının arka kısmındaki el tutma yeri.

Ör. *O zamanki papuçlar poçiklidi.* “O zamanki pabuçlar poçikliydi.”

şeKal~şegal: Eski, yıpranmış ayakkabı.

Ör. *ŞeKalından de çoğ razidi.* “Şekalından da çok razıydı.”

Ör. *Āyakkabisini tāmīr için birağanlare şegal vērirdoğ, giynerdiler.* “Ayakkabısını tamir için bırakanlara şegal verirdik, giyerdiler.”

tiftik çorap: Tiftik keçisinin kılından yapılan çorap.

Ör. *Böyükler kışın tiftik çorap giynerdiler.* “Büyükler kışın tiftik çorap giyerdiler.”

trabzon: Lastik ayakkabı.

Ör. *Babam yaz kış, sıcağ savuğ her zaman trabzonnan gezerdi.* “Babam yaz kış, sıcak soğuk her zaman trabzonla gezerdi.”

3.2.2.4. Süslenme ile İlgili Adlar

enikpoTre: Cildi korumak, güzel göstermek, kırışıkları gizlemek amacıyla yüze sürülen bir çeşit pudra.

Ör. *Üzümimize enikpoTre sırterdoğ.* "Yüzümüze enikpudra sürterdik."

kırşan~kirşan: Yüzü beyazlatmak için kullanılan toz şeklinde beyaz madde, pudra.

Ör. *Arvatlar üzlerini almağ için kırşan sırterdiler.* "Arvatlar yüzlerini aldirmek için kırşan sürterdiler."

süphani: Toz halindeki sürme.

Ör. *Arvatlar kırpiklerine süphani sürerdiler.* "Arvatlar kırpiklerine süphani sürerdiler."

3.2.2.5. Takı Adları

kert: Çeyrek altın.

Ör. *Her toyde bi kert ataroğ.* "Her toyda bir kert atarız."

kıntik: Kofi denen yöresel başlıkların üzerine takılan küçük altınlara verilen isim.

Ör. *Yaşli komşumuzın kofisinde iki sira kıntik vardı.* "Yaşlı komşumuzun kofisinde iki sıra kıntik vardı."

Ƙramsıye~gramsıye: Boyna takılan büyük altın, gremse.

Ör. *Eskidan gelinlere bilezik yerine Ƙramsıye tağılırdı.* "Eskiden gelinlere bilezik yerine gramse takılırdı."

sırğe: Küpe.

Ör. *Boynümüze gramsıye kulağümüze sırğe tağardoğ.* "Boynümüza gramse kulağümüza sırğe takardık."

şaran: Gremse altın dizisi.

Ör. *Geline şaran tağardiler.* "Geline şaran takardılar."

3.2.2.6. Kumaş Adları

car: İnce kumaş.

Ör. *İşliğı car dedoğımız kumaştan tikerdoğ.* "İşliğı car dediğimiz kumaştan dikedik."

çaput: Eski bez parçası.

Ör. *Çaputlarnan minder yapardoğ.* “Çaputlarla minder yapardık.”

çat: Bez, eski bez parçası.

Ör. *Çat vardı? Ayakkabıme vuram.* “Çat vardı? Ayakkabıma vurayım.”

Ör. *O çattan biraz kes bureye pine yap.* “O çattan biraz kes buraya pine yap.”

çatpot: Bez ve giysi.

Ör. *Ortaloği toplayın, bu çatpoti kaldırın.* “Ortalığı toplayın, bu çatpotu kaldırın.”

çiftehas: Pamuktan dokunmuş sık, düzgün, beyaz kumaş.

Ör. *Herif pırtı tikenından beş metre çiftehas alınan.* “Herif pırtı dükkânından beş metre çiftehas al.”

çırınk: İnce bez parçası.

Ör. *Elimiz kesilende çırınknan bağlardoğ.* “Elimiz kesildiğinde çırınkla bağlardık.”

kutni: Pamuk ve ipek karışımıyla dokunmuş kalın bir kumaş.

Ör. *Zenginler kutni kumaşından pantor giynerdiler.* “Zenginler kutnu kumaşından pantolon giyerdiler.”

pırtı: 1. Kumaş. 2. Manifatura.

Ör. *Biz kumaşi pırtıcidan alêrdoğ.* “Biz kumaşı pırtıcidan alıyorduk.”

şilte-şilte: Yorgan ve döşeğin iç yüzü.

Ör. *Döşeklere şilte çekêrdoğ.* “Döşeklere şilte çekiyorduk.”

Ör. *Şilte bezından işlik yapardiler.* “Şilte beziyle işlik yapardılar.”

tirevire: Gömlek yapmakta kullanılan ince, esnek ve naylon kumaş, viskon.

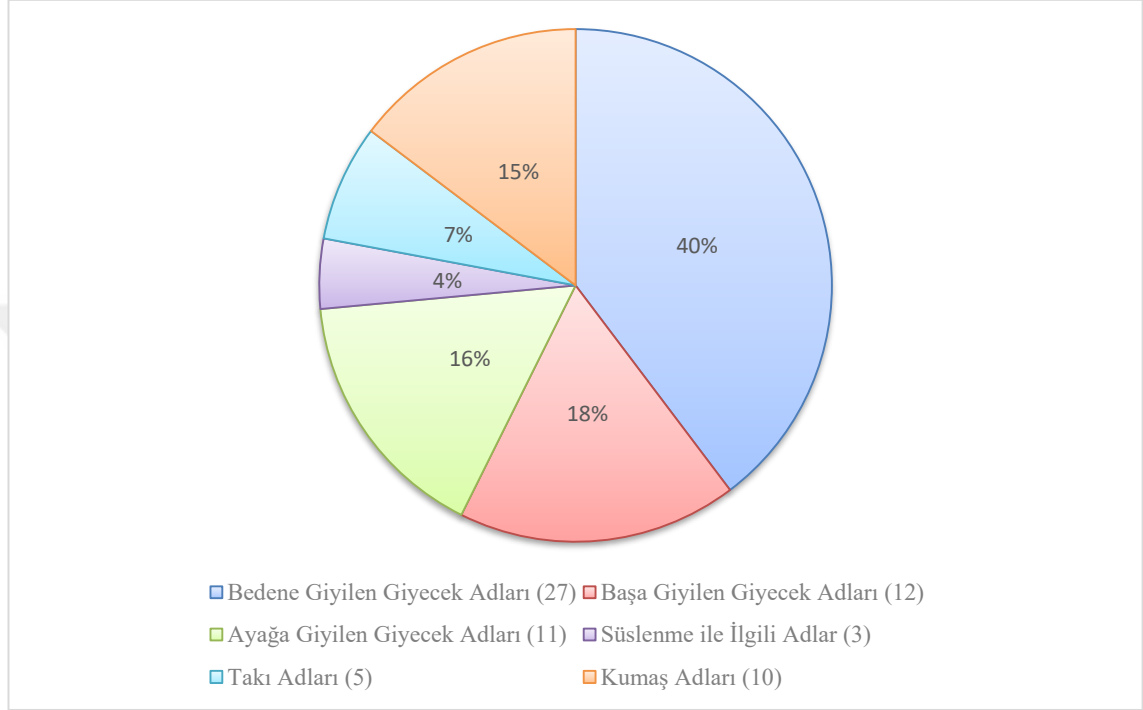
Ör. *Fıstan tirevirenan çoğ râhet olêr.* “Fıstan tirevireyle çok rahat oluyor.”

Ör. *Ustâ man tirevire kumaşnan hoş bi işlik tik.* “Usta bana tirevire kumaşla hoş bir işlik dik.”

Muş merkez ağzında giyim-kuşam-süslenme ile ilgili toplam 68 ad tespit edilmiştir. Bunların 27’si (%40) bedene giyilen giyecek adları, 12’si (%18) başa giyilen giyecek

adları, 11'i (%16) ayağa giyilen giyecek adları, 3'ü (%4) süslenme ile ilgili adlar, 5'i (%7) takı adları, 10'u (%15) kumaş adlarıdır (Şekil 3.2.2).

Şekil 3.2.2. Giyim-Kuşam ve Süslenme ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.3. Hayvan Adları

3.2.3.1. Evcil Hayvan Adları

âlâlok: Hindi.

Ör. *Âlâloge baḥ nêce de şîşêr.* “Alaloga bak nice de şîşiyor.”

avıs: Gebe hayvan.

Ör. *Avıs ḥâyvandan kûrban olmaz.* “Avıs hayvandan kurban olmaz.”

balah: Kedi yavrusu.

Ör. *Ḥabu pîşigin bi tene balaḡi gebermişti.* “Habu pişigin bir tane balaḡı gebermişti.”

belek: Alaca hayvan.

Ör. *Belek olani tavli görnêr.* “Belek olanı tavlı görünüyor.”

belındır: Bir ile iki yaş arasındaki dişi koyun.

Ör. *İşte belındır budır.* “İşte belındır budur.”

berh: Kuzu.

Ör. *Bu gördoğan bu senenin berhidır.* “Bu gördüğün bu senenin berhidır.”

beş: Alnı beyaz lekeli olan büyük ve küçükbaş hayvan.

Ör. *Ha o beş olan dügedır.* “Ha o beş olan dügedır.”

bızav: Yeni doğmuş ve daha anne sütünden kesilmemiş erkek veya dişi inek yavrusu, buzağı.

Ör. *Bu bızav çoğ moziklenér.* “Bu bızav çok mozikleniyor.”

Ör. *On yaşına kâdâr bızavların çobanloğini yaptım.* “On yaşına kadar bızavların çobanlığını yaptım.”

bızın: Keçi.

Ör. *Dondırmeyi bızının sütinan yaparlar.* “Dondurmayı bızının sütüyle yaparlar.

boğaz: Gebe hayvan.

Ör. *İnegim boğaz olmiş.* “İneğim boğaz olmuş.”

Ör. *Boğaz olanlari satméroğ.* “Boğaz olanları satmıyoruz.”

camış~camuş: Manda.

Ör. *Bilésen camuşun süti çoğ yağlıdır.* “Biliyorsun camuşun sütü çok yağlıdır.”

cücük: Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv.

Ör. *Bu tavuğın beş cücügi kaldı.* “Bu tavuğun beş cücüğü kaldı.”

çepiç: Bir yaşındaki dişi keçi.

Ör. *Çepiç etinin kavurması hoş olur.* “Çepiç etinin kavurması hoş olur.”

çoros: Sabanı çeken öküzlerin önüne koşulan yardımcı öküzler.

Ör. *Çorosların işi fâzle zor degil.* “Çorosların işi fazla zor değil.”

çuloh~çuluğ: Hindi.

Ör. *Bız hındiye çuloh diyeroğ.* “Biz hindiye çuluk deriz.”

fèrik: Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavrusu, piliç.

Ör. *Üş tenesi fèriktir.* “Üç tanesi feriktir.”

ğamêş~ğamiş: Manda.

Ör. *Ğamêşlerin hoşıne sulah yerler gider.* “Gameşlerin hoşuna sulak yerler gider.”

gedek: Manda yavrusu.

Ör. *Gedek de mandenin yavrusudur.* “Gedek de mandanın yavrusudur.”

gerze: Bir horoz türü, hint horozu.

Ör. *Bu kâhvede gerze döğıştirêrdiler.* “Bu kahvede gerze dövüştürüyordular.”

hevur: İki ile üç yaş arasındaki erkek keçi.

Ör. *Bi hevurım keyedan düştı, geberdi.* “Bir hevurum kayadan düştü, geberdi.”

hışt: Sivri boynuzlu sığır.

Ör. *Hışt olanını ahırdan çıhart.* “Hışt olanını ahırdan çıkart.”

hogeç: İki ile üç yaş arasındaki erkek koyun.

Ör. *Hogeç seneye Kavır olur.* “Hogeç seneye kavır olur.”

Ƙamlıh: Dört yaşında olup daha koşulmamış erkek sığır.

Ör. *Bu Ƙamlıhtır, artoh Ƙoşmağe gelmiş.* “Bu kamlıktır, artık koşmaya gelmiş.”

Ƙapıcık: Erken doğan, gelişmemiş buzağı.

Ör. *Men Ƙapıcık olani satemedım, elimde Ƙaldı.* “Ben kapıcık olanı satamadım, elimde kaldı.”

Ƙar: Doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu.

Ör. *Bu Ƙarlar on beş kilo atar.* “Bu karlar on beş kilo atar.”

ƘaraƘayış: Tarlayı süren öküzlerin önüne koşulan ikinci çift yardımcı öküzlere verilen isim.

Ör. *En çoğ zorlanan ƘaraƘayışdır.* “En çok zorlanan karakayıştır.”

Ƙavır: Üç yaşındaki erkek koyun, koç.

Ör. *Geçen sene bu Ƙavırın eyağı kırılmıştı.* “Geçen sene bu kavırın ayağı kırılmıştı.”

Ör. *Sabanın Pazardan üç tene Ƙavır alêcağam.* “Sabah pazardan üç tane kavır alacağım.”

Kel: 1. Boynuzlu dişi koyun. 2. Yaşlı koyun.

Ör. *O Kelin eti kérttir.* “O kelin eti karttır.”

Kıdıman: Zamanından önce doğan küçük ve büyükbaş hayvan.

Ör. *Onnardan Kıdıman olanlari birkaç haftä ayrı bi yerde böyünK éderoş.* “Onlardan kıdıman olanları birkaç hafta ayrı bir yerde büyük ederiz.”

Kıdik: Doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu.

Ör. *Gomde Kıdikler için koz yapêrdoş.* “Gomda kıdikler için koz yapıyorduk.”

kıır: Kulağı yok denecek kadar küçük olan küçükbaş hayvanlara verilen isim.

Ör. *Bêle kulağı küçük olane kıır diyeroş.* “Böyle kulağı küçük olana kıır deriz.”

kırtan: Cıvcivi olan tavuk.

Ör. *Bu kırtan alti tene cücük çıhardi.* “Bu kırtan altı tane cücük çıkardı.”

kojik: Bir ile iki yaş arasındaki erkek manda yavrusu.

Ör. *Bu sene elimde üç kojik kaldi.* “Bu sene elimde üç kojik kaldı.”

kol: Boynuzsuz hayvan.

Ör. *Görmêsen, kol olan arhede kalmış.* “Görmüyorsun, kol olan arkada kalmış.”

kolo: Kuyruğu kısa köpek.

Ör. *Kolo kuyruğı kıse köpege diyeroş.* “Kolo kuyruğu kısa köpeğe deriz.”

Kudik: Köpek yavrusu, enik.

Ör. *Bu köpeğin yedi tene Kudigi var.* “Bu köpeğin yedi tane kudigi var.”

Ör. *Üş tene Kudik bêslêrem.* “Üç tane kudik besliyorum.”

kurik: Eşek yavrusu, sıpa.

Ör. *Bu bizim üşah kurik gëtti eşek geldi.* “Bu bizim uşak kurik gitti eşek geldi.”

madek~madağ: Dişi manda.

Ör. *Madekler bataşloğı sever.* “Madekler bataklığı sever.”

mêjük: 1. Gelişmemiş kuzu. 2. Emzirilen kuzu.

Ör. *Mejükləri kozde böyütəroh*. “Mejükləri kozda büyütüyoruz.”

mozik: Bir ile iki yaş arasındaki erkek buzağı.

Ör. *Mozikləri Pazare götürdi*. “Mozikləri pazara götürdü.”

nəri: Dört yaşından büyük olan erkek keçi, teke.

Ör. *Nərinin qohısi yüz iki yüz metre uzahtan alınır*. “Nerinin kokusu yüz iki yüz metre uzaktan alınır.”

nuber: Bir ile iki yaş arasındaki dişi manda yavrusu.

Ör. *Nuberləri ahure qodım, geldim*. “Nuberleri ahıra koydum, geldim.”

pışik~pişik~pisik: Kedi.

Ör. *İki tene pışigım var*. “İki tane pişiğim var.”

Ör. *Bu pişik niye man yilişer*. “Bu pişik niye bana ilişiyor.”

put: 1. Besiye verilen hayvan. 2. Hayvan yemi.

Ör. *Bikaç tene inegimi pute vèrdım*. “Birkaç tane ineğimi puta verdim.”

Ör. *Nəce puttın gele*. “Nice puttın gele.”

saq: İki ile üç yaş arasındaki erkek manda yavrusu.

Ör. *Madegın yavrusıne saq diyeroh*. “Madeğin yavrusuna sak deriz.”

sıtevr: Kısır hayvan.

Ör. *Sıtevr olanları kasaplare sataroh*. “Sıtevr olanları kasaplara satarız.”

şelte: Kuyruğu sarkık olan koyun.

Ör. *Şelte olandan iyi bi et çıher*. “Şelte olandan iyi bir et çıkar.”

şışäk: Bir ile iki yaş arasındaki dişi koyun.

Ör. *Elimde on bəş tene şışäk var*. “Elimde on beş tane şişek var.”

tıştır: Bir ile iki yaş arasındaki dişi keçi.

Ör. *Bu tıştırın qavurması loqım kimi olər*. “Bu tıştırın kavurması lokum gibi oluyor.”

vırnık: 1. Erken doğumla dünyaya gelen yavru hayvan. 2. Yeni doğan küçükbaş hayvan.

Ör. *Vırnikleri kozde besledım.* “Vırnikleri kozda besledim.”

3.2.3.2. Yabani Hayvan Adları

avu: Ayı.

Ör. *Ormande avu qarşıme çıhtı.* “Ormanda ayı karşıma çıktı.”

bum: Baykuş.

Ör. *Nedir bum kimi başımde Turmısen?* “Nedir bum gibi başımda durmuşsun?”

çibin: Karasinek.

Ör. *Gölde çibinler meni yedi.* “Gölde çibinler beni yedi.”

gur: Kurt.

Ör. *Gur girmiş koyunlare.* “Gur girmiş koyunlara.”

hêstır: Katır.

Ör. *Hêstırlan evimizi Taşıdoğ.* “Hestırla evimizi taşıdık.”

ilan: Yılan.

Ör. *Buranın ilanlari zehirlidir.* “Buranın yılanları zehirlidir.”

juju: Kirpi.

Ör. *Düneyin burede bi juju gördüm.* “Dün burada bir juju gördüm.”

kévroşk: Tavşan.

Ör. *Böğın hêç kévroşk avlamadım.* “Bugün hiç kevroşk avlamadım.”

kıjik: Karga.

Ör. *Armudun başındeki kıjiktır.* “Armudun başındaki kıjiktır.”

qorsıçan: Köstebek.

Ör. *Bu sene qorsıçanlar tarleyi haram etmiş.* “Bu sene körsıçanlar tarlayı haram etmiş.”

kuze: Sansar.

Ör. *Bu gece kuze bi Tavuği aparmış.* “Bu gece kuze bir tavuğu aparmış.”

mavizerk: Kertenkele.

Ör. *Bah yeşil mavizerge*. “Bak yeşil mavizerge.”

mengüş: Salyangoz.

Ör. *Derede mengüş Tolidır*. “Derede mengüş doludur.”

mujik: Küçük sinek.

Ör. *Dügeler mujiklerden çoğ acız olırlar*. “Dügeler mujiklerden çok aciz olurlar.”

moz: Hayvanların kanını emen bir çeşit sinek, karasinek.

Ör. *Bu bızave moz girdi*. “Bu bızava moz girdi.”

PuPbu: İbibik, çavuş kuşu.

Ör. *Vule PuPbu kimi ne konuşersen?* “Vule pupbu gibi ne konuşuyorsun?”

rovi: Tilki.

Ör. *Rovilerin geçiş yeridir*. “Rovilerin geçiş yeridir.”

sıçan: Fare.

Ör. *Boğdeye sıçan girmiş*. “Buğdaya sıçan girmiş.”

sırsırık: Toy kuşunun bir türü, mezeldek.

Ör. *Muş'te en çoğ sırsırık avlanır*. “Muş'ta en çok sırsırık avlanır.”

soğulcan~soğırcan~soğırcoğ: Solucan.

Ör. *Balığ avında soğırcoğ de kullanıroğ*. “Balık avında soğırcoğ da kullanırız.”

tosPağ: Kaplumbağa.

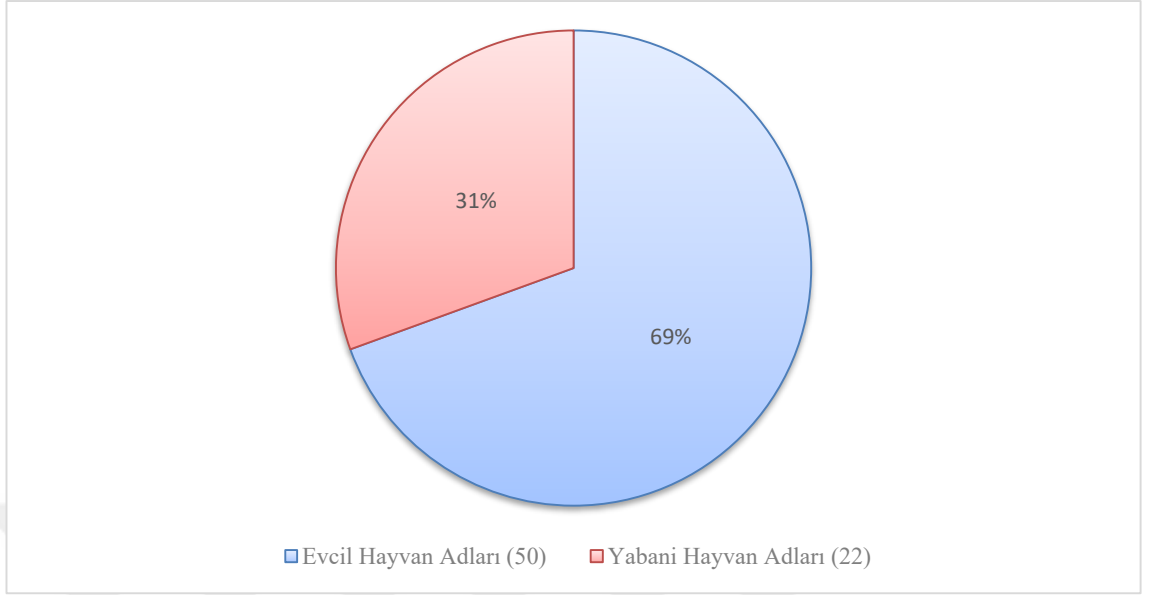
Ör. *Bu sene tosPağeler üzım komadı*. “Bu sene tosbağalar üzüm koymadı.”

toy kuşi: Toygiller familyasından olup böcek ve tane ile beslenen, kızıl tüylü bir kuş türü.

Ör. *Eskidan Muş'te toy kuşi daha çoğ vardi, yavaş yavaş nesli azaldi*. “Eskiden Muş'ta toy kuşu daha çok vardı, yavaş yavaş nesli azaldı.”

Muş merkez ağzında hayvan adları ile ilgili toplam 72 ad tespit edilmiştir. Bunların 50'si (%69) evcil hayvan adları, 22'si (%31) yabani hayvan adlarıdır (Şekil 3.2.3).

Şekil 3.2.3. Hayvan Adlarının Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.4. Meslekler ile İlgili Adlar

3.2.4.1. Avcılık ile İlgili Adlar

3.2.4.1.1. Balık Avı ile İlgili Adlar

cero: Sazangillerden olan bıyıklı bir balık türü.

Ör. *Murat'te cero de var.* “Murat’ta (Murat Nehri) cero da var.”

çaykesän: Uçları karaya bağlı durumda ırmağa uzatılarak kullanılan balıkçı ağı, uzatma.

Ör. *Çaykesäni bi gün öncedan suye atardoğ.* “Çaykeseni bir gün önceden suya atardık.”

çepiç: Muş ve çevresindeki sularda yaşayan bir balık türü, bir çeşit dere balığı.

Ör. *Çepiç balığının tadi çoğ hoştur.* “Çepiç balığının tadı çok hoştur.”

moğ: Dudağı geniş bir balık türü.

Ör. *Moğ Tudağı geniş bi balıhtır.* “Moğ dudağı geniş bir balıktır.”

Murat sazani: Murat Nehri’nde avlanan bir sazan türü.

Ör. *Murat sazani, en çoğ avladığomız balıhtır.* “Murat sazani, en çok avladığımız balıktır.”

sepmä: Bir çeşit balık ağı, serpmä.

Ör. *Bazileri sepmänan avlanır.* “Bazıları serpmeyle avlanır.”

siroz balığı: Levreğe benzeyen parlak, ince ve uzun bir balık türü.

Ör. *Siroz balığının tadı fâzle hoş degil.* “Siroz balığının tadı fazla hoş değil.”

tehtâ balığı: Sazangillerden olan gümüş renginde bir balık türü.

Ör. *Ëyi bişiresen tehtâ balığının tadı hoştır.* “İyi pişirirsen tahta balığının tadı hoştur.”

tırovıro: Çeşitli boyutlarda misina ağından örülmüş, ucuna ağırlık yapsın diye kurşun takılan balıkçı ağı.

Ör. *İki dişim Tırovıroyi suye attoğimde kırıldı.* “İki dişim tırovıroyu suya attığımda kırıldı.”

tor: İnce örülmüş balık ağı.

Ör. *Balığa torsız gitmerem.* “Balığa torsuz gitmiyorum.”

3.2.4.1.2. Keklik Avı ile İlgili Adlar

celēp: Kafes avında kafeste tutulan, sesi ve ötüşü güçlü olan keklik.

Ör. *Baharın celēpleri kafes avına götürüröh.* “Baharda celepleri kafes avına götürürüz.”

çil keklik: Toprak renginde olup eti için avlanan keklik türü.

Ör. *Çil kekliğin ötüşi o kâde de güzel degil.* “Çil kekliğin ötüşü o kadar da güzel değil.”

gözel keklik: Kınalı keklik.

Ör. *Gözel keklik Tağlare şenik katar, o olmasa bu Tağlar bomboştur.* “Güzel keklik dağlara şenlik katar, o olmasa bu dağlar bomboştur.”

ķandolik: Kekliğin kökünü yediği bir ot türü.

Ör. *Bi de keklikler ķandolik yerler.* “Bir de keklikler kandolik yerler.”

ķışlah: Sonbaharda göç etmeyip bulunduğu yerde kışı geçiren keklik.

Ör. *Men ķışlahların avlamağine karşıyem.* “Ben kışlakların avlanmasına karşıyım.”

ķudiz: Gaga.

Ör. *Yoh yoh, kekliğin gağasına ķudiz diyerler.* “Yok yok, kekliğin gagasına kuduz derler.”

ķurķ: Kuluçka için bırakılan yumurta, kuluçka.

Ör. *24 gün sore keklik ķurķtan ķaħar.* “24 gün sonra keklik kurktan kalkar.”

meteris: Avcıların gizlendikleri yer.

Ör. *Bızım Tağde gizlendoğımız yere navçe diyen de var meteris diyen de.* “Bizim dağda gizlendiğimiz yere navçe diyen de var meteris diyen de.”

navçe~navçe: Avcıların gizlendikleri yer.

Ör. *Şafes avinde navçede saşlanıroş.* “Kafes avında navçede saklanırsız.”

palas: Keklik yavrusu.

Ör. *Men palas etni sevèrem.* “Ben palas etni seviyorum.”

Ör. *Yalnız kekligin yavrusine palas diyeroş.* “Yalnız kekligin yavrusuna palas deriz.”

ribat: Kafes avında kullanılan cesur, güçlü ve saldırgan özellikler gösteren erkek keklik.

Ör. *Şafes avinde ribat kekliginı öge veriroş.* “Kafes avında ribat kekliginı öne veririsiz.”

sike: Hayvanları bağlamak için yere çakılan demirden kazık.

Ör. *Navçe avinde ribati ayağından sikeye bağlaroş.* “Navçe avında ribatı ayağından sikeye bağlarırsız.”

sursık: Böğür çizgileri dalgalı beyaz ve kahverengi olan tombul bir keklik türüdür.

Ör. *Muş'teki keklıklar dan biri de sursiktir.* “Muş'taki keklıklar dan biri de sursiktir.”

Ör. *Sursik çoş suratli oldoğı için one jet keklik de derler.* “Sursik çok süratlı olduğı için ona jet keklik de derler.”

Talık: Kekliklerin yediğı sütlü, acı bir ot.

Ör. *Bız keklıklar e Talık veriroş.* “Bız keklıklar e talik veririsiz.”

ur keklik: Yüksek dağlarda yaşayan en iri keklik türü.

Ör. *Ur keklik Andok Tağı'nde var.* “Ur keklik Andok Dağı'nda var.”

zākur: Yaşlanmış keklik.

Ör. *Zākurun eti kèrttir.* “Zakurun eti karttır.”

3.2.4.1.3. Ördek Avı ile İlgili Adlar

cúre~cura: Bataklıklarda yaşayan yaban ördeğı, çamurcun.

Ör. *Ovaye cúre avine gideroş.* “Ovaya cure avına gideririsiz.”

kepçe ğağa: Avrupadan göç olarak gelen bir çeşit yabani ördek, çamurcun.

Ör. *Avladoğlarımızın içinde kepçe ğağa de var.* “Avladıklarımızın içinde kepçe gaga da var.”

pumpuş: Kanatlı hayvanların ibiği.

Ör. *Ördeklerin kafasının üstündeki tüylere pumpuş diyeroh.* “Ördeklerin kafasının üstündeki tüylere pumpuş deriz.”

pumpuşli ördek: Başının üzerinde tüy olan ördek türü.

Ör. *Muş'te pumpuşli ördek de var.* “Muş'ta pumpuşlu ördek de var.”

3.2.4.2. Ayakkabı Tamirciliği ile İlgili Adlar

darāniye: Ayakkabıyı kalıba çekmeye yarayan, kerpetene benzeyen tamamı demirden alet.

Ör. *Āyaĳkabiysi bi iki saat darāniyenan kalibe soğaroh.* “Ayakkabıyı bir iki saat daraniyeyle kalıba sokarız.”

fort: Ayakkabının uç kısmı ile arka kısmına atılan ve ayakkabının çökmesini engelleyen kösele.

Ör. *Āyaĳkabinin ucine atılan parçeye fort diyerdoğ, āyaĳkabinin bırni çökmezdi.* “Ayakkabının ucuna atılan parçaya fort derdik, ayakkabının burnu çökmezdi.”

kasapıroĳ: Ayakkabı tamirinde ağaç çivinin yerini açan sivri uçlu alet.

Ör. *Kasapıroĳnan mığlerin yerini açardoh.* “Kasapıroĳla mığların yerini açardık.”

pine: Yama.

Ör. *Yırtıĳ āyaĳkabilere pine yaparoh.* “Yırtık ayakkabılara pine yaparız.”

pineci: Ayakkabı tamircisi.

Ör. *Bu çarşıde Pineci Reşit vardi.* “Bu çarşıda Pineci Reşit vardı.”

Pız~Piz: Ayakkabı tamirinde kullanılan ucu sivri alet.

Ör. *Ustam Pıznan tikiş deliklerini açardi.* “Ustam pizle dikiş deliklerini açardı.”

têl: İplik.

Ör. *Āyakkabinin kenarını tēlnan tikerdoḥ.* “Ayakkabının kenarını telle dikerdik.

yēge~yēge: Demir törpü, eḡe.

Ör. *Yēgenan falçateyi keskinerdoḥ.* “Yegeyle falçatayı keskinlerdik.”

Ör. *Yēgenan tırpanı keskinletirdoḥ.* “Yegeyle tırpanı keskinletirdik.”

3.2.4.3. Berberlik ile İlgili Adlar

alabuluz: Kafanın ön tarafının uzun bırakılıp yan ve arka taraflarının iyice kısaltıldığı saç kesim modeli.

Ör. *Üşahlarnan gençler alabuluz olırlar.* “Uşaklarla gençler alabuluz olurlar.”

Ör. *Çocôhlar saçlarını alabuluz yapardiler.* “Çocuklar saçlarını alabuluz yapardılar.”

ameriķan tıraşı: Kafanın üst kısmının uzun bırakılıp yan ve arka tarafların kısaltıldığı tıraş türü.

Ör. *Gençler Ameriķan tıraşı olır.* “Gençler Amerikan tıraşı olur.”

fındıḥ Pih: Burnun iki ucunu aşmayan bıyık türü.

Ör. *Fındıḥ Pih sevenler de vardı.* “Fındık bıyık sevenler de vardı.”

gēvi tıraşı: Düğünde damada yapılan tıraş.

Ör. *Gēvi tıraşı birez zaman alır.* “Gevi tıraşı biraz zaman alır.”

keçel~keççel: Kel.

Ör. *Bēle keçel adamları tıraş etmaḥ çoḥ zordır.* “Böyle keçel adamları tıraş etmek çok zordur.”

kirli saķal: Birkaç gün kesilmeyen sakal türü.

Ör. *Saķalım kirli olsun. Devamlı kirli saķal bıraḥırdı.* “Sakalım kirli olsun. Devamlı kirli sakal bırakırdı.”

ķurşın çerḥi: Üzerine su dökülerek ustuların bilevlendiği bileme çarkı.

Ör. *Ķurşın çerḥine su tōkıp mâķesleri keskinletirdoḥ.* “Kurşun çarkına su döküp makasları keskinletirdik.”

ķürt tıraşı: Subay tıraşı.

Ör. *Şindiki subay tıraşına eskidan Kürt tıraşı diyerdoş.* “Şimdiki subay tıraşına eskiden Kürt tıraşı derdik.”

pêşmal: Tıraş önlüğü.

Ör. *Müşterinin boynine pêşmali topli inenan bağlaroş.* “Müşterinin boynuna peşmalı toplu iğneyle bağlarız.”

tespi tıraşı: Başın üst kısmındaki saçın düz bir şekilde bırakıldığı tıraş.

Ör. *Hele de tespi tıraşı olan var.* “Hele de tepsi tıraşı olan var.”

top ense: Ense kısmının top hâlinde bırakıldığı saç kesim modeli.

Ör. *Sabanan birine top ense yaptım.* “Sabahleyin birine top ense yaptım.”

top Tarah: Dişleri plastik olan yuvarlak tarak.

Ör. *Oğlum top Tarah nêrde?* “Oğlum top tarak nerde?”

3.2.4.4. Çömlekçilik ile İlgili Adlar

beroş: Çeşitli işlerde kullanılmak üzere topraktan yapılmış yayvan kap.

Ör. *Beroşte hemur yapardoş.* “Beroşta hamur yapardık.”

cır~cêr: Toprak testi.

Ör. *Bulahtan cêrnan su taşırdoş.* “Bulaktan cerle su taşırdık.”

çılhan: Yerde kullanılan topraktan yayık.

Ör. *Çılhanın altına yün minder koyardiler.* “Çılhanın altına yün minder koyardılar.”

diz: Büyük boy çömlek.

Ör. *Mısfır olunce yimekleri dizde bişırırdoş.* “Misafir olduğunda yemekleri dizde pişirirdik.”

gıgma: Büyük toprak testi.

Ör. *Gıgmayla su Taşırdoş.* “Gıgmayla su taşırdık.”

hılık: Küçük çömlek.

Ör. *Yemeği hılıkte tândire atardoş.* “Yemeği hılıkta tandıra atardık.”

hındolik: Küçük küp.

Ör. *Hindoliğe* yoğurt *ko, getir*. “Hindoliğe yoğurt koy, getir.”

karas: Büyük küp.

Ör. *Boğdalari içine iki üç kişinin girecağı karaslarde sahlardoğ*. “Buğdayları içine iki üç kişinin gireceği karaslarda saklardık.”

kasık: Topraktan yapılmış yemek tabağı.

Ör. *Yimekleri çölmektan kasıklare boşaltır yerdoğ*. “Yemekleri çömlekten kasıklara boşaltır yerdik.”

kefşir: Topraktan yapılmış yemek tabağı.

Ör. *Yimekleri kefşirde yerdoğ*. “Yemekleri kefşirde yerdik.”

kınkınok: Topraktan yapılmış küp şeklinde süzgeç.

Ör. *Suyunun süzülmesini istediğimiz bi şeyi kinkınoge koyardoğ*. “Suyunun süzülmesini istediğimiz bir şeyi kinkinoğa koyardık.”

Ör. *Jajigi kinkınokte süzerdoğ*. “Jajigi kinkınokta süzerdik.”

küpe: Turşu, yağ, pekmez vb. gıdaların içine konulduğu ağzı ve dibi dar, orta kısmı geniş küp.

Ör. *Onnar küpede kelem tutardılar*. “Onlar küpede kelem tutardılar.”

Ör. *Anam tereyağını küpelerde sahlardi*. “Annem tereyağını küpelerde saklardı.”

narbek: Topraktan yapılmış kova.

Ör. *Narbak yapardım*. “Narbak yapardım.”

ohal: Topraktan yapılmış yağ eritme kabı.

Ör. *Yağı ohalde eritirdoğ, sore gebolin istine tökerdoğ*. “Yağı ohalde eritirdik, sonra gebolün üstüne dökerdik.”

porhank: Topraktan yapılmış su borusu.

Ör. *Ermeniler şehre porhanklarnan süt getirmişler*. “Ermeniler şehre porhanklarla süt getirmişler.”

purut: Çömlekçi.

Ör. *Ne demaḥ, Purut'ın çölmekleri çoḥ menşurdi.* “Ne demek, Purut'un çömleri çok meşhurdu.”

puruthane: Çanak çömleğin yapıldığı yer.

Ör. *O zaman puruthane Kele'nin etegindedi.* “O zaman puruthane Kale'nin (Kale Mahallesi) eteğindeydi.”

sāPıḳ: Orta boy çömlek.

Ör. *Bāzen de sāpıḳte yimeḳ yapardoḥ.* “Bazen de sapıkta yemek yapardık.”

savul: Toprakta yapılmış küçük su testisi.

Ör. *Savulu sırfeye getirirdoḥ.* “Savulu sofraya getirirdik.”

serniş: Yayvan, büyük ağızlı, küçük çömlek.

Ör. *Şimdi toprak kaplardan serniş var.* “Şimdi toprak kaplardan serniş var.”

şerbıḳ: Toprakta yapılmış şerbet testisi.

Ör. *Şerbıḳnan şerbet Taḡıtırdiler.* “Şerbıkla şerbet dağıtırdılar.”

zap: Büyük çömlek.

Ör. *Misafir olunca anam yemeḡi zapte yapardi.* “Misafir olunca annem yemeḡi zapta yapardı.”

3.2.4.5. Değirmencilik ile İlgili Adlar

alt Taş: Değirmende üst taşın altındaki taş.

Ör. *Alt Taşın dişleri bittoḡinde Kıran éderdoḥ.* “Alt taşın dişleri bittiğinde kıran ederdik.”

aşvan: Değirmeni işleten kişi.

Ör. *Aşvan Mevlüd'ın degırmani Dere Mâḥlesı'ndeydi.* “Aşvan Mevlüd'ün değirmeni Dere Mahallesi'ndeydi.”

āyah: Unun ince veya kalın olmasını ayarlayan araç.

Ör. *Āyahnan ıst Taşı āyarlardoḥ.* “Ayakla üst taşı ayarlardık.”

balte: Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren “t” şeklindeki demir aygıt.

Ör. *Balte, degırman Taşını dönderır.* “Balta, değirmen taşını dönderir.”

boğaz: Değirmen taşının ortasındaki delik.

Ör. *Boğde boğazdan iki Taşın arasına tökılır.* “Buğday boğazdan iki taşın arasına dökülür.”

boncòh: Değirmende alt taşın deliğine giren çelikten yapılmış bilye.

Ör. *İne, demir boncòğın içine girer.* “İğne, demir boncuğun içine girer.”

cehnem: Su değirmeninde değirmen taşının altındaki boşluk, çarkın bulunduğu yer.

Ör. *Değirman Taşının altındaki boşloğe cehnem diyerdoğ.* “Değirmen taşının altındaki boşluğa cehennem derdik.”

çahçah: Değirmenin tahta çakıldağı.

Ör. *Çahçah değirmanın döndoğını gösterir.* “Çakçak değirmenin döndüğünü gösterir.”

çakçakok: Değirmenin tahta çakıldağı.

Ör. *Değirman gètti, o düşmiş çakçakokun peşine.* “Değirmen gitti, o düşmüş çakçakokun peşine.”

debo: 20 litrelik teneke kap.

Ör. *Uni debonan torbalare Toldırırdoğ.* “Unu deboyla torbalara doldururduk.”

Ör. *İki debo boğdenan bi debo cevizi bedel edèrdoğ.* “İki debo buğdayla bir debo cevizi bedel ediyorduk.”

dıng: Tahılın kabuğunu yumuşatıp ayırmaya yarayan büyük taş tekerlek.

Ör. *Boğdeyi dıngde dögerdoğ.* “Buğdayı dıngda döverdük.”

dor: Değirmende buğday öğütme sırası, sıra.

Ör. *Değirmende kimse kimseye doruni vermezdi.* “Değirmende kimse kimseye dorunu vermezdi.”

hışTum: Suyun değirmenden çıktığı yer.

Ör. *Su hıştumdan çıher.* “Su hıştumdan çıkar.”

ıst Taş: Alt taşın üstündeki değirmen taşı.

Ör. *Boğde ıst Taşın deligından tökılır.* “Buğday üst taşın deliğinden dökülür.”

ine: Bronz, altın, cam ve kalayın eritilmesiyle yapılan ve değirmen taşının dönmesini sağlayan aygıt.

Ör. *Değirmen Taşı inenin üstünde döner.* “Değirmen taşı iğnenin üstünde döner.”

kabız: Yaklaşık 20 kilogram hacmindeki değirmen ölçü kabı.

Ör. *Bu teneke kâdâr olan kaba kabız diyerdoğ.* “Bu teneke kadar olan kaba kabız derdik.”

kandere: Değirmen suyunun oluğa girmeden önce biriktiği yer, değirmen bendi.

Ör. *Arktan gelen su kandereye ordan de oluğe tökılır.* “Arktan gelen su kandareye oradan da oluğa dökülür.”

katolik: Yaklaşık 1.800 kilogram hacmindeki ahşap kap.

Ör. *On katolik bi teneke ederdı.* “On katolik bir teneke ederdı.”

Kıran: Aşınan değirmen taşında küçük tırtıklar açmaya yarayan alet.

Ör. *Değirmen Taşını Kıranan kıran ederdoğ.* “Değirmen taşını kıranla kıran ederdik.”

kod: Tahta veya sacdan yapılmış buğday ölçme kabı.

Ör. *Değirmençi hakkını kodnan alırdı.* “Değirmenci hakkını kodla alırdı.”

māzi~mazi: Değirmende çarkı ve taşları birbirine bağlayan 6'lık demir mil, çark dingili.

Ör. *Değirmen Taşının altında mazi var.* “Değirmen taşının altında mazi var.”

oluğ: Değirmen çarkına suyun şiddetli bir şekilde vurması sağlayan kapalı ve dik boru.

Ör. *Su oluğtan çerhe vurur.* “Su oluktan çarka vurur.”

peri: Değirmen taşının dönmesini sağlayan çark.

Ör. *Değirmenin altında Perinin oldoği yere cehennem diyeroğ.* “Değirmenin altında perinin olduğu yere cehennem deriz.”

pinç: Değirmen taşının üzerinde döndüğü demir.

Ör. *Değirmeni dönderen pincidir.* “Değirmeni döndüren pincidir.”

Ör. *Değirmen Taşını dönderen pinçtir.* “Değirmen taşını dönderen pinçtir.”

Ör. *Değirmen Taşının üstünde döndoği demire bázileri pinç, bázileri de ine diyerdı.* “Değirmen taşının üstünde döndüğü demire bazıları pinç, bazıları da iğne derdi.”

şakşak: Değirmen çakıldağı.

Ör. *Şakşak degirmande olur.* “Şakşak değirmende olur.”

şip: Su değirmeninde oluğun alt kısmındaki dar bölüm.

Ör. *Şip oluğun dar olan kısmidir.* “Şip oluğun dar olan kısmıdır.”

Tapan~tapan: Su değirmeninde değirmen taşını ayarlamaya yarayan çarkın altındaki ahşap bölüm.

Ör. *İşte Tapan degirmanın temeli kimidir.* “İşte tapan değirmenin temeli gibidir.”

tarah: Aşınan değirmen taşında küçük tırtıklar açmaya yarayan alet.

Ör. *Men tarahnan kıran ederdım.* “Ben tarakla kıran ederdim.”

uruP: Bir tenekenin üçte birine denk gelen tahtadan buğday ölçme kabı.

Ör. *Değirmenci hakkını uruPla alırdı.* “Değirmenci hakkını urubla alırdı.”

3.2.4.6. Dericilik ile İlgili Adlar

Tabbah: Deriyi tuzlayıp kaldıran kişi.

Ör. *Bize Tabbah diyerdiler.* “Bize tabbak derdiler.”

zin: Eyer.

Ör. *Öküz derisından zin yapardiler.* “Öküz derisinden zin yapardılar.”

3.2.4.7. Dokumacılık ile İlgili Adlar

bevş: Halı ipini sıkıştırmak için kullanılan yassı ve enli tahta, gücü.

Ör. *Haliye tevn attohtan sore bevşnan sıhıştırırdoh.* “Halıya tevn attıktan sonra bevşle sıkıştırdık.”

cahal: Yün veya keçi kılından yapılmış çuval.

Ör. *Bız peynir Taşımah için cahal yapardoh.* “Biz peynir taşımak için cahal yapardık.”

cecim~cercim: İnce dokunmuş kilim.

Ör. *İnce iplernan cecim yapardoh.* “İnce iplerle cecim yapardık.”

Cil: Bataklıklarda yetişen hasır, semer ve sepet yapmada kullanılan yaprağı ince bir çeşit yumuşak, süngerimsi kamyş.

Ör. *Hàsiri Cilnan yapardiler.* “Hasırı çille yapardılar.”

çül~çul: Kıldan veya kenevirden yapılmış kaba dokuma, kıldan yapılan bir çeşit kilim.

Ör. *Bi de kıldan çül yapardoğ.* “Bir de kıldan çül yapardık.”

darğur: Dokuma tezgâhında ipliği sıkı ve esnek hale getiren tezgâh tarağı, gücü tahtası.

Ör. *Darğurnan ipi esnetirdoğ.* “Dargurla ipi esnetirdik.”

elcäk: Taş yontma aracının elle tutulan kısmı.

Ör. *Elnan tutulan yérine de elcäk diyeroğ.* “Elle tutulan yerine de elcek deriz.”

firèt: Dokumada uzunlamasına atılan ipler, çözgü.

Ör. *Sore tevniye boydan boye firèt atılırdi.* “Sonra tevniye boydan boya firet atılırdı.”

geve: Yünden yapılmış çül.

Ör. *Geve yapardoğ.* “Geve yapardık.”

ğur: Dokuma tezgâhında düz veya çapraz ipliği ayarlayan tezgâh tarağı, gücü.

Ör. *Ğurnan ipliklerin àyarlanmasi yapılır.* “Gurla ipliklerin ayarlanması yapılır.”

haliçe: Kalın örülmüş yün halı.

Ör. *En kalın olani haliçedir.* “En kalın olanı haliçedir.”

haral: Heybeye benzayen kenevirden yapılmış büyük çuval.

Ör. *Meyveleri haralé Toldırıp çarşıde satardoğ.* “Meyveleri harala doldurup çarşıda satardık.”

Ör. *Haral kıldan yapılır.* “Haral kıldan yapılır.”

hevo: Kilim dokumada çözgünün arasından geçen enine kısa ipler.

Ör. *Béle tevndeki kıse iplere hevo diyeroğ.* “Böyle tevndeki kısa iplere hevo deriz.”

kendir~kendir: Ketenden yapılan ip.

Ör. *Haral kendirdan yapılırdi.* “Haral kendirden yapılırdı.”

Kezil: Keçi kılından yapılan ip.

Ör. *Bàzen Kezilnan palasi tàmir éderdoğ.* “Bazen kezille palası tamir ederdik.”

Ör. *Semerin iç kısmını **Kezilnan** tikerdoğ.* “Semerin iç kısmını kezille dikedik.”

kırkit~kerkit: Halı dokumacılığında düğümleri dövüp sıkıştırmaya yarayan tarak şeklinde demir veya ahşap araç.

Ör. *Halıya tevn attoğhtan sore **kırkitnan** sıhıştırırdoğ.* “Halıya tevn attıktan sonra kırkitle sıkıştırdık.”

kulleri: Uzun çözüde dokunan, yünden yapılmış desenli bir kilim türü.

Ör. *Yünden yaptığımız kilime **kulleri** diyeroğ.* “Yünden yaptığımız kilime kulleri deriz.”

kürt halisi: Kalın dokunan yün halı.

Ör. *Burda **Kürt halisi** çoğ meşurdi, hem kalındı hem de sağlam.* “Burda Kürt halısı çok meşhurdu, hem kalındı hem de sağlam.”

palah: Hasır ve sepet yapmakta kullanılan yassı, yumuşak ve yaprağı geniş bir kamış türü.

Ör. *Hasırı **palah**tan de yapardoğ.* “Hasırı palahtan da yapardık.”

Ör. *Yastıkların içine **palah** konılır.* “Yastıkların içine palah konulur.”

palas: Keçi kıldan yapılmış kilim.

Ör. *Herkesin evinde **palas** vardı.* “Herkesin evinde palas vardı.”

Ör. *Zatan **palas** kıldan yapılırdı.* “Zaten palas kıldan yapılırdı.”

pinç: Halı tezgâhında ipleri çekmek için kullanılan üç dişli ahşaptan araç.

Ör. *İpleri **pinçnan** çekerdoğ.* “İpleri pinçle çekerdik.”

ris: Eğrilmiş yün iplik.

Ör. *Yünü önce **ris** ederdoğ.* “Yünü önce ris ederdik.”

sıng: Kilim tezgahının dört köşesine çakılan ahşap kazıklar.

Ör. ***Sıngi** tevnin köşelerine çağardoğ.* “Sıngı tevnin köşelerine çakardık.”

tarah: Dişlerinin arasından arış ipliklerin geçtiği tarak biçimindeki alet.

Ör. *Yünü **tarah**tan geçirirdoğ.* “Yünü taraktan geçirirdik.”

têj: Keçi kılından yapılan çadırın parçalarından her biri.

Ör. *Birbirine tējleri tikerah kon yapardoḥ.* “Birbirine tejleri dikerek kon yapardık.”

Telaş: Yün yumağı.

Ör. *Sore Telaşlari boyeye atardoḥ.* “Sonra telaşları boyaya atardık.”

teşi: Yün eğirmeye yarayan ahşap araç.

Ör. *Yüni teşinan egırırdoḥ.* “Yünü teşiyle eğirirdik.”

tevn: Dokuma işi, çözgü.

Ör. *Bi ayde ancaḥ bi kulleri tevn éderdoḥ.* “Bir ayda ancak bir kulleri tevn ederdik.”

tevni: Halı, kilim tezgâhı.

Ör. *Ḥalınan kilimi tevnide yapardoḥ.* “Halıyla kilimi tevnide yapardık.”

Tir~tèr: At ve eşek gibi hayvanların üzerine atılan iki tarafı birbirine bağlı keçi kılından yapılmış çuval, heybe.

Ör. *Gèçi kılından Tir yapılırdi.* “Keçi kılından tir yapılırdı.”

Ör. *Atın istine atılan Tir de kıldan yapılırdi.* “Atın üstüne atılan tir de kıldan yapılırdı.”

Ör. *Birbirine yapışoḥ olan Tirdir.* “Birbirine yapışık olan tirdir.”

3.2.4.8. Keçe ve Keçecilik ile İlgili Adlar

béleme: Eyerin altına atılan keçe.

Ör. *Béleme àyarın altına atılır.* “Beleme ayarın altına atılır.”

kiriş: Hayvan bağırsağından yapılan ve yaya geçirilen ip.

Ör. *Ustam lıvayı kirişe toḥmaḥnnan vurardi.* “Ustam lıvayı kirişe tokmakla vurardı.”

kulav: 1. Keçeden yapılmış çoban giysisi. 2. Keçeden yapılmış kilim. 3. Semerin altına atılan keçe (DS, C IV, s. 2996).

Ör. *Şindi kulav satèrem.* “Şimdi kulav satıyorum.”

Ör. *Semerin altına kulav atılır.* “Semerin altına kulav atılır.”

Ör. *Misafir odasının yerine kulav atardoḥ.* “Misafir odasının yerine kulav atardık.”

lıva: Kuzunun kırkılan ilk yünü.

Ör. *Lıvadan kulav yapardiler.* “Lıvadan kulav yapardılar.”

Ör. *Lıvadan namazloḥ yaparoḥ*. “Lıvadan namazlık yaparız.”

sepki: Kabartılmış yünü bez üzerine eşit şekilde yaymaya yarayan, ahşaptan yapılmış beş altı çubuklu araç.

Ör. *Sepkinan kabartılmış yünü bəzin ıstine Taḡıturdoḥ*. “Sepkiyle kabartılmış yünü bezin üstünde dağıtırdık.”

toḥmaḥ: Yünü yaydaki kirişe vurmak için kullanılan ahşaptan yapılmış top başlı alet.

Ör. *Yünü toḥmaḥnan kirişe vurardiler*. “Yünü tokmakla kirişe vurardılar.”

yapınce: Keçeden yapılmış yağmurluk.

Ör. *Babam, yağmurli havalarde ate bindoḡinde yapıncesını ıstine atardi*. “Babam, yağmurlu havalarda ata bindiḡinde yapıncasını üstüne atardı.”

3.2.4.9. Marangozluk ve Benzeri İşler ile İlgili Adlar

alıştırme destere: Bir çeşit küçük testere.

Ör. *Alıştırme desterenan pencerelerin buralarını düzeltiroḥ*. “Alıştırma testereyle pencerelerin buralarını düzeltiriz.”

badek: El matkabı.

Ör. *Badeknan pinç yerini delerdoḥ*. “Badekle pinç yerini delerdik.”

benav: Dişbudak.

Ör. *Benav ağacından yapılan kəranlar kolay kolay çürümezdi*. “Benav ağacından yapılan keranlar kolay kolay çürümezdi.”

cerman: Kanadın pencereye geçen kısmı.

Ör. *Bəle pencerenin kanadını cermane oturtmaḥ için alıştırme destereyi kullanırdoḥ*. “Böyle pencerenin kanadını cermana oturtmak için alıştırma testereyi kullanırdık.”

çayaḡaci: Söğüt ağacı.

Ör. *Mecrefenin sapını çayaḡacından yapardoḥ*. “Mecrefenin sapını çayaḡacından yapardık.”

çırḥ: Kapının arkasına takılan kapı mandalı.

Ör. *Çırḥi kapının arḥasına atardılar*. “Çırkı kapının arkasına atardılar.”

dasoq: Ağaç budamakta kullanılan ağaç saplı alet.

Ör. *Dasoqnan ağacın başını kestim.* “Dasokla ağacın başını kestim.”

Ör. *Oğınları dasoqnan mızıqlardoq.* “Odunları dasokla mızıqlardık.”

dehire~dehıre: Kışlık odun, yakacak.

Ör. *Dehıreni kışe girmeden hazırlıyecaqhsan.* “Dehireni kışa girmeden hazırlayacaksın.”

dehre: Ağaç budamakta kullanılan demir saplı alet.

Ör. *Dehrenan qazóqların ucını Piz éderdoq.* “Dehreyle kazıkların ucunu piz ederdik.”

derebe: Dükkân kepengi.

Ör. *O zaman tikenler için derebe yapardoq.* “O zaman dükkânlar için derebe yapardık.”

Ör. *Derebeleri kapatmadan gétme.* “Derebeleri kapatmadan gitme.”

fırın küreği: Ekmeği fırına atıp çıkarmaya yarayan uzun saplı ahşap kürek.

Ör. *Aqóq ekmek için uzun, somun için geniş fırın küreği yaparóq.* “Açık ekmek için uzun, somun için geniş fırın küreği yaparız.”

qafes: Gelinlerin qeyizlik başórtülerini koyduqları küçük sandık.

Ör. *Gelinlerin leqeklerini qoyecağı qafesler yapardoq.* “Gelinlerin leqeklerini koyacağı kafesler yapardık.”

qalınloq: Tahtayı aynı kalınlıkta kesen makine.

Ör. *Béle tehtäyi qalınloqtan geqırerah boy boy yaparóq.* “Böyle tahtayı kalınlıktan geqırererek boy boy yaparız.”

Kenér: Mahlep ağacı ve meyvesi.

Ör. *Samiyi Kenérdan yapardiler.* “Samiyi kenerden yapardılar.”

Kevoť: Kaşık, tabak vb. araçlar yapmakta kullanılan yumuşak bir ağaç türü, akqaağaq.

Ör. *O zamannar tehtä qaşóqlar Kevoť ağacından yapılırdi.* “O zamanlar tahta kaşıklar kevoť ağacından yapılırdı.”

Qoppal: Baston.

Ör. *Melhem ağacından Qoppal yapardoq.* “Melhem ağacından koppal yapardık.”

ķulleb: MenteŒe.

Ör. *Sore ķapi ķullebini taķardoķ.* “Sonra kapı kullebini takardık.”

mazi: MeŒe aēacı.

Ör. *Mazi aēacınnan bi ķolık yaptı.* “Mazi aēacıyla bir holık yaptı.”

melķem: Mahlep aēacı ve meyvesi.

Ör. *Saminan Ķoppalı melķem aēacından yapardiler.* “Samiyle koppalı melhem aēacından yapardılar.”

mıķar: Tahtayı oymaya yarayan araç, iskarpela.

Ör. *Mıķari nereye biraķtın?* “Mıķarı nereye bıraktın?”

nacar: Marangoz.

Ör. *Eline keseri alan özünü nacar sanêr.* “Eline keseri alan özünü nacar sanıyor.”

paķt piķaēı: Desen vermeye yarayan bıçak.

Ör. *Aķsap melzemelere desen vermaķ için paķt piķaēı ķullanıroķ.* “Aķsap malzemelere desen vermek için paķt bıçaēı kullanırız.”

pale: Tek kiŒinin kullandıēı el testeresi.

Ör. *Bu palenan ince aēaķlar keserim.* “Bu paleyle ince aēaķlar keserim.”

palut: MeŒe aēacı.

Ör. *DıŒardeki paluti desterenan kestim.* “DıŒarıdaki palutu destereyle kestim.”

pinç: Tahta çivi, kavela.

Ör. *Çift ķanat pencereleri pinçnan birbirine tutturıdoķ.* “Çift kanat pencereleri pinçle birbirine tuttururduk.”

poliķidor: İki kiŒinin karŒılıklı kullandıēı testere.

Ör. *Büyük aēaķları poliķidornan keserdiler.* “Büyük aēaķları polikidorla keserdiler.”

seren: Kapının iki yanına kullanılan uzun tahta.

Ör. *Seren ķapının iskeletidir.* “Seren kapının iskeletidir.”

sıçan tori: Fare kapanı.

Ör. *Sıçan torini çırağlar yapardi.* “Sıçan torunu çiraklar yapardı.”

şiréz: Yapıştırıcı, zamk.

Ör. *He, kanatları birbirine geçirmedan şiréz vurardoğ.* “He, kanatları birbirine geçirmeden şirez vurardık.”

tağuk: Büyük kızak.

Ör. *Bızudan tağuk yapardoğ.* “Bızudan tahuk yapardık.”

Ör. *Ğasteleri kışın tağuknan getirirdiler.* “Hastaları kışın tahukla getirirdiler.”

tingülafistik: Tahtarevalli.

Ör. *Ondan sore tingülafistik yapardiler.* “Ondan sonra tingülafistik yapardılar.”

tikme: Ahırda kullanılan ağaç direkler.

Ör. *Ağırın ortasına tikme atardoğ.* “Ahırın ortasına tikme atardık.”

zirze: Kapı kilitlemek için kullanılan demir alet.

Ör. *Zirze kapıları kitlemağ için kullanılırdi.* “Zırze kapıları kilitlemek için kullanılırdı.”

Ör. *Eskidan kapıların arhasına zirze atardiler.* “Eskiden kapıların arkasına zırza atardılar.”

zıvana: Pencerede fazla olan kısım.

Ör. *Şimdiki ustalar pencere zıvanasını yapamazlar.* “Şimdiki ustalar pencere zıvanasını yapamazlar.”

3.2.4.10. Semercilik ile İlgili Adlar

arğöla: Odun taşımada kullanılmak üzere semerin her iki tarafına atılan ahşap çatal.

Ör. *Arğölayi odıne götürmemiştim.* “Arğulayı oduna götürmemiştim.”

aşırtme: Eşeğin kalçasının üst kısmındaki kilimi semere bağlayan deri kayış.

Ör. *Aşırtme, götloği semere bağlayan kayıştır.* “Aşırtme, götlüğü semere bağlayan kayıştır.”

ayar: Eyer.

Ör. *Men ayar yapmaram.* “Ben ayar yapmam.”

bıhçı: Testere.

Ör. Ağacı **bıhçinan keserdoğ**. “Ağacı bıhçıyla keserdik.”

Cil piçağı: Çil denen kamışı kesmekte kullanılan yarım yay biçimindeki ağaç saplı bıçak.

Ör. *O Cil piçağıdır*. “O çil bıçağıdır.”

götlöh: Eşeğin kalçasının üstüne bırakılan ve semere deriden kayışlarla bağlı olan keçeden yapılmış kısım.

Ör. **Götlöh eşegin kalçasının ıstine gelir**. “Götlük eşegin kalçasının üstüne gelir.”

hàcoğ: Palanda kullanılan ve kıldan yapılmış ipin başına bağlanan ahşap çatal.

Ör. **Hàcoğ palande kullanılırdi**. “Hacok palanda kullanılırdı.”

haşe: Başlı çatalı demir çubuk.

Ör. **Haşenan Cili semere basardoğ**. “Haşeyle çili semere basardık.”

karınlaltı: Semeri bağlamakta kullanılan keçi kılından yapılmış kalın ip.

Ör. *Semeri karınlaltinan bağlaroğ*. “Semeri karınlaltıyla bağlarız.”

kaş: Semerin ön ve arka kısmına atılan ağaçtan yapılmış çatal şeklindeki çıkıntılı kısım.

Ör. *Bu ön kaştır, bu de geri kaştır*. “Bu ön kaştır, bu da geri kaştır.”

Ƙodoş: Semerde ön ve arka çataları birbirine bağlayan tahtalara verilen isim.

Ör. *Semerin iskeleti, Ƙodoş kaşlare taıldoğtan sore tamamlanır*. “Semerin iskeleti, kodoş kaşlara takıldıktan sonra tamamlanır.”

ƙulağ: Semerin köşelerinden her biri.

Ör. *İyice ƙulağlare Cil doldırıroğ*. “İyice kulaklara çil doldururuz.”

Ƙutman: Semerin üstünde oturulan yere verilen isim.

Ör. *Yoh, Ƙodoşların ıstine Ƙutman diyeroğ*. “Yok, kodoşların üstüne kutman deriz.”

örken: Keçi kılından yapılmış kalın ip.

Ör. *Semer örkennan eşege bağlanır*. “Semer örkenle eşege bağlanır.”

Pız~Piz: Delik açmada kullanılan ahşap saplı demir araç.

Ör. *Delik açmahte ya de genişletmahte Piz kullanılır.* “Delik açmakta ya da genişletmekte piz kullanılır.”

sêh: Delikleri genişletmeye yarayan ucu sivri ahşap alet.

Ör. *Sêh Kevot ağacından yapılır. O sağlamdır, delikleri genişletmaht için oni kullanırdoht.* “Seh kevote ağacından yapılır. O sağlamdır, delikleri genişletmek için onu kullanırdık.”

sırım: Deriden ip.

Ör. *Öküzün yanından geçer bi çüt sırım çıkarır.* “Öküzün yanından geçer bir çift sırım çıkarır.”

Ör. *Sırım götlohtnan kolani bağlamahte kullanılan deriden yapılmış iptir.* “Sırım götlükle kolani bağlamakta kullanılan deriden yapılmış iptir.”

sinebent: Atın boynuna atılan deriden yapılmış bağ.

Ör. *Sinebent atın boynune atulan göğisloğe diyeroht.* “Sinebent atın boynuna atılan göğüslüğe deriz.”

üsküf: Semer dikilirken avuç içinde tutulan ortası oyuk demir.

Ör. *Çuvaldıznan ine işinde üsküf kullanırım.* “Çuvaldızla iğne işinde üsküf kullanırım.”

yan tehtä: Semerin yan tarafına atılan tahtaların her biri.

Ör. *Yan tehtäleri yerleştıırdoht.* “Yan tahtaları yerleştıırdık.”

zengi: Üzengi.

Ör. *Zengi palane bağlanır.* “Zengi palana bağlanır.”

3.2.4.11. Terzilik ile İlgili Adlar

aplet: Gömlekte kol yırtmacı.

Ör. *Gömleğin burasına aplet diyeroht.* “Gömleğin burasına aplet deriz.”

belde: Göbeğin üst kısmında bağlanan pantolon türü.

Ör. *Bazileri belde isterdi.* “Bazıları belde isterdi.”

bilezik: Gömleğin kol ağzına geçirilen çift katlı kumaş, manşet.

Ör. *Bilezik tam de bureye tikılır.* “Bilezik tam da buraya dikilir.”

bonto: Ceket ve pantolonun belirli yerlerine elle atılan dikiş.

Ör. *Elimdeki çakêtin bontosini yapêrem.* “Elimdeki ceketin bontosunu yapıyorum.”

cırcır: Fermuar.

Ör. *Senin pantorin cırcırını tıkdım.* “Senin pantolonunun cırcırını diktim.”

Ör. *Habu pantolonumun cırcırı bozulmuş.* “Habu pantolonumun cırcırını bozulmuş.”

çığzi Taşı: Terzicilikte kullanılan sabundan yapılmış işaret aracı.

Ör. *Çığzi Taşınnan kumaşın ıstını çizeroğ.* “Çizgi taşıyla kumaşın üstünü çizeriz.”

çıtıpıt: Çıtçıt, fermejüp.

Ör. *İşligimin cebine çıtıpıt at.* “İşliğimin cebine çıtıpıt at.”

Ör. *Gömleği çıtıpıtlı yaptım.* “Gömleği çıtıpıtlı yaptım.”

filketen: Çengelli iğne.

Ör. *Sökülen yeri filketennan tutdırdım.* “Sökülen yeri filketenle tutturdum.”

hâkim yahe: Yakasız gömlek veya ceket.

Ör. *Hâcce gidenlere hâkim yahe cakêt tikeroh.* “Hacca gidenlere hâkim yaka ceket dikeriz.”

ıslampe: Gömlek dikiminde kullanılan kalıpların her birine verilen isim.

Ör. *Bu kalıplare ıslampe diyeroğ.* “Bu kalıplara ıslampa diyoruz.”

iki düğme: İki düğmeli ceket.

Ör. *Daha çoğ iki düğme yaparoh.* “Daha çok iki düğme yaparız.”

kapah: Ceketteki yan ceplerin üzerine gelen kumaş parçası.

Ör. *Asılı cakêtin kapahlarini yap.* “Asılı ceketin kapaklarını yap.”

ķavadre~ķavadore: Kumaş keserken koltuk altı kesiminde kullanılan cetvel.

Ör. *Bu koltoğ altını ķavadrenan çizeroğ.* “Bu koltuk altını kavadorayla çizeriz.”

Ör. *Àhmet ordan Kavadreyi ver.* “Ahmet ordan kavadreyi ver.”

Ķâyneşme: Ceketin iç kısımlarına elle atılan dikiş.

Ör. *Her caketin **Ķayneşmesini** bu şekilde yaparoh.* “Her ceketin kaynaşmasını bu şekilde yaparız.”

Ķılape: Ceket göğsünün iç kısmına elle atılan küçük dikişler.

Ör. *Oğlum çaketin **Ķılapesini** bitirdin?* “Oğlum ceketin kılapasını bitirdin?”

Ķılavik: Elle yapılan overlok.

Ör. *Bu iki pantorin **Ķılavigini** bitirmedan tikenı Ķapatme.* “Bu iki pantolonun kılaviğini bitirmeden dükkânı kapatma.

Ķırpinti: Kumaş kesiminden sonra arta kalan küçük parçalar.

Ör. *Bu **Ķırpıntileri** çöpe at.* “Bu kırıntıları çöpe at.”

Ķordonat: İpekten yapılmış ve ilik yapmakta kullanılan kalın ip.

Ör. *Biz ilikleri **Ķordonatnan** yaparoh.* “Biz ilikleri kordonatla yaparız.”

kömürlü üti: Kömürlü ütü.

Ör. *Eskidan **kömürlü ütinan** ütilderdoğ.* “Eskiden kömürlü ütüyle ütülerdik.”

körpi~köpri: Pantolonda kemerin geçtiğı yere atılan küçük kumaş parçası.

Ör. *Al **körpileri** Ķancenan ters çevir.* “Al köprüleri kancayla ters çevir.”

mézro: 1,5 metre uzunluğundaki şerit metre, mezür, mezura.

Ör. ***Mézromi** ver, pantor ölçisi alécağam.* “Mezuramı ver, pantolon ölçüsü alacağım.”

minder: Ütü yapmakta kullanılan içi bezle doldurulmuş küçük şilte.

Ör. ***Mindernan** yapılan üti daha güzel olur.* “Minderle yapılan ütü daha güzel olur.”

mole: Dikişteki fazlalıklar.

Ör. ***Moleleri** üti yaparoh alıroğ.* “Molaları ütü yaparak alırız.”

mosre: Ceketin yakasının altına elle atılan dikiş.

Ör. *Lacivet caketin **mosresini** bitirdin?* “Lacivert ceketin mosrasını bitirdin?”

nevert: Ceketin belirli yerlerine elle yapılan dikiş.

Ör. ***Nevert** yaptohktan sore caket güzel görünür.* “Nevert yaptıktan sonra ceket güzel görünür.”

oye: Ceketin ön tarafına içten atılan dikişler.

Ör. *Çakêtin oyasını bitiremedim.* “Ceketin oyasını bitiremedim.”

palet: Pantolonda kemer düğmesinin takılı olduğu çıkıntılı kısım.

Ör. *Masenın üstündeki paleti ters çevir sore ütüle.* “Masanın üstündeki paleti ters çevir sonra ütüle.”

pêto cebi: Cekette sol göğüs kısmında bulunan mendil cebi.

Ör. *Çakêtte en zorlandığım yerlerden biri de pêto cebidir.* “Cekette en zorlandığım yerlerden biri de peto cebidir.”

pile: Dikişte içte kalan kısım.

Ör. *Bekle pantorın pileleri bitmağ üzeredir.* “Bekle pantolonun pileleri bitmek üzeredir.”

Ör. *Âli'nin pantorının pilelerini kırêrem.* “Ali'nin pantolonunun pilelerini kırıyorum.”

ravle~ravüle~ravule: Ceketin bedene uygun şekilde çizgi taşıyla çizilmesi.

Ör. *Her zaman cakêtin ravlesi bittohtan sore kesime geçilir.* “Her zaman ceketin ravulası bittikten sonra kesime geçilir.”

sohre: Yırtılmış veya yıpranmış olan giysiler.

Ör. *Sohre işlere zamanım yohtır.* “Sohra işlere zamanım yoktur.”

Ör. *Bögin heç sohre yapmadım.* “Bugün hiç sohra yapmadım.”

spor çakêt~spor cakêt: Köşe kısımları yuvarlak olan iki düğmeli ceket.

Ör. *Bàzilerin hoşine spor çakêt gider.* “Bazılarının hoşuna spor ceket gidiyor.”

üç düğme: Üç düğmeli ceket.

Ör. *Bàzen üç düğme bàzen de iki düğme mode olur.* “Bazen üç düğme bazen de iki düğme moda olur.”

üsküf: Yüksük.

Ör. *Ordan üsküfümü ver.* “Ordan üsküfümü ver.”

vatkà: Ceket, palto ve gömlek gibi giyeceklerin dik durması için omuz kısmına içten yerleştirilen pamuk.

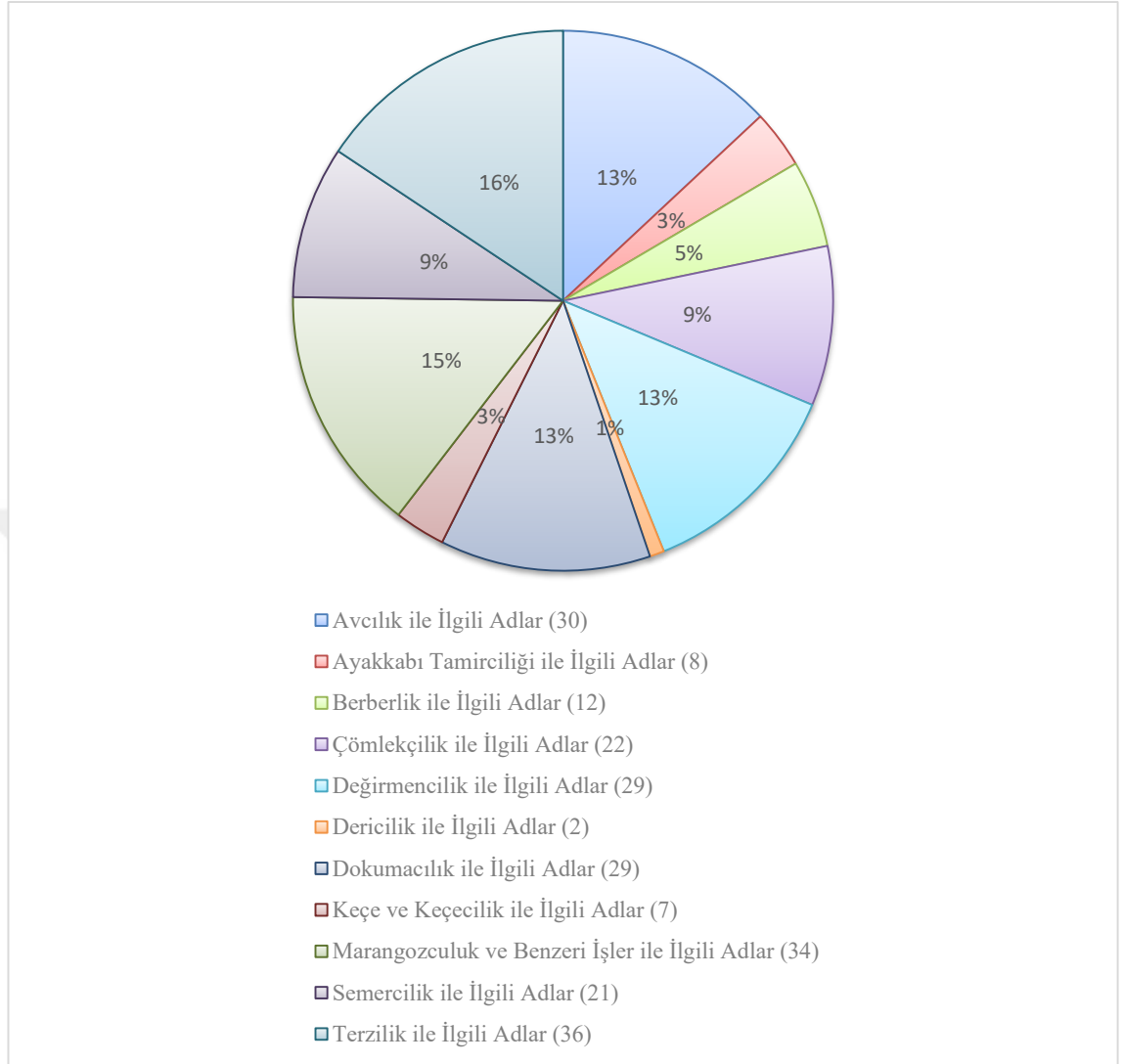
Ör. *Vatqàsini tahmiyeseñ cakèt düz durmaz.* “Vatkasını takmazsan ceket düz durmaz.”

yastoq: Ceketin kol, göğüs vb. bölümlerini ütölemede kullanılan küçük masa.

Ör. *Bağ cakètini kollarını yastoğın ıstinde ütölërem.* “Bak ceketin kollarını yastığın üstünde ütölüyorum.”

Muş merkez ağzında meslekler ile ilgili toplam 230 ad tespit edilmiştir. Bunların 30’u (%13) avcılık ile ilgili adlar, 8’i (%3) ayakkabı tamirciliği ile ilgili adlar, 12’si (%5) berberlik ile ilgili adlar, 22’si (%9) çömlekçilik ile ilgili adlar, 29’u (%13) değirmencilik ile ilgili adlar, 2’si (%1) dericilik ile ilgili adlar, 29’u (%13) dokumacılık ile ilgili adlar, 7’si (%3) keçe ve keçecilik ile ilgili adlar, 34’ü (%15) marangozluk ve benzeri işler ile ilgili adlar, 21’i (%9) semercilik ile ilgili adlar, 36’sı (%16) terzilik ile ilgili adlardır (Şekil 3.2.4).

Şekil 3.2.4. Meslekler ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.5. Yapı ile İlgili Adlar

3.2.5.1. Evin Bölümleri ve Dış Yapılar ile İlgili Adlar

aķuke~ħākūke: Pis ve atık suların geçtiđi tařtan yapılmıř kanal.

Ör. *Sanki aķuke bozulmiş.* "Sanki aķuke bozulmuş."

ānzēl: Ahırda, evin herhangi bir bölümünde veya dışarıda yüksekçe bir yerde yapılan oturma ve yatma yeri.

Ör. *Devamlı ahırdeki ānzēlde yatardoğ.* "Devamlı ahırdaki anzelde yatarđık."

asrağ: Tavan.

Ör. *Asrağte sıçan olmiye?* "Asrakta sıçan olmaya?"

bihêri: Şömine.

Ör. *Yimegi bihêride ısırdıdoğ.* "Yemeği biheride ısıtırdık."

Ör. *Bihêrinun öginde kışın ısırdıdoğ.* "Biherinin önünde kışın ısıtırdık."

bulah: Çeşme.

Ör. *Qàle Mâhlesı'ndan Çarsıbaşı'ne kàdâr yêdi bulah vardı.* "Kale Mahallesi'nden Çarşıbaşı'na kadar yedi bulak vardı."

Ör. *Dêrik Bılaği sıftê bi heşem ahardi, şindi bi çırınk aher.* "Derik Bılaği sıfte bir heşem akardı, şimdi bir çırınk akıyor."

çol: Mutfağın veya evin herhangi bir köşesinde banyo yapmak için yapılan küçük bölme.

Ör. *O zaman yoşlohti, biz başımızı sobenin yaninde teşte yihêdoğ, birez durımımız eyi öldi çol yaptıoğ, şimdi de lüküs banyolarde baş yihêroğ.* "O zaman yokluktu, biz başımızı sobanın yanında teşte yıkardık, biraz durumumuz iyi oldu çol yaptık, şimdi de lüks banyolarde baş yıkıyoruz."

Ör. *Çolın sulari ya yüzmare kuyısine ya de hâkükeye tókırdı.* "Çolun suları ya yüznumara kuyusuna ya da hekükeye dökülürdü."

hevüş~havuş: Evlerin önünde üstü açık duvarla çevrili alan, avlu.

Ör. *Üşahlar başlarını hevüştan içeri sohar soşmaz onnare êle bi Kijildedı, üşahlar ipliktan öldi.* "Uşaklar başlarını hevüşten içeri sokar sokmaz onlara öyle bir kījıldadı, uşaklar iplikten oldu."

heyat: Avlu.

Ör. *Bızım heyatte ocağ vardı.* "Bizim hayatta ocak vardı."

içeri ev: Mutfak.

Ör. *Anam içeri evde pılav salande koşisi bi mâhleyi alırdı.* "Annem içeri evde pılav salanda kokusu bir mahalleyi alırdı."

Ör. *İçeri evde yimek bişırırdoğ. Bızım bihêri içeri evdedı.* "İçeri evde yemek pişirirdik. Bizim biheri içeri evdeydi."

Qadin: Yiyecek ambarı, kiler.

Ör. *Eskiler diyerdi yazın fâzle olani at **Ƙadine**, Ƙışın lazım olur.* "Eskiler derdi yazın fazla olani at kadine, kışın lazım olur.

Ör. *Gèt **Ƙadine** bah.* "Git kadine bak."

Ör. *Zehreyi **Ƙadine** Ƙoyardoğ.* "Zehreyi kadine koyardık."

kenef: Tuvalet.

Ör. *Babam tuvalete **kenef** diyerdi.* "Babam tuvalete kenef derdi."

kiler: Mutfak.

Ör. *Mutfağē **kiler** derdoğ.* "Mutfağa kiler derdik."

Ƙulek: Damda açılan pencere veya havalandırma.

Ör. *Bi keresinde küçük Ƙardeşim **Ƙulektan** düştü.* "Bir keresinde küçük kardeşim kulekten düştü."

Ƙuletin: Tuvalet.

Ör. *Eskidan **Ƙuletin** Ƙapidedi.* "Eskiden kuletin kapıdaydı."

misendere: Yatak ve yorganın bırakıldığı yer, yüklük, musandıra.

Ör. *Döşek, yorğan bi de yastohlari **misendereye** Ƙoyardoğ.* "Döşek, yorgan bir de yastıkları misendereye koyardık."

pace: 1. Pencere. 2. Tavan penceresi.

Ör. *Eski **pacalar** bu Ƙadâ büyük degildi.* "Eski pacalar bu kadar büyük değildi."

revak~ravağ: Salon.

Ör. *Heppi odaların Ƙapısı **ravağtan** açılırdi.* "Heppi odaların kapısı ravaktan açılırdı."

sivik: Dam saçağı.

Ör. ***Sivigin** altine bázileri tehtâ bázileri de sal Ƙoyardi.* "Siviğin altına bazıları tahta bazıları da sal koyardı."

Ör. *Serçeler **siviklere** pun yapardi.* "Serçeler siviklere pun yapardı."

şipane: Kapı eşiği.

Ör. *Anam man dua edende her daim 'Oğul şipanan altun ole.'* diyerdi. "Annem bana dua edince her daim 'Oğul şipanan altın ola.' derdi."

terence: Merdiven.

Ör. *Ist kate terencenan çiheroḥ.* "Üst kata terenceyle çıkarız."

Ör. *Bi de paluttan terence yapardoḥ.* "Bir de paluttan terence yapardık."

3.2.5.2. Tarım İşleri ve Hayvancılık ile İlgili Yapı Adları

afır: Ahırdaki hayvan yemliği.

Ör. *Oğlum afire baḥ ḥayvanların yemi ḳalmış?* "Oğlum afıra bak hayvanların yemi kalmış?"

bege: Ahırın duvarına yapılan asma yemlik.

Ör. *Begede ot ḳalmamış.* "Begede ot kalmamış."

bëri: Koyun ve keçi sağımının yapıldığı yer.

Ör. *Aḥşamüstleri bëriye giderdoḥ.* "Akşamüstleri beriye giderdik."

dange~dangi: Kışın küçükbaş hayvanlara yem verilen açık alan.

Ör. *Dange ḡomın yanındedi.* "Dange gomun yanındaydı."

ḡom: Küçükbaş hayvanların barındığı kapalı yer.

Ör. *Ḥadi ḳoyunlari ḡomdan çihar dangeye götür.* "Hadi koyunları gomdan çıkar dangeye götür."

Ör. *Ḡomdan ḳoyınlari çihardi.* "Gomdan koyunları çıkardı."

hizan: Bağ evi.

Ör. *Ḥırḫızler ḳışın hizanımızı tarmetaḡın etmiştiler, eşyalar ḥerem perem olmışti.* "Hırsızlar kışın hizanımızı darmadağın etmiştiler, eşyalar herem perem olmuştu."

ḥolik: Bostanın yanında çalidan yapılan barınma yeri.

Ör. *Babam ḥolikte yatardi.* "Babam holikte yatardı."

Ör. *Anam zebzeleri ḥolikte Toḡrardi.* "Annem sebzeleri holikte doğrardı."

Kevar: Kovan.

Ör. *Her kış Kevarları Mersin'e götürürüm.* “Her kış kevarları Mersin'e götürürüm.”

koḥ: Tavuk kümesi.

Ör. *Odinlohte tavuḥlar için koḥ yaptım.* “Odunlukta tavuklar için koh yaptım.”

Ör. *Aḥşamlari tavuḥlari koḥe kodoḥtan sore kapısının ağzını kapatırdoḥ.* “Akşamları tavukları koha koyduktan sonra kapısının ağzını kapatırdık.”

kon: Çadır.

Ör. *Yaylede konumuz vardi, serindi.* “Yaylada konumuz vardı, serindi.”

koz: Ağılda kuzular, ahırda da buzağılar için ayrılan küçük bölüm.

Ör. *Aḥşam kıdiknan kuzilari koze koyaroḥ.* “Akşam kıdikle kuzuları koza koyarız.”

Ör. *Dinen koздеki bızavlardan biri gebermişti.* “Dün kozdaki bızavlardan biri gebermişti.”

meḡel: Büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yatması. 2. Büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yattığı yer.

Ör. *Baḥ koyunlar meḡel olmış.* “Bak koyunlar meḡel olmuş.”

merek~marek: Samanlık.

Ör. *Merek aḥure yaḥındi.* “Merek ahıra yakındı.”

paşedin: Kovanların bırakıldığı yüksek kapalı yer.

Ör. *Dedem Kevarlari paşedine bıraḥırdi.* “Dedem kevarları paşedine bırakırdı.”

pun: Kümes, kuş yuvası.

Ör. *Helbette, kuşların pununi bozmaḥ çoḥ günahtır.* “Helbette kuşların pununu bozmak çok günahtır.”

punḡal~pinḡal: 1. Tavuğun yumurtlaması için yuvasına bırakılan yumurta. 2. Tavuğun yumurtlaması için folun bırakıldığı yer.

Ör. *Yumurteyi Punḡaldan alesen tavuḥ başka yere yumurtlar.* “Yumurtayı punḡaldan alsan tavuk başka yere yumurtlar.”

tar: Kümeste hayvanlarının tünedikleri ağaç.

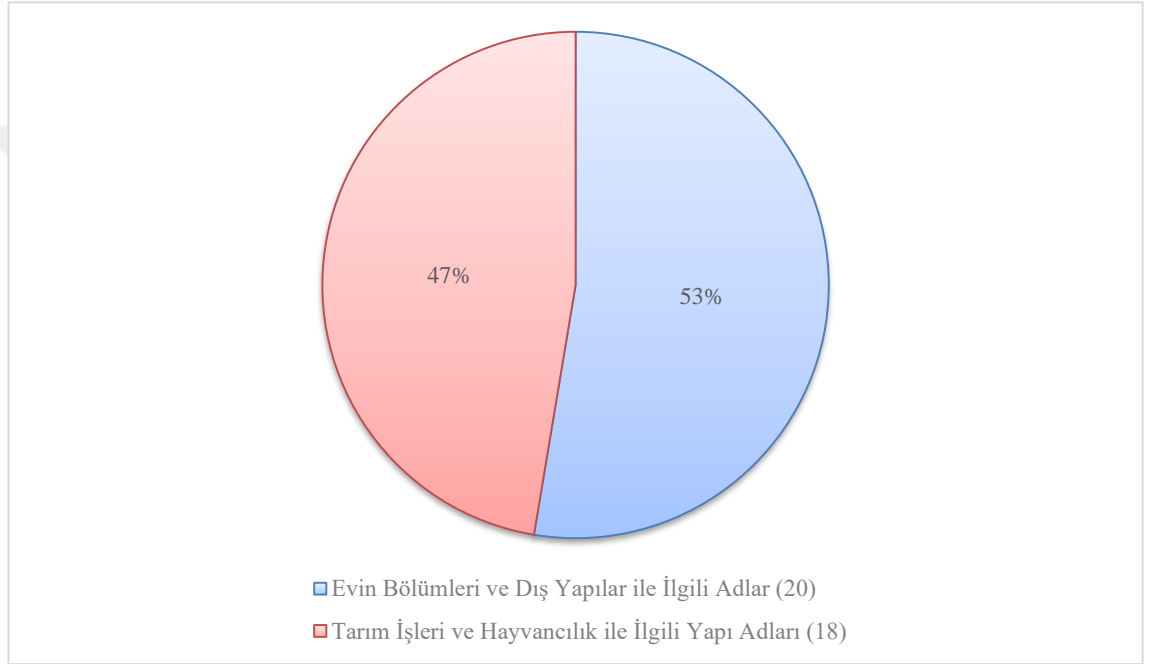
Ör. *Bah tavuĥlar tare çihmiş.* “Bak tavuklar tara çikmiş.”

yataĥ: Sürünün dışarıda yattığı etrafı açık alan.

Ör. *Nahır şindi yataĥtıdır.* “Nahır şimdi yataktadır.”

Muş merkez ağızında yapı ile ilgili toplam 38 ad tespit edilmiştir. Bunların 20’si (%53) evin bölümleri ve dış yapılarla ilgili adlar, 18’i (%47) tarım işleri ve hayvancılıkla ilgili yapı adlarıdır (şekil 3.2.5).

şekil 3.2.5. Yapı ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiğı

3.2.6. Yiyecek-İçecek ile İlgili Adlar

3.2.6.1. Ekmek Çeşitleri ve Ekmek Yapımı ile İlgili Adlar

açık ekmek~açõĥ ekmek: Uzun lavaş ekmek.

Ör. *Hëç açõĥ ekmeksiz kebab olur?* “Hiç açık ekmeksiz kebab olur?”

âsker tãyini: Uzun süre bayatlamayan küçük ekmek.

Ör. *Âsker tãyini Uĥari Çarşı’de çihardi.* “Asker tayini Yukarı Çarşı’da çikardı.”

beksemet: Küçük çörek.

Ör. *Rãmãzande fırınlerde beksemet bişer.* “Ramazanda fırınlarda beksemet pişer.”

cãdi: Mısır unundan yapılıp sacda pişirilen çörek.

Ör. *Evimizden cādi nohsan olmaz.* “Evimizden cadi noksan olmaz.”

çeper: Meşe ağacının kuru çubuğu, çalı çırpı.

Ör. *Hadè tàndire çeper atın, ekmek vurecağam.* “Hadi tandıra çeper atın, ekmek vuracağım.”

Ör. *Men pàkkelere çeper vurardım.* “Ben baklalara çeper vurardım.”

egiş: Tandırdaki ekmeği çıkarmak için kullanılan bir ucu yassı bir ucu çengelli demirden araç.

Ör. *Egişnan tàndırdan ekmeği al.* “Egişle tandırdan ekmeği al.”

eşhemir: Hamur mayası, maya, ferment.

Ör. *Hemire turşısın diye eşhemir atardoğ.* “Hamura turşusun diye eşhamur atardık.”

Ör. *Eşhemurumuz bittoğında komşidan isterdoğ.* “Eşhamurumuz bittiğinde komşudan isterdik.”

fetir: Sacda pişirilen mayasız yufka ekmeği.

Ör. *Fetir bişirirdılar.* “Fetir pişirirdiler.”

hàftus~hàftälüs: İçine tereyağı ve çeşitli baharatlar konularak sacda pişirilen ekmek.

Ör. *Hàftus yapardiler.* “Haftus yapardılar.”

halke ekmek: Simit biçiminde yapılan ekmek.

Ör. *Bàzi fırınlerde halke ekmek çışherdi.* “Bazı fırınlarda halka ekmek çıkardı.”

hâm ekmek~ham ekmek: Esmer undan yapılan ekmek.

Ör. *Hâm ekmek vardi.* “Ham ekmek vardı.”

has ekmek: Beyaz undan yapılan ekmek.

Ör. *Has ekmek daha Pahalidi.* “Has ekmek daha pahalıydı.”

heçirdek: Tandırın üzerine bırakılan yassı demir.

Ör. *Heçirdegi getir tàndırın ağzını kapetecağam.* “Heçirdeği getir tandırın ağzını kapatacağım.”

herkendas: Küçük ateş küreği.

Ör. *İki herkendas atas tandırdan çıkar.* "İki herkendas ateş tandırdan çıkar."

hestif: Tandırdaki ekmek ile kara kovandaki balı çıkarmak için kullanılan bir ucu yassı bir ucu çengelli demirden araç.

Ör. *Anam hestifi tandıre düşürdi.* "Annem hestifi tandıra düşürdü."

Kate~kade: İçine yağda kavrulmuş un konularak pişirilen çörek.

Ör. *Haftade bi gün kate yapardılar.* "Haftada bir gün kate yapardılar."

Kılor ekmek: Lavaş ekmeğinden biraz kalın ve küçük olan ekmek.

Ör. *Yoh, Kılor ekmeği yaşlılar yerdi.* "Yok, kılor ekmeği yaşlılar yerdi."

kilolöh ekmek: Yuvarlak büyük ekmek.

Ör. *Şimdiki Trabzon ekmeğine benzeyen kilolöh ekmek vardı.* "Şimdiki Trabzon ekmeğine benzeyen kiloluk ekmek vardı."

kunci: Ekmek ve çöreğin üzerine serpilmiş çörek otu veya susam.

Ör. *Ramazande ekmeğin istine kunci tökerdoğ.* "Ramazanda ekmeğin üzerine kunci dökerdik."

künt: Hamur yumağı.

Ör. *Yaptoği küntleri tepsinin istine kodi.* "Yaptığı küntleri tepsinin üstüne koydu."

küvle: Tandırın altında bulunan havalandırma deliği.

Ör. *Çölmegi tandıre kodohtan sore küvleye bez koyardoğ.* "Çömleği tandıra koyduktan sonra küvleye bez koyardık."

muçeri: Mısır ekmeği.

Ör. *Muçeridan başke ekmek yohti.* "Muçeriden başka ekmek yoktu."

patile: İçine maydanoz ve çökelek konularak yapılan sac ekmeği.

Ör. *Anam patile yapardi.* "Annem patile yapardı."

rafate~refete: Açılan hamurun üzerine bırakılıp tandıra vurulduğu yastık biçimindeki araç.

Ör. *Ekmeği rafatenan tandıre vuraroğ.* "Ekmeği rafateyle tandıra vururuz."

Ör. *Açtoğımız hemiri refetenun istinde tândire vuraroğ.* "Açtığımız hamuru refetenin üstünde tandıra vurarız."

sêl ekmeği~sal ekmeği: Sacın üzerinde pişirilen lavaş ekmeği.

Ör. *Sêl ekmeği yapardoğ.* "Sel ekmeği yapardık."

şıkava: Tam mayalanmamış hamurla yapılan ekmeği.

Ör. *Hemır turşimiye, ekmeği şıkava olur, têt kırır.* "Hamur turşumasa, ekmeği şıkava olur, tez kurur."

Taru ekmeği: Darıdan yapılan ekmeği.

Ör. *Babam ekmeğımız Taru ekmeğidi, boğde ekmeği kimin eline düşerdi?* "Babam ekmeğımız darı ekmeğiydi, buğday ekmeği kimin eline düşerdi?"

tespi somını: Tepside pişirilen ekmeği.

Ör. *Fırınlar tespi somını bişirirdiler.* "Fırınlar tepsi somunu pişirirdiler."

yağlı ekmeği: İçine tereyağı koyulup pişirilen ekmeği.

Ör. *Yağlı ekmeği kâhvaltide yerog.* "Yağlı ekmeği kahvaltıda yeriz."

3.2.6.2. Yemek Çeşitleri ve Yemek Malzemeleri ile İlgili Adlar

âcemi: Yağ, pekmez ve unla yapılan helva.

Ör. *Âcemi yapardılar.* "Acemi yapardılar."

anığ: Çorbanın üzerine dökülen soğan, yağ ve pul biberle yapılan sos.

Ör. *Helimaşı bişToğTan sore istine anığ tökerdoğ.* "Helimaşı piştikten sonra üstüne anığ dökerdik."

annôğ~annuh: Yemeklere konulan yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki.

Ör. *Âyran aşine annôğ katarog.* "Ayran aşına annoh katarız."

aprah Tolme: Lahana veya üzüm yaprağının içine elma kurusu, kuru üzüm, yeşil mercimek, ceviz ve den konularak pişirilen etsiz dolma.

Ör. *Aprah Tolmasi yapardılar.* "Aprak dolması yapardılar."

aprah: Lahana veya üzüm yaprağı, ince bulgur ve kıymayla yapılan bir çeşit dolma.

Ör. *Nenem **aprah** yapardi.* “Nenem aprak yapardı.”

àside~àsude: Un, şeker, tereyağı ve pekmeze yapılan bir çeşit helva.

Ör. *Çayın öğine **àside** yapêroh.* “Çayın önüne aside yapıyoruz.”

avilik: Sulak yerlerde kendiliğinden yetişen ve yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, labada, efelek.

Ör. ***Avilik Tolmasi** yaparoh.* “Avilik dolması yaparız.”

âyran aşı: Dövülmüş buğday, nohut, ayran, dağ nanesi ve kengerle yapılan bir çeşit çorba.

Ör. ***Âyran aşine** annoh ataroh.* “Ayran aşına annoh atarız.”

babuço: Sacda pişirilen ekmeğin ufatılıp üzerine tereyağı dökülmesiyle yapılan yemek.

Ör. *Sajde ekmek bişirende **babuço** yaparoh.* “Sacda ekmek pişirdiğimizde babuko yaparız.”

baldırcan~balcan: Patlıcan.

Ör. *Zebze Tolmasi **baldırcansız** olmaz.* “Sebze dolması baldırcansız olmaz.”

balican: Domates.

Ör. ***Balican** küreleri Korinin içine girmiş.* “Balican küreleri korinin içine girmiş.”

bastıh: Pestil.

Ör. *Çayın yaninde **bastıh** vèiroh.* “Çayın yanında bastık veririz.”

Ör. *Celal emmim **bastıh** yapardi.* “Celal amcam bastık yapardı.”

behrim: Haltımış yemeğinin yanında sunulan, karabiber ve sarımsaktan yapılan karışım.

Ör. ***Behrim** haltımışın yaninde verılır.* “Behrim haltımışın yanında verilir.”

çavbelek: Suda pişirilen buğday ve mısır ununun orta kısmına süzme yoğurt ve toz biberli tereyağı dökülerek servis edilen bir çeşit yemek.

Ör. ***Çavbelegin** ıstıne süzme yoğurtnan ev yağı tökerdiler.* “Çavbeleğin üstüne süzme yoğutla ev yağı dökerdiler.”

çeçil: Yağı alınmış süttten yapılan peynir.

Ör. *Çeçil peynirinnan mihlama yaparoh.* “Çeçil peyniriyle mihlama yaparız.”

çepilgiş: Patates veya çeşitli otlarla yapılan gözleme.

Ör. *Çepilgiş yedin?* “Çepilgiş yedin?”

çılvr: Domates, biber, soğan ve yumurtayla yapılan yemek, menemen.

Ör. *Çılvrı adamlar de bişırır.* “Çılvrı adamlar da pişirir.”

çorTan: Çökeleğin yumurta şeklinde kurutulmuşu, kurut.

Ör. *Çortanı kış için yapardiler.* “Çortanı kış için yapardılar.”

çorti: 1. Ufak ufak doğranan lahana, soğan ve reyhandan yapılan turşu. 2. Lahana turşusu ve kemikli etle yapılan bir çorba türü.

Ör. *En menşur yimeğimiz çortidir.* “En meşhur yemeğimiz çortidir.”

Ör. *Bızım Tarudur lavaşımış, çortidir aşımız.* “Bizim darıdır lavaşımış, çortidir aşımız.”

Ör. *Çortinin içine gemik de ataroh.* “Çortinin içine kemik de atarız.”

çörek içi: Yağda kavru lan un.

Ör. *Kızım çörek içini sen hazırle.* “Kızım çörek içini sen hazırla.”

den: Kabuğu dövülerek soyulmuş buğday, aşıık.

Ör. *Deni ayran aşına bi de helimaşına kataroh.* “Deni ayran aşına bir de helimaşına katarız.”

düymeç: Taze ve sıcak mısır ekmeğinin üzerine tereyağı ve bal dökülerek yapılan yemek.

Ör. *Düymeç lazutnan yaptoğımız yimektir.* “Düymeç lazutla yaptığımız yemektir.”

eşbebiyan kavurmasi: Yağda kavru lan kuru kayısı veya dutun üzerine yumurta dökülerek pişirilen bir yemek.

Ör. *Ahşam yimeğindan sore eşbebiyan kavurmasi verılrıdi.* “Akşam yemeğinden sonra eşbebiyan kavurması verilirdi.”

etli bulğur pılavı: Bulgur, kuzu veya dana etiyle yapılan yemek.

Ör. *Etli bulğur pılavı yaparoh.* “Etli bulgur pilavı yaparız.”

ev yağı: Tereyağı.

Ör. *Ev yağını küfte, Tolme bi de pılavın ıstıne tókeroğ.* “Ev yağını köfte, dolma bir de pılavın üzerine dökeriz.”

fiçin: Hamurunun içine yağlı kıyma, iyice ufaltılmış biber, domates, soğan, sarımsak ve pul biber koyularak tepside yapılan pide.

Ör. *Bız misafirlere fiçin yaparoğ.* “Biz misafirlere fiçin yaparız.”

ğaris: Darı.

Ör. *Boğdedan önce ğaris vardı.* “Buğdaydan önce garıs vardı.”

Ör. *Bızdan öncekiler ğarisnan yimek yaparmışler.* “Bizden öncekiler garısla yemekler yaparmışlar.”

ğavur Kılorigi~ğavur Kıloligi: İnce bulgur ve kıymayla yassı şekilde yapılan ve üzerine yumurta atılan bir çeşit sulu köfte.

Ör. *Daha geçenlerde arvat ğavur Kılorigi yaptı.* “Daha geçenlerde arvat ğavur kılorigi yaptı.”

gebol: Beyaz darı veya aşurelik buğday yarması, kurut veya süzölmüş ayrandan yapılan ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı konulan yemek.

Ör. *Şindiki arvatlar gebol yapmağı bilmér.* “Şimdiki arvatlar gebol yapmayı bilmiyor.”

gezo: Sonbaharda Muş'un bazı bölgelerinde ağaç yapraklarının üzerinde oluşan tatlı tabakanın kaynatılmasıyla yapılan bir çeşit pekmez.

Ör. *Gezo kimi bi ilaç yoğ ki.* “Gezo gibi bir ilaç yok ki.”

ğılğıl: Buğdaygillerden olan bir yem bitkisi.

Ör. *Ğılğıl ekmeği yerdoğ.* “Gılğıl ekmeği yerdik.”

Ör. *Elli atmış sene evel ğılğıl ekmeği yerdoğ.* “Elli altmış sene evel gılğıl ekmeği yerdik.”

ğırar: Ayran ve buğdaydan yapılan bir çeşit çorba.

Ör. *Ğırare kenger kataroğ.* “Gırara kenger katarız.”

Ör. *Ğırarın Tadına bağ görağ néce olmış.* “Gırarın tadına bak görelim nice olmuş.”

göbelek: 1. Dağ mantarı. 2. Dağ mantarı ve yumurtayla yapılan yemek.

Ör. *Göbeleği ataşte bişıréroğ.* “Göbeleği ateşte pişiririz.”

Ör. *İyi hatırlàrem dokuz yaşındeken babamnan kırtik'tan göbelek getirmiştòh.* “İyi hatırlıyorum dokuz yaşındayken babamla Kurtik'ten (Kurtik Dağı) göbelek getirmiştik.”

gülük çalme: Çiriş otu ve aşurelik bulgurla yapılan ve piştikten sonra ortasına tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Gülük çıhende üç dört defa gülük çalme yaparam.* “Gülük çıktığında üç dört defa gülük çalma yaparım.”

gülük kavurması: Haşlanan çiriş otunun yağda kavrulmasıyla yapılan yemek.

Ör. *Gülük kavurmasını ev yağınan yapecahsan.* “Gülük kavurmasını ev yağıyla yapacaksın.”

gülük şorbasi: Çiriş otu, bulgur yarması veya mercimekle yapılan çorba.

Ör. *Dennan gülük şorbasi hoş olur.* “Denle gülük şorbasi hoş olur.”

gülük: İlkbaharda yüksek kesimlerde, karın eridiğı yerlerde çıkan, beyaz çiçekli, yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki, çiriş otu.

Ör. *Bu sene hiç gülük kurutmadım.* “Bu sene hiç gülük kurutmadım.”

Ör. *Hamam bahar olènde Çarşıbaşı gülük kohar.* “Hemen bahar olduğunda Çarşıbaşı gülük kokar.”

hàftà diregi: Yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma koyularak pişirilen bir çeşit köfte.

Ör. *Anam hàftà diregi bişirirdi.* “Annem hafta direğı pişirirdi.”

hàltım~hàltımış: Hamur, kırmızı et veya tavuk eti ve sarımsakla yapılan yemek.

Ör. *Hàltım biz Çerkezlerin yimegidir.* “Haltım biz Çerkezlerin yemeğidir.”

hàşil~hàşıl: Buğday, darı veya mısır unundan herhangi birinin suda kısık ateşte pişinceye kadar karıştırılmasıyla hazırlanan ve servis edilirken üzerine tereyağı dökülülen yemek.

Ör. *Anam benim için hàftàde bi hàşil bişirirdi.* “Annem benim için haftada bir haşil pişirirdi.”

hàzır Tolması: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

Ör. *Bu ahsam hàzır Tolması yapecağam.* “Bu akşam hezır dolması yapacağım.”

hàzüt Tolması: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

Ör. *Hàzüt Tolması birez turş olur.* “Hezüt dolması biraz turş olur.”

hedik: Haşlanmış buğday ve nohut.

Ör. *Üşahların dişi çihende başlarına hedik tökerdiler.* “Uşakların dişi çıktığında başlarına hedik dökerdiler.”

helbir hurması: Un, yumurta ve yoğurt karışımından yapılan hamurun kalbura bastırılıp pişirilmesiyle yapılan tatlı.

Ör. *Helbir hurmasını çayın yanında yeroh.* “Helbir hurmasını çayın yanında yeriz.”

helimaşi~helımaşi~helımaşi: Haşlanmış aşurelik bulgur, yeşil mercimek ve nohutun üzerine başka bir kapta pişirilerek kemiklerinden sıyrılmış et ve soğan ilave edilerek pişirilen ve servis edilirken üzerine pul biberli tereyağı dökülen çorba.

Ör. *Helimaşi helim tökene kàdâr bişirilirdi.* “Helimaşi helim dökene kadar pişirilirdi.”

helise: Tavuk eti veya kırmızı etin aşurelik buğdayla lapa oluncaya kadar pişirilmesiyle yapılan yemek.

Ör. *Helise beyremlerde bi de toylarde yapılırdi.* “Helise bayramlarda bir de toylarda yapılırdi.”

Ör. *Bızım komşılar tavoh etinnan helise yapardiler.* “Bizim komşular tavuk etiyle helise yapardılar.”

herle: Tereyağı, mısır veya buğday unundan yapılan çorba.

Ör. *Herle şorbasi yaparoh.* “Herle çorbası yaparız.”

herse: Haşlanmış kuşbaşı et ve aşurelik bulgurun üzerine tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Herse melhem kimi olırdi.* “Herse melhem gibi olurdu.”

hevroşk: Kızaran tereyağının içine tandırdan yeni çıkmış sıcak ekmeğin ufaltılmasıyla hazırlanan yemek.

Ör. *Üşahken tândırın başında hevroşk yerdoğ.* “Uşakken tandırın başında hevroşk yerdik.”

hez Tolme: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

Ör. *Hez Tolması sımahlı yapılır.* “Hez dolması sumaklı yapılır.”

hıngal~hingal: Yufka şeklinde açılan hamurun içine kıyma, patates veya peynir konulduktan sonra suda pişirilen ve servis edilirken üzerine pul biberli tereyağı dökülen yemek.

Ör. *Biz Çerkezlerin en meşhur yemeği hıngaldır.* “Biz Çerkezlerin en meşhur yemeği hıngaldır.”

hırtık~hıttık: Acur.

Ör. *Önceleri turşıye hırtık katardôh.* “Önceleri turşuya hırtık katardık.”

ifah küfte~üfah küfte~ufah küfte: Bulgur ve etle yapılan sulu köfte yemeği.

Ör. *Zâhmetli yimeklerden biri de ifah küftedir.* “Zahmetli yemeklerden biri de ufak köftedir.”

imanli yoğirt: Yağı alınmamış süttten yapılan yoğurt.

Ör. *İmanli yoğirtnan àyran aşı yapecahsan.* “İmanlı yoğurtla ayran aşı yapacaksın.”

isot: Biber.

Ör. *İki tabaķe isot ekmişem.* “İki tabaka isot ekmişim.”

jağ: Dağlarda yetişen güzel kokulu bir bitki ve bu bitkiden yapılan yemek.

Ör. *Ev yağınnan yapılan jağ hoş olur.* “Ev yağıyla yapılan jağ hoş olur.”

jajik: Çökelek.

Ör. *Bâzen kâhvaltide jajikli ekmek yaparam.* “Bazen kahvaltıda jajikli ekmek yaparım.”

kabağ çırtmesi: Kabağın içinin soğanla birlikte yağda kavrulmasıyla yapılan yemek.

Ör. *Men kabağ çırtmesini hiç sevmèrem.* “Ben kabak çırtmasını hiç sevmiyorum.”

kabağ Tolması: İnce doğranmış bal kabağının içine ince bulgur, reyhan ve az yağlı kıyma karışımının konulmasıyla pişirilen ve servis edilirken üzerine sarımsaklı yoğurt dökülen dolma yemeği.

Ör. *Bu kabağ Tolmasının istine sarmusaħli yoğurtnan pul biberli yağ tōkecağam.* “Bu kabak dolmasının üzerine sarımsaklı yoğurtla pul biberli yağ dōkeceğim.”

Ör. *He **ķabah** Tolmasının içine riħan ķatılır.* “He kabak dolmasının içine reyhan katılır.”

ķàbın: Yufka, patates, maydanoz, kıyma ve soğanla yapılan ve piştikten sonra üzerine pul biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Biz misafirlerimize **ķàbın** yaparoh.* “Biz misafirlerimize kabın yaparız.”

ķaburģe Tolmasi: Kuzu kaburgasının içine pirinç pilavı doldurularak yapılan yemek.

Ör. *Senede bi defa **ķaburģe Tolmasi** yaparoh.* “Senede bir defa kaburga dolması yaparız.”

ķaķıl: Ceviz içi.

Ör. *Biz ķatenin içine **ķaķıl** koyaroh.* “Biz katenin içine kakıl koyarız.”

ķàre baldırcan: Patlıcan.

Ör. *Güvece bol bol **ķàre baldırcan** ķatılır.* “Güvece bol bol kara baldırcan katılır.”

ķari: İlkbaharda çıkan yaprakları uzun, acı bir ot, yılanyastığı.

Ör. *Arvatlar **ķari** toplamaģe gidèr.* “Arvatlar kari toplamaya gidiyor.”

Ör. ***ķari** doģım yapan arvatlare gètürılır.* “Kari doģum yapan arvatlara gètürülür.”

ķartolı ķavurması: Patates ezmesi, patates püresi.

Ör. *Her zaman **ķartolı ķavurmasının** yaninde turģi yecaħsan.* “Her zaman kartol kavurmasının yanında turģu yiyeceksin.”

ķartolı: Patates.

Ör. *Yoh, **ķartolın** hem yàħnisini hem ķızartmasını hem de ķavurmasını yapèroh.* “Yok, kartolun hem yahnisini hem kızartmasını hem de kavurmasını yapıyoruz.”

ķavut: Kavrulmuş darı, mısır ve buğday unundan yapılan ve servis edilirken ortasına tereyağı veya yoğurt dökülen yemek.

Ör. *Bi gün de **ķavut** yapèroh.* “Bir gün de kavut yapıyoruz.”

ķeledoģ: Doğranmış tandır ekmeğinin üzerine başka bir kapta pişirilen süzme ayranın dökülmesiyle yapılan ve servis edilirken üzerine toz biberli tereyağı dökülen yemek.

Ör. *ħani şindi kim **ķeledoģ** yapèr?* “Hani şimdi kim keledoģ yapıyor?”

ķelem: Lahana.

Ör. *Yoh, kelemi küpelerde kışe kaldırırđiler.* “Yok, kelemi küpelerde kışa kaldırırđılar.”

Ör. *Çiriş'te kelem yetiştir.* “Çiriş'te kelem yetiştir.”

kelî: Kendi suyuyla pişirilip kendi yağında kavrulduktan sonra yenen veya dondurulan et yemeği.

Ör. *Ķeli yapêroh, yardıme gelesız.* “Keli yapıyoruz, yardıma gelesiniz.”

kelle: Büyük ve küçükbaş hayvanların ayak, baş ve işkembesiyle yapılan yemek.

Ör. *Yaptoğımız kelle sââtlernan tândırde kalırđi.* “Yaptığımız kelle saatlerce tandırda kalırđı.”

kesme aşı: Kesilmiş hamurun pişirilmesiyle yapılan ve üzerine yoğurt ve pul biberli yağ dökülerek servis edilen çorba.

Ör. *Şorbalardan kesme aşı yapêroh.* “Şorbalardan kesme aşı yapıyoruz.”

kesme makarna: Kesilmiş hamurdan yapılan makarna.

Ör. *Bizim kesme makarnamız meşhurdur.* “Bizim kesme makarnamız meşhurdur.”

keşkek: Kemikli et, dövülmüş buğday ve nohutun uzun süre pişirilmesiyle yapılan bir yemek.

Ör. *Bilêrsen keşkegin eti yağlı olecağ ki hoş osın.* “Biliyorsun keşkeğın eti yağlı olacak ki hoş olsun.”

Ķılımboz: Şeker pancarı.

Ör. *Bız Ķılımboz de ekeroh.* “Biz kılımboz da ekeriz.”

Ķılorik: Bulgur ve etten yapılan bir çeşit sulu köfte.

Ör. *Zâhmetli yimeklerden biri de Ķıloriktur.* “Zahmetli yemeklerden biri de kıloriktir.”

ķırçikli kelem Tolmasi: Bulgur ve kıymayla yapılan lahana dolmasının üzerine ufak ufak doğranmış domates ve biberlerin dökülüp pişirilmesiyle yapılan dolma.

Ör. *Anam kelem çışher çışmez ķırçikli kelem Tolmasi yapardı.* “Annem kelem çıkar çıkmaz kırçikli kelem dolması yapardı.”

Ķırmendari: Helva ve pişirilmiş pirincin karıştırılmasıyla yapılan yemek.

Ör. *Defından gelenlere Ķırmendari verılırđi.* “Definden gelenlere kırmendarı verilirdi.”

kızırnik: Koyun kuyruğunun kızartıldıktan sonra geriye kalan posası.

Ör. *Bi de Kırçıklı kelem Tolmasının içine kızırnik koyaroh.* “Bir de kırçıklı kelem dolmasının içine kızırnik koyarız.”

ķot: Kelemin orta sert kısmı.

Ör. *Üşahken kelemın ķotını çıhardırdoh, yerdoh.* “Uşakken kelemin kotunu çıkartırdık, yerdik.”

ķuri soğan Tolması: Haşlanmış soğanın içine pirinç ve yağlı kıyma karışımının konulup pişirilmesiyle yapılan dolma.

Ör. *Hec ķuri soğan Tolması yemisen?* “Hiç kuru soğan dolması yemişsin?”

ķuri zebze Tolması: Kurutulmuş biber, domates, patlıcan ve kabağın içine ince öğütülmüş bulgur ve az yağlı kıyma karışımının koyulup pişirilmesiyle yapılan dolma.

Ör. *Her kış yaptoğımız yimeklerden biri de ķuri zebze Tolmasıdır.* “Her kış yaptığımız yemeklerden biri de kuru sebze dolmasıdır.”

ķursık: Yumurta, süt, yoğurt ve un karışımının kızaran yağda pişirilmesiyle yapılan yemek.

Ör. *Bız kâhvaltide ķursık yerdoh.* “Biz kahvaltıda kursık yerdik.”

ķurut: Kurutulmuş çökelek veya süzme yoğurt.

Ör. *Jajigi ķurut yapardiler.* “Jajigi kurut yapardılar.”

Ör. *Yoğurt olmadogi için kışın ķurut yapardiler.* “Yoğurt olmadığı için kışın kurut yapardılar.

ķuymah: Tereyağı, mısır unu, kaymak veya peynirle yapılan bir yemek.

Ör. *Bizim üşahlar ķuymađi çoh sever.* “Bizim uşaklar kuymağı çok sever.”

lapa: Suda pişirilen mısır unu veya mısır tanelerinin üzerine tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Lapanın ortasına tereyağı dökeriz.* “Lapanın ortasına tereyağı dökeriz.”

lazut: Mısır.

Ör. *Bu seneki lazutlar iyi görünêr.* “Bu seneki lazutlar iyi görünüyor.”

lebeni: Suda pişirilen yarma bulgurun üzerine kurut veya süzme yoğurt dökülerek pişirilen ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı dökülen yemek.

Ör. *Lebeninin ortasına toz biberli yağ tökerah yeroḥ.* “Lebeninin ortasına toz biberli yağ dökerek yeriz.”

mendık: Haşlanıp yemeği yapılan bir ot türü, kazayağı.

Ör. *Mendık en hoş pencerlerdandır.* “Mendik en hoş pancarlardandır.”

mıhlama: Mısır unu, tereyağı ve kaşar peyniri ile yapılan yemek.

Ör. *Mıhlamayı çatalla kaldırdığında iki metre uzanır.* “Mıhlamayı çatalla kaldırdığında iki metre uzanır.”

mıkeşer: Kabuğundan ayrıştırılmış nohut.

Ör. *Biz pilave mıkeşer ataroḥ.* “Biz pilava mıkeşer atarız.”

mıkeşerli bilgör pilavi: Bulgur içine kabuğundan ayrıştırılmış nohut atılarak yapılan bir tür pilav.

Ör. *Size mıkeşerli bilgör pilavi bişirem yersiz?* “Size mıkeşerli bulgur pilavı pişirsem yersiz?”

mıkeşerli pırınç pilavi: Pirinç içine kabuğundan ayrıştırılmış nohut atılarak yapılan bir tür pilav.

Ör. *Fasulyenin yaninde mıkeşerli pırınç pilavi éyi gider.* “Fasulyenin yanında mıkeşerli pirinç pilavı iyi gider.”

mırtoğe: Yağda kavrulan unun üzerine birkaç yumurta kırıp iyice karıştırıldıktan sonra hazırlanan yemek.

Ör. *Mırtoğeyi kâhvaltide yeroḥ.* “Mırtoğayı kahvaltıda yeriz.”

mısevşi~mısevşi: Yeşil veya siyah mercimekten yapılan çorba.

Ör. *Şorbe olarak mısevşimiz menşurdır.* “Şorbe olarak mısevşimiz meşhurdur.”

mor baldırcan: Patlıcan.

Ör. *Mor baldırcannari kış için kûriteroḥ.* “Mor baldırcanları kış için kurutuyoruz.”

mor: Patlıcan.

Ör. **Mor**, *isot bi de pàkle ekerdoḡ*. “Mor, isot bir de bakla ekerdik.”

muş küftesi: Yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma karışımının koyulduğu köfte.

Ör. *Bilḡori etnan eyice yoḡırersen sore Muş küftesi yapersen*. “Bulguru etle iyice yoğuruyorsun sonra Muş köftesi yapıyorsun.”

nèri: Yeşil soğanın ortasında çıkan ve tohum veren sert dal.

Ör. *Nèrileri deste ederdoḡ sore satardoḡ*. “Nerileri deste ederdik sonra satardık.”

orba: Öğütülmüş keten tohumunun üzerine tereyağı ve bal dökülerek hazırlanan kahvaltılık.

Ör. *Orbayı kaḡvaltide yeroḡ*. “Orbayı kahvaltıda yeriz.”

paçuk: Keten tohumunun öğütülülüp macun haline getirilmesiyle yapılan kahvaltılık.

Ör. *İşte paçuk hem nefes açar hem de vücut direncini artırır*. “İşte paçuk hem nefes açar hem de vücut direncini artırır.”

pàkle çirtmesi: Dikine kesilerek kurutulan taze fasulyenin haşlanıp yağda kızartılmasıyla yapılan yemek.

Ör. *Anam pàkle çirtmesi yapardi*. “Annem bakla çirtması yapardı.”

pàkle yehnisi: Et ve taze fasulye ile yapılan yemek.

Ör. *Bibim Pàkle yehnisi yapmış*. “Bibim bakla yahnisi yapmış.”

papa: Suda bulamaç haline gelinceye kadar pişirilen ve servis edilirken ortasına yoğurt ve tereyağı dökülen yemek.

Ör. *Bizim yimeklerden biri de papadır*. “Bizim yemeklerden biri de papadır.”

parpar: Semizotu.

Ör. *Yaz geldoḡinde bizim evde üç dört günde bi parpar bişerdi*. “Yaz geldiğinde bizim evde üç dört günde bir parpar pişerdi.”

pas küfte~Pas küfte~Páz küfte: İnce bulgur, soğan, reyhan ve pul biberle yapılan yumurta büyüklüğündeki etsiz köfte.

Ör. *Eskidan Pāz küfte yapêrdiler, atêrdiler çortinin içine.* “Eskiden paz köfte yapıyordular, atıyordular çortinin içine.”

pencer: Yemeği yapılan otlar.

Ör. *Bögın size pencer bişirem.* “Bugün size pancar pişireyim.”

Ör. *Anam pencerî bâzi yoğutli bâzi kere de yumurtali yapardi.* “Annem pancarı bazı yoğurtlu bazı kere de yumurtalı yapardı.”

piltin~piltin~piltên: Baharat olarak kullanılan güzel kokulu bir bitki.

Ör. *Bız de katenin içine piltên koyaroh.* “Biz de katenin içine piltin koyarız.”

Ör. *Çöregın içine piltin koyardoğ.* “Çöreğin içine piltin koyardık.”

pung: Kokulu bir bitki, yarpuz.

Ör. *Onnar katenin içine pung katardılar.* “Onlar katenin içine pung katardılar.”

puşruk çorbasi: Un, yağ ve pul biberle yapılan çorba.

Ör. *Dün puşruk çorbasi bişirdim.* “Dün puşruk çorbasi pişirdim.”

samir: Darı ve kurutla yapılan ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı dökülen yemek.

Ör. *Men Tarudan samir yapardım.* “Ben darıdan samir yapardım.”

savar: Bulgur pilavı.

Ör. *Savarın ıstıne ev yağı tökerdiler.* “Savarın üstüne ev yağı dökerdiler.”

sicôh: Sığır, koyun ve keçi bağırsağının içine bulgur veya pirinç doldurularak yapılan yemek, bumar dolması.

Ör. *Biri sicôh yapende komşılarını de çağırırđi.* “Biri sucuk yaptığıında komşuları da çağırırđı.”

sıhım: İçsiz köfte.

Ör. *Sıhım yapardiler.* “Sıkım yapardılar.”

sırkeli: İyice pişirilen ince doğranmış kemiksizin etin üzerine sarımsak, yoğurt ve biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Anam bazi sirkeli yapardi.* “Annem bazen sirkeli yapardı.”

Ör. *İsotli yağ tükülen yemeklerden biri de sirkelidir.* “İsotlu yağ dökülen yemeklerden biri de sirkelidir.”

suli küfte: Bulgur ve etten yapılan sulu köfte yemeği.

Ör. *Suli küfte yapërem.* “Sulu köfte yapıyorum.”

şaran: İpe dizilmiş cevizin pekmeze batırılarak kurutulmasıyla yapılan tatlı, sucuk.

Ör. *Güzün şaran yapardoğ.* “Güzün şaran yapardık.”

şelem~şelım: Turpgilleren yumru köklü bir bitki, şalgam.

Ör. *Diyêrler, ege edebilêrsen şelem yê, edemêrsen hêç olmiye tarlasının yanından geç.* “Diyorlar, eğer edebiliyorsan şelem ye, edemiyorsan hiç olmazsa tarlasının yanından geç.”

şılan~şilang: Kuşburnu.

Ör. *Şilandan reçel yapardiler.* “Şilandan reçel yapardılar.”

şöbek: Ceviz ve pekmeze yapılan yuvarlak tatlı, sucuk.

Ör. *Nenem şöbek yapardi.* “Nenem şöbek yapardı.”

taplame: Köftelik bulgur, ciğer kıyması, reyhan, pul biber ve nane ile yapılan ceviz büyüklüğündeki yassı köfte.

Ör. *Anam taplameyi çoğ hoş yapardi.* “Annem taplamayı çok hoş yapardı.”

taze zebze Tolmasi: Az yağlı kıyma, ince bulgur veya pirinçle yapılan sebze dolması.

Ör. *Yazın taze zebze Tolmasi kışın de kuru zebze Tolmasi yaparogh.* “Yazın taze sebze dolması kışın da kuru sebze dolması yaparız.”

teter böregi: Haşlanmış yufka parçacıklarının üzerine yoğurt ve biberli yağ dökülerek yapılan yemek.

Ör. *Yufhàyi ifah édêroh teter böregi yapêroh.* “Yufkayı ufak ediyoruz teter böreği yapıyoruz.”

Tırşo: Ekşimsi bir ot türü, kuzu kulağı.

Ör. *Yazın Tırşonan Tolme yaparogh.* “Yazın tırşoyla dolma yaparız.”

Tomas: Peynir, çökelek, tereyağı ve kaymak karışımından yapılan bir çeşit kahvaltılık.

Ör. *Bızım kàhvaltide Tomas, bal, zeytin, yumurte var.* “Bizim kahvaltıda tomas, bal, zeytin, yumurta var.”

topik: Bir buğday türü.

Ör. *Bi de topik boğde var.* “Bir de topik buğday var.”

Toraḥ: Çökelek.

Ör. *Bız Toraḥli ekmek yapéroḥ.* “Biz toraklı ekmek yapıyoruz.”

umaç: Un, yağ ve pul biberle yapılan bir çeşit çorba.

Ör. *Umaç çorbamız var.* “Umaç çorbamız var.”

valibaḥ~velibaḥ: Yufkanın içine maydanoz, soğan, peynir, haşlanmış patates veya kıyma konularak yapılan yemek.

Ör. *Valibaḥ yaparız.* “Valibak yaparız.”

yalançi Tolme: Pirinç veya bulgurla yapılan etsiz dolma.

Ör. *Anamın yalançi Tolmasi etlisından daha güzel olırdı.* “Annemin yalancı dolması etlisinden daha güzel olurdu.”

yapraḥ Tolmasi~yarpaḥ Tolmasi: İnce bulgur, orta yağlı kıyma ve üzüm yaprağından yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt ve pul biberli tereyağı dökülerek servis edilen dolma.

Ör. *Daḥa dinen yo öte gın yarpaḥ Tolmasi yapmışım.* “Daha dün yok öte gün yaprak dolması yapmışım.”

yehni: Sulu yemeklerin genel adı, türlü.

Ör. *Bögin yehni, pılav bişirmiştoḥ.* “Bugün yahni, pılav pişirmiştik.”

yèmlık: Bahar aylarında çıkan ve yenilen sütlü bir ot.

Ör. *Baḥarın yèmlık toplamağe gideroḥ.* “Baharda yemlik toplamaya gideriz.”

yığınç~yiğınç: Isırgan otu.

Ör. *Yığınç şorbasi yaparoḥ.* “Yığınç şorbası yaparız.”

yiri küfte~iri küfte: Yoğrulmuş olan bulgurlu kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma karışımının koyulduğu köfte.

Ör. *Emcem “Vile yengen yiri küfte yapmış gegınan ye.” diyerdi.* “Amcam “Vile yengen iri köfte yapmış gel ye.” derdi.

yoğurtli kabağ Tolme: Bulgur ve kıymadan yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülen dolma.

Ör. *Yoğurtli kabağ Tolmasına pul biberli yağ tökesen daha hoş olur.* “Yoğurtlu kabağ dolmasına pul biberli yağ dökersen daha hoş olur.”

yoğurtli yaprağ Tolme: Üzüm veya dut yaprağı ile bulgur ve kıymadan yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek servis edilen dolma.

Ör. *Böğın yoğurtli yaprağ Tolme bişireceğam.* “Bugün yoğurtlu yaprak dolma pişireceğim.”

zàhıre~zàhıre: Kışlık hububat ve yiyecek.

Ör. *Zàhıremızı güz gelmeden hazırlardoğ.* “Zahiremizi güz gelmeden hazırlardık.”

zat: 1. Köfte ve dolma gibi yemek malzemelerinin genel adı. 2. Yemek.

Ör. *Bi de küftenın zatıne kuyroğ yağı de kataroğ.* “Bir de köftenin zatına kuyruk yağı da katarız.”

zegerek: Keten bitkisi ve tohumu.

Ör. *Biz boğde, lazut bi de zegerek ekeroğ.* “Biz buğday, lazut bir de zegerek ekeriz.”

ziron: Tereyağında kavrulmuş kıymayla lavaş ekmeğinin üzerine yoğurt, sarımsak ve karabiber karışımı dökülerek servis edilen yemek.

Ör. *Yimeklerimizden biri de zirondur.* “Yemeklerimizden biri de zirondur.”

3.2.6.3. İçecek Çeşitleri ile İlgili Adlar

gül şurubi: Gül yaprağından yapılan içecek.

Ör. *Nenem gül şurubi yapardi.* “Nenem gül şurubu yapardı.”

Ğume: Buğdaydan yapılan bir tür içecek.

Ör. *Biz Ğume yaparoğ.* “Biz kume yaparız.”

Ör. *Bizim içeceğimiz ayranın **kumedir**.* "Bizim içeceğimiz ayranla kumedir."

nardan: Ekşimemiş üzüm suyundan yapılan içecek.

Ör. *Bi are **nardan** yaptım, uşaklar içmedi.* "Bir ara nardan yaptım, uşaklar içmedi."

pulli çay: Süzgeç kullanılmadan doldurulan çay.

Ör. *Meşhur **pulli çayını** sen de bilersen.* "Meşhur pullu çayını sen de biliyorsun."

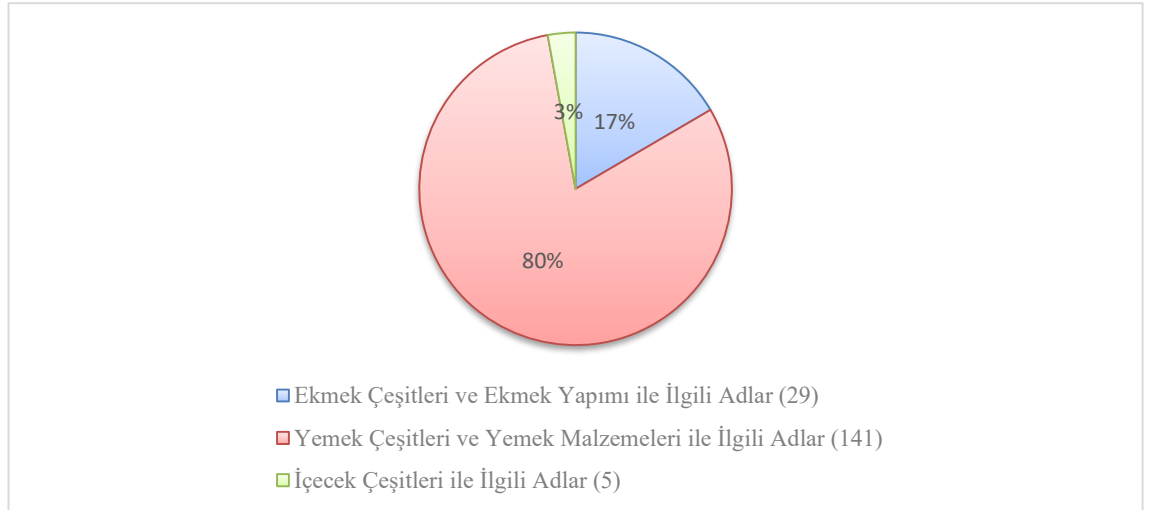
Ör. *Bi **pulli çayımızı** içmeden seni bi yere komaram.* "Bir pullu çayımızı içmeden seni bir yere koymam."

süs: Meyan kökü.

Ör. ***Süsnan** şurup yapardık.* "Süsle şurup yapardık."

Muş merkez ağzında yiyecek-içecek ile ilgili toplam 175 ad tespit edilmiştir. Bunların 29'u (%17) ekmek çeşitleri ve ekmek yapımı ile ilgili adlar, 141'i (%80) yemek çeşitleri ve yemek malzemeleri ile ilgili adlar, 5'i (%3) içecek çeşitleri ile ilgili adlardır (Şekil 3.2.6).

Şekil 3.2.6. Yiyecek-İçecek ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.7. Tarım ile İlgili Adlar

3.2.7.1. Tarla İşleri ile İlgili Adlar

ağbin: Gübre, fışkı.

Ör. *İsotnan baldırcan Kıorilerine ahbin töktoğ.* “İsotla baldırcan korilerine ahbin döktük.”

Ör. *Ahbinleri tarlenin yanine tök.* “Ahbinleri tarlanın yanına dök.”

alaf~alif: Kışın hayvanlara yedirmek üzere kaldırılan saman veya ot.

Ör. *Ege bahar geğ gele alif yétmez.* “Eğer bahar geç gelse alif yetmez.”

alahar: Yarı kızarmış sebze.

Ör. *Baldırcanlar alahar olmiş.* “Baldırcanlar alahar olmuş.”

bahare~baharlıh: İlkbaharda ekilen buğday.

Ör. *Bahare daha çoğ ekilér.* “Bahara daha çok ekiliyor.”

bèder: Harman.

Ör. *Her sene tarledeki boğdeyi çinimizde bèdere Taşırdoh.* “Her sene tarladaki buğdayı çinimizde bedere taşırdık.”

bér: Tarla küreği.

Ör. *Bèrnan suvarırdoh.* “Berle suvarırdık.”

beyar: İki üç yıl ekilmemiş tarla.

Ör. *Beyar yerin ekini daha éyi gelır.* “Beyar yerin ekini daha iyi gelir.”

Cil: Sebze fideleri ve tohumların ince kök uzatması.

Ör. *Daha tohımlar Cil vermemiş.* “Daha tohumlar çil vermemiş.”

çala: Mısır sapı.

Ör. *Çalalari hâyvanlare yém olarağ verırler.* “Çalaları hayvanlara yem olarak verirler.”

çiçek: Sebze fidelerinin yanında çıkan ve onların büyüüp gelişmesini engelleyen mavi çiçekli canavar otu.

Ör. *Baldırcane çiçek düşmiş.* “Baldırcana çiçek düşmüş.”

gelberi: Toprağı kazıp işlemek için kullanılan ağzı enli kazı aracı, çapa.

Ör. *Gelberinin sapını kırdım.* “Gelberinin sapını kırdım.”

ğurz: Ot veya çalı destelerinin büyüğü, bağ.

Ör. *Otiz ğurz bi part éder.* “Otuz gurz bir part eder.”

ham tarle: Uzun yıllar sürülüp dinlendirilen tarla.

Ör. *Ham tarle çoğ verimlidir.* “Ham tarla çok verimlidir.”

har: Yığından kesilen ot.

Ör. *Hari üşahlar ahure Taşırdı.* “Harı uşaklar ahıra taşırdı.”

haz: Soğan veya maydanozun ekildiği her bir sraya verilen isim.

Ör. *Haz kışe ekilen sıraye diyeroğ.* “Haz kışe ekilen sraya deriz.”

hërg~hërk: Sürülerek dinlenmeye bırakılan tarla.

Ör. *Her sene alti tarledan ikisini hërk ederem.* “Her sene altı tarladan ikisini herk ederim.”

het: Tarla sürerken pulluğun açtığı çukur.

Ör. *Mışarelerin arasına het çekilir.* “Mışarelerin arasına het çekilir.”

Ör. *Hetin başından suyi kesêrdoğ.* “Hetin başından suyu kesiyorduk.”

hısar: Tarlada arta kalan otlar.

Ör. *Gëçilernan koyunnar üş gün hısarlarnan karınlarını toğ ederdiler.* “Keçilerle koyunlar üç gün hısarlarla karınlarını tok ederdiler.”

hodah~odağ: Tarla sürerken boyunduruğun gerisine oturup öküzleri süren çocuk.

Ör. *Öküzleri hodahlar sürerdi.* “Öküzleri hodahlar sürerdi.”

hon başı: Ot biçerken sıralanan işçi takımının başı.

Ör. *İşçilerin hepsi hon başını takip eder.* “İşçilerin hepsi hon başını takip eder.”

hon: 1. Ekin biçerken sıralanan işçi takımı. 2. Ekin biçerken belirlenen alan.

Ör. *Bi hon bâzen iki üç sàat çekêr.* “Bir hon bazen iki üç saat çekiyor.”

horevi: Tarla sürerken yüksek sesle söylenen atışmalar.

Ör. *Hodahlar horevi sölerdiler.* “Hodahlar horevi söylerdiler.”

hozan: Sürülmemiş tarla, ekilip biçilmemiş tarla.

Ör. *Habu gördoğın tarle de hozandır.* “Habu gördüğün tarla da hozandır.”

ğärece: Soğan tohumu.

Ör. *Ķàreceyi ekerdiler, kışse olırdı, satardiler.* “Karacayı ekerdiler, kışse olurdu, satardılar.”

kehan: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını.

Ör. *Ordeki tarleyi kehan ettiim.* “Ordaki tarlayı kehan ettim.”

kel: Olgunlaşmamış kavun, karpuz ve domates.

Ör. *Balicanlar daha keldır.* “Balicanlar daha keldır.”

kêrsäk: Tarla sürerken tarla yüzeyinde kalan iri toprak parçaları.

Ör. *Sonde kêrsäkleri Tapannan ifatêrdiler.* “Sonunda kersekleri tapanla ufatıyordular.”

kışse: Arpacık.

Ör. *Baharın en başte kışseyi ekerdoğ.* “Baharda en başta kışseyi ekerdik.”

kılçılğ: Arpa ve buğday başağında bulunan kıl şeklindeki çıkıntı.

Ör. *Boğdenın kılçılğı ine kimidir.* “Buğdayın kılçılğı iğne gibidir.”

kırık: Kılçıksız buğday.

Ör. *Buğdayın kılçıksız olanına kırık diyeroğ.* “Buğdayın kılçıksız olanına kırık deriz.”

kırsah: Verimsiz, kuru yer, işlenmemiş toprak.

Ör. *Adam, kırsah yerde üzüm tıkti.* “Adam, kırsah yerde üzüm dikti.”

ķobah: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını.

Ör. *Biz tapola ķobah da deriz.* “Biz tapola kobah da deriz.”

Ķodos: Mısır tanelerini ayırdıktan sonra geriye kalan sert kısım.

Ör. *İneklere Ķodos verıroğ.* “İneklere kodos veririz.”

ķoj: Tarla sürdükten sonra tarla yüzeyinde kalan iri toprak parçaları.

Ör. *Bu tarlenın ķoji fâzledır.* “Bu tarlanın koju fazladır.”

Ķori: Sebze ekmek için açılan uzun çukur.

Ör. *Açtığımız Ķorilerin uzınloğı bi insan boyındedir.* “Açtığımız korilerin uzunluğu bir insan boyundadır.”

ķorik: Buğdayın siyahlaşmış hali.

Ör. *Boğde korik olmış*. “Buğday korik olmuş.”

korunga: Yem olarak ekilen bir ot cinsi, korunga.

Ör. *Bu korunga yonce kimi bi yemdir*. “Bu koringa yonca gibi bir yemdir.”

Ƙotor: Mısır taneleri alındıktan sonra geriye kalan kısım.

Ör. *Mısırın Ƙotorını toplardoğ*. “Mısırın kotorunu toplardık.”

las: Tırpanla ilk biçilen ot dizisi.

Ör. *Lasları tapól ederdoğ*. “Lasları tapol ederdik.”

liç: Tarla sulamada kullanılan topraktan yapılmış havuz.

Ör. *Licin öğini aç tarleyi suvaram*. “Liçin önünü aç tarlayı suvarayım.”

lod: Yatay uzunluktaki büyük ot yığını.

Ör. *Otlari lod ederdoğ*. “Otları lod ederdik.”

maçkal~maçkar: Sabanı yöneten kişi, çiftçi.

Ör. *Maçkal çüti tutardi*. “Maçkal çütü tutardı.”

mayıs: Koyun ve sığırın yaş gübresi.

Ör. *Mayıslari bostan ekenlere vèrèroğ*. “Mayısları bostan ekenlere veriyoruz.”

mer: Tarla küreği.

Ör. *Mernan tarleyi suvarèrem*. “Merle tarlayı suvarıyorum.”

mişare~mişare: Sebze ekmek için açılan uzun çukur.

Ör. *Böğın on mişare açtım*. “Bugün on mişare açtım.”

pale: Tarım işçisi.

Ör. *Bikaç palenan bereber oti kaldırdoğ*. “Birkaç paleyle beraber otu kaldırdık.”

part: Otuz bağ ottan yapılan yığın.

Ör. *Bi dönümdan beş part ot çıkar*. “Bir dönümden beş part ot çıkar.”

pulur~pulul: Bir insan boyundaki küçük ot yığını.

Ör. *Oti pululladoğtan sore lod ederdoğ*. “Otu pululladıktan sonra lod ederdik.”

sinör: Tarlaların hudut çizgisi, tarla sınırı.

Ör. *Bu tarlenin sinöri burdan başlêr.* “Bu tarlanın sinoru burdan başlıyor.”

şitul~şitil: Sebze fidesi.

Ör. *Şitulleri mışarelerin başına kodım.* “Şitilleri mışarelerin başına koydum.”

şohum: Sürülmüş tarla.

Ör. *Bâzen iki sene ıst ıste şohum êderdoğ.* “Bazen iki sene üst üste şohum ederdik.”

tabaçe: Sebze ekmek için açılan uzun çukurlardan altı yedi tanesinin oluşturduğu kısım.

Ör. *Ûç tabaçe pâkle ekmişem.* “Ûç tabaka bakla ekmişim.”

tapol~tapól: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını.

Ör. *Laslari bıkaç gün sore tapól êderdoğ.* “Lasları birkaç gün sonra tapol ederdik.”

taye~taya~teye: Ahırın yakınına biriktirilen büyük ot yığını.

Ör. *Güzın tayenin ıstını laylonnan kapatêroğ.* “Güzün tayenin üstünü naylonla kapatıyoruz.”

tığ: Samanla karışık buğday yığını.

Ör. *Boğdeyi ħarmande tığ êderdoğ.* “Buğdayı harmanda tığ ederdik.”

ture: Sebzelerin dallarına verilen isim.

Ör. *Baldırcanın turalarını pıştege yatırdım.* “Baldırcanın turelerini pıştege yatırdım.”

zıbil: Hayvan gübresi.

Ör. *Gelberidan önce Korilere zıbil atardoğ.* “Gelberiden önce korilere zıbil atardık.”

zil: Filiz, sürgün.

Ör. *Şindi kartollar zil vermiş.* “Şimdi kartollar zil vermiş.”

Ör. *Boğde ekdoğtan bi ħaftâ sore zil verir.* “Buğday ekdikten bir hafta sonra zil verir.”

zivan: Buğday tarlalarında çıkan ve tohumu buğdayla birlikte öğütülen acı, siyah bir ot.

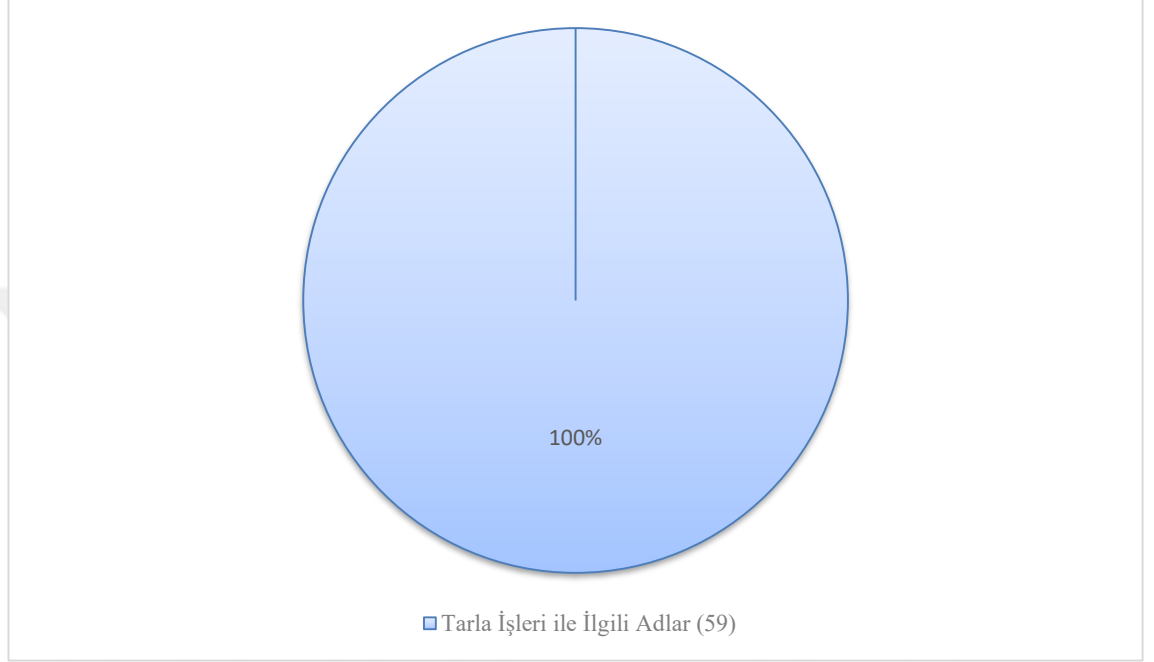
Ör. *Boğdeyi öğütmeden önce içine zivan katardoğ.* “Buğdayı öğütmeden önce içine zivan katardık.”

Ör. *Zivan boğdenan bereber çıħer.* “Zivan buğdayla beraber çıkar.”

Ör. *Boğdeye zivan katardoh.* “Buğdaya zivan katardık.”

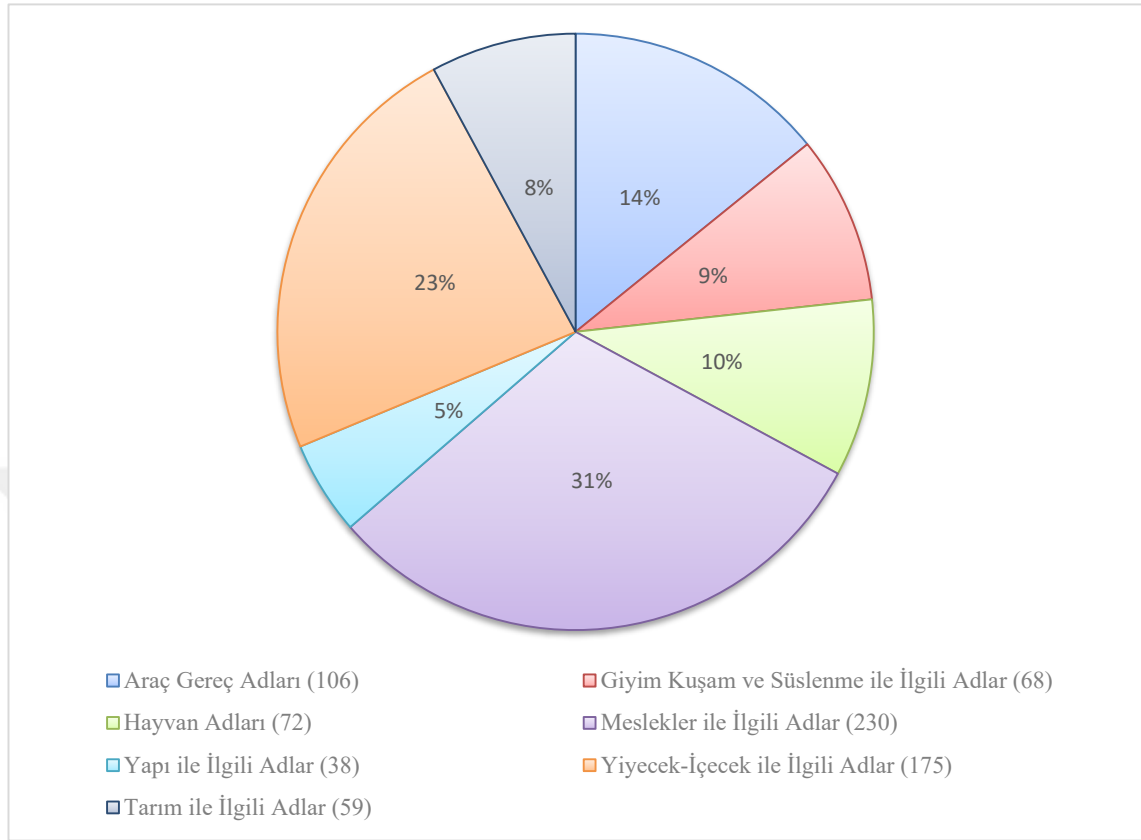
Muş merkez ağzında tarım ile ilgili toplam 59 ad tespit edilmiştir. Bunların tamamı (%100) tarla işleri ile ilgili adlardır (Şekil 3.2.7).

Şekil 3.2.7. Tarım ile İlgili Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

Bu çalışmada adların yedi farklı kullanım alanıyla ilgili toplam 749 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığının 106'sı (%14) araç gereç adları, 68'si (%9) giyim kuşam ve süslenme adları, 72'si (%10) hayvan adları, 230'u (%31) meslek adları, 38'i (%5) yapı adları, 175'i (%23) yiyecek-içecek ile ilgili adlar ve 59'sı (%8) tarla işleri ile ilgili adlardır (Şekil 3.2.8).

Şekil 3.2.8. Muş Merkez Ağzı Söz Varlığındaki Adların Kullanım Alanlarına Göre Tasnif Grafiği

3.2.8. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Ancak Muş Merkez Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler

avu, badi, car, cem, çarılı, desTar, dezgaḥ, dıng, fırfır, gezo, ğılğıl, ğur, ğurz, ğülük, ḥaliçe, ḥar, ḥaz, ḥéli, ḥet, ḥışt, ine, ḳâbın, ḳabız, ḳafes, ḳalat, ḳapaḥ, ḳaput, Ḳar, ḳari, ḳarmaḥ, ḳasıḳ, ḳazâyaĝi, keḫşır, keḫan, Kel, ḳeli, kelle, Kener, kert, ḳıjık, ḳır, ḳırtan, ḳışlaḥ, kiler, kiriş, Ḳoc, Ḳodoş, ḳoḥ, ḳolo, ḳolos, Ḳori, ḳot, körpi-köpri, ḳudız, ḳulaḥ, ḳulek, Ḳuşık, kuze-kúze, laḳan, lebeni, melḫem, mer, mole, neri, nevert, oluḥ, pēç, pinç(I), pinç(II), pinç(III), poçık, purut, sāPıḳ, savul, séḥ, seren, sevi-sivi, soḫre, sufra, süs, şal (II), şal (III), şelte, şip, tabaḳe, Tabbaḥ, taraḥ, téj, tikme, tiyan, toḫmaḥ, tosya, üsküf (I), yalançi Tolme, yan teḫtä, yeḫni, yeke, ziron.

3.2.9. Muş Merkez Ağzında Kullanılan Ancak Derleme Sözlüğü'nde Olmayan Kelimeler

alabuluz, alâloḳ, alıştırme destere, alt Taş, ameriḳan tıraşı, ânzel, aplet, arēĝan, arĝola, asker tāyini, avci yelegi, avıs, avilik, badek, baḫare-baḫarlıḫ, bêder, behrim,

beksemet, benav, berh, bevş, bızmeli tuman, boncòh, bonto, bum, cehnem, cerman, cero, Cil piçağı, conı(I), çaççaqok, çarçaput, çatpot, çavbelek, çayağaci, çaykesân, çepilgiş, çerkez lastigi, çiftTehas, çığzi Taşı, çırh, çırınk, çızlavèt~cızlavèt, çift ohi, çoçık, çül~çul, gèvi tıraşı, darāniye, dargur, dasok, dehire~dehire, dızgaro, enikpoTre, eşbebiyan kavurmasi, etli bulğur pılavı, ev yağı, fanolye~fanurye, fiçın, findıh Pih, firèt, fırın küregi, filketen, fort, furğun~fürğun~furğun, ğamêş~ğamiş, ğarıs, ğavur Kılorigi~ğavur Kıloligi, ğığma, ğırar, gısın, gözel keklik, gül şurubi, gülük çalme, gülük kavurmasi, gülük şorbasi, hâcoq, hâftâ diregi, hâfTus~hâftälüs, hâkim yahe, halke ekmek, haltım~haltımış, hām ekmek~ham ekmek, ham tarle, has ekmek, haşe, hâzır Tolmasi, hâzüt Tolmasi, helbır hurmasi, helek, helimaşı~helimaşı~helimaşı, hestif, hevo, hevring~hevring, hevroşk, hevur, hez Tolme, hındolik, hısar, hışTum, holik, hon başı, horevi, hozor, ıslampe, ıst Taş, içeri ev, ifah küfte~üfah küfte~ufah küfte, iki düğme, imanli yoğirt, jağ, jajik, juju, kabağ çirtmesi, kabağ Tolmasi, kabèzi, kaburğe Tolmasi, Kadın, Kamlıh, kandelik, kâpicik, karakayış, kartol kavurması, katloh, katolik, kavadre~kavadore, Kavır, Kâyneşme, kazı, keleske, kere lastik, kesme makarna, Kevar, Kevot, kévroşk, kılape, kılavik, kılçih, Kılör ekmek, kınkınok, kıntik, kırap~kırep, kırçikli kelem Tolmasi, Kırmendari, kırpılı sahen, kırpinti, kırsağ, kızırnik, kilolòh ekmek, kilot pantor, kirli sağal, koj, kojık, kordonat, korik, kömrili üti, körikli çizme, Kramsıye~gramsıye, kulabe, Kuletin, kulleb, kulleri, Kume, kuri soğan Tolmasi, kuri zebze Tolmasi, kursık, kurşın çerhi, Kutman, kutni, külfetor, Kürt halisi, Kürt tıraşı, lengeli fotêr, liç, lod, martek, mavizerk, mecrefe, mejúk, melekof~melakof, mendık, mengüş, meşk, mészro, mijik, mıkar, mıkeşer, mıkeşerli bılgör pılavı, mıkeşerli pırınç pılavı, minder, mişare~mışare, moğ, mosre, muçeri, murat sazani, muş küftesi, nacar, nafçe~navçe, narbek, nardan, nuber, nüşne, oğal, orba, oye, pace, paçuk, paht piçağı, pâkle çirtmesi, pâkle yehnisi, pale(I), pale(II), palet, palhêr~pelhir, pas küfte~Pas küfte~Pâz küfte, paşedin, peşmal, pèto cebi, piltin~piltin~piltên, pile, poliKıdor, pulli çay, pumpuşli ördek, pung, PuPbu, puruthane, puşi, puşruk çorbasi, ravle~ravüle~ravule, revağ~ravağ, rıbat, ris, rovi, samir, savar, sêl ekmeği~sal ekmeği, sepmâ, sicòh, sıçan tori, sınığ, sırsirik, sitevr, sike, sinebent, siroz balığı, sirçeli, spor çakêt~spor cakêt, sulı küfte, sursım~sursım~sürsım~sürsüm, sursık, süphani, şal şapık~şal şepik, şapık, şarpe~şalpe, şerbık, şıkava, şılan~şilang, şiréz, Tâlik, Tapış kuşhane, taplame, tapur, Taru ekmeği, taze zebze Tolmasi, Telaş, tespi somini, tespi tıraşı, tetêr böregi, tevn, tevni, tıftik çorap, tıngılafistik, tirovıro, Tırşo, tirevire, top ense, top

Tarah, topik, toy kuşu, trabzon, ture, ur keklik, üç düğme, valibaḥ~velibaḥ, vatḳà, vırnık, yağlı ekmek, yapraḥ Tolması~yarpaḥ Tolması, yiri küfte~iri küfte, yoğurtlı kabaḥ Tolme, yoğurtlı yapraḥ Tolme, zāḳur, zıbıl.

3.2.10. Derleme Sözlüğü'nden ve Yazılı Kaynaklardan Tespit Edilen Kelimeler

3.2.10.1. Derleme Sözlüğü'nden Tespit Edilen Kelimeler

aḡartı, aḡuz, anuh, aprak dolması, arḳ, avgın, ayaklık, cırlavuk, çiltik, çörtü, dız, elce, galme, garaz, gesi, hatik, hıyırı, kagardak, keleş, kırçıl, kodoz, kopça, şıkalak, şoratan, tapik, torak.

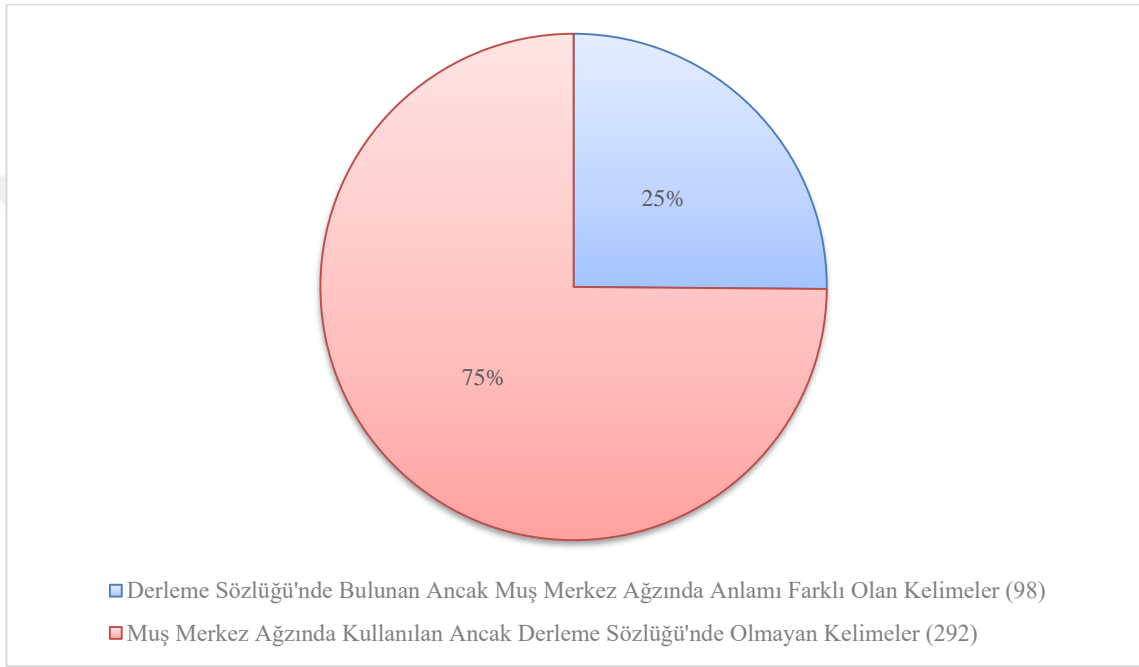
Derlenen nesne adlarının 98'i (%25) Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak Muş merkez aḡzında anlamı farklı olan kelimer, 292'si (%75) Muş merkez aḡzında kullanılan ancak Derleme Sözlüğü'nde olmayan kelimelerdir (Şekil 3.2.9).

3.2.10.2. Yazılı Kaynaklardan Tespit Edilen Kelimeler

abdigor köftesi, anlık dolması, ar, aromi, avsir, avsira toraki, avşor, balicane reş, balicani sor, bejenk, belgeran, berhalı, beşi, cehtırî, cergebez, cezvik, cırdığış, conı(II), cotkar, çedene, çelem, çemçik, çırhan, çik yağı, çit, çittik, çollık, dal fes, danuk, dani, darige sıra, devkıl, dew grarı, dew, deyzik, dımıst, dolah, dolık, dolma roviya, elçek, enek, eyar, fatmacuk, fellah köftesi, ferayi, firo, frika tiya, garnış, garok, gatiḡe gırti, gavan, gazık, gendirme, gera, gerenk nebi, gerenk, germiya doyi, gesunk, gevçi, gezgezk çorbası, gezgezok, gılınış, gıttık, gıvar, gıvgarok, gızer, giyaye gew, gloriki bıdımıst, görgerçin, grare dew, grare rici, gundur, guriz, gurzink, gümgüm, hangerun, haven, havronk, helew, helizerk, helle çorbası, herik, hesım, heşık, hışmık, hıro, hisan, hur dolması, huri otu, ılıncak, ilâha dolması, imame, ipek şeḡri, jajerun, kaloç potin, kare, kas, katmerli, kêdik, kengel, kepçik, kerindi, kersım, keski, kıfte av, kıfte guz, kıḡ, kımreş, kırçık, kırmızı balcan, kırnan doru, kırtlama çay, kısık, kıtır çorbası, kim, klorik, kloriki tennur, kloriki zaruka, kolan, kolçak, koşat, kot kaşık, kox, köstek, kuççık, kulabe, kundır, kundırık, kurana dımıst, kurze, küd, kürek, leg, leppik, lolo, madon şalvar, mal, mast, maste gırti, medih, memişhane, menejör, mısire grare, mişevşi, mişevşiyi heşin, muska dolamsı, nane tımbuz, nanecivik, narin ekmeḡi, nevezune oturtma, nevezune, nıkrik, niska, padalur, papisik, paskan, pelê tırî, pelheviz, pennerê şo, pınaḡun, pırpır, pırpırım, pırvaz(I), pırvaz(II), pıvaz çorbası, pıvaz, pogoz, poloz, pornik ekmeḡi, pornik, pot, pumpulik ekmek, punk, reşik mantarı, rişte sıra, rişte, rune heyvan, salme çay, savar çorbası, savare

kartola, sel, sengesir, ser pepik, ser şır, serxani, sev erdik, sılđ, sıpidank, sıpınđ, sir, sırım, sir şeli, soraz, soryaz, şami, şelt, şembelük, şemuk, şepal, řêr, şeran altın, şeşhane bardağı, şet, şorbe dane savare, şorbe niska, şorbe, tep tep ekmeği, teppık, teptep ekmeği, teyfık, timbuz ekmeği, tırşık, tonik ekmek, torax şorbası, tornik ekmeği, trita heka, tû, tulum, verdek, yaşmak, zağar, zerde, zıbın.

şekil 3.2.9. Muş Merkez Ağzı Söz Varlığında Bulunan Kelimelerin Derleme Sözlüğü'ne Göre Yüzdelik Dağılımı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUŞ MERKEZ AĞZI SÖZLÜĞÜ

4.1. SÖZLÜK

-A-

abdigor köftesi: Yağsız dana eti, yumurta, soğan, karabiber, tereyağı, pirinçle yapılan yemek.

âcemi: Yağ, pekmez ve unla yapılan helva (DS, C I, s. 44).

açılı ekmek~açõh ekmek: Uzun lavaş ekmek (DS, C I, s. 59).

afır: Ahırdaki hayvan yemliğı (DS, C I, s. 72).

âğel~âgal: Kavuk ve fesin üzerine sarılan sarık, başa giyilen bir çeşit büyük atkı (DS, C III, s. 1672).

ağartı: Süt, yoğurt, ayran vb. ürünler (DS, C I, s. 83).

ağuz: Yeni doğurmuş bir hayvandan ilk günlerde sağılan, koyu yapışkan süt, ağız (DS, C I, s. 115).

ağbin: Gübre, fışkı (DS, C I, s. 126).

ağuke~hâkuke: Pis ve atık suların geçtiğı taştan yapılmış kanal (DS, C I, s. 164).

alabuluz: Kafanın ön tarafının uzun bırakılıp yan ve arka taraflarının iyice kısaltıldığı saç kesim modeli.

alaf~alif: Kışın hayvanlara yedirmek üzere kaldırılan saman veya ot (DS, C I, s. 183).

alahar: Yarı kızarmış sebze (DS, C I, s. 188).

âlâlök: Hindi.

alıştırme destere: Bir çeşit küçük testere.

alt Taş: Değirmende üst taşın altındaki taş.

amerikan tıraşı: Kafanın üst kısmının uzun bırakılıp yan ve arka tarafların kısaltıldığı tıraş türü.

anıh: Çorbanın üzerine dökülen soğan, yağ ve pul biberle yapılan sos (DS, C I, s. 268).

anlık dolması: Kıyma ve pirinçle yapılan ve üzerine sarımsaklı yoğurt döklerek servis edilen yemek.

annõh~annuh: Yemeklere konulan yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki (DS, C I, s. 268).

anuh: Nane, dağ nanesi (DS, C I, s. 268).

anzél: Ahırda, evin herhangi bir bölümünde veya dışarıda yüksekçe bir yerde yapılan oturma ve yatma yeri.

aplet: Gömlekte kol yırtmacı.

aprah Tolme: Lahana veya üzüm yaprağının içine elma kurusu, kuru üzüm, yeşil mercimek, ceviz ve den konularak pişirilen etsiz dolma (DS, C I, s. 290).

aprah: Lahana veya üzüm yaprağı, ince bulgur ve kıymayla yapılan bir çeşit dolma (DS, C I, s. 290).

aprak dolması: Lahana ile sarılan etsiz bir çeşit dolma (DS, C I, s. 290).

ar: Un (TDK, e.t. 02.04.2022).

arëğan: Duvar örülürken belli aralıklarla taşların arasına konulan ahşap kirişler, hatıl.

arğöla: Odun taşımada kullanılmak üzere semerin her iki tarafına atılan ahşap çatal.

arķ: Su yolu, ark.

aromi: Evlerdeki direkler, dikmeler.

asbap: Giysi, çamaşır (DS, C I, s. 341).

àside~àsude: Un, şeker, tereyağı ve pekmeze yapılan bir çeşit helva (DS, C I, s. 343).

àsker tàyini: Uzun süre bayatlamayan küçük ekmek.

asrah: Tavan (DS, C I, s. 347).

aşirtme: Eşeğin kalçasının üst kısmındaki kilimi semere bağlayan deri kayış (DS, C I, s. 356).

aşvan: Değirmeni işleten kişi (DS, C I, s. 364).

avci yélegi: Uç kısımları yuvarlak olan yelek.

avgın: Üstü kapalı veya açık su yolu, ark, bahçe duvarlarında açılan su deliği

avis: Gebe hayvan.

avilik: Sulak yerlerde kendiliğinden yetişen ve yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, labada, efelek.

avsir: Sarımsaklı su.

avsira toraki: Çökelekli sarımsaklı çorba.

avşor: Patates ve etten yapılan yahni.

avu: Ayı (DS, C VI, s. 4433).

àyah: Unun ince veya kalın olmasını ayarlayan araç (DS, C I, s. 399).

ayaklık: Apteshane, hela, ayakyolu (TDK, e.t. 02.04.2022).

àyar: Eyer (DS, C I, s. 408).

ayran aşı: Dövülmüş buğday, nohut, ayran, dağ nanesi ve kengerle yapılan bir çeşit çorba (DS, C I, s. 429).

-B-

babuço: Sacda pişirilen ekmeğin ufatılıp üzerine tereyağı dökülmesiyle yapılan yemek (DS, C I, s. 454).

badek: El matkabı.

badı: Toprakta veya ahşaptan yapılmış büyük kap (DS, C I, s. 468).

badok: Dört tekerlekli kağının ön ve arka dingilleri arasında bağlantı kuran uzun ağaç (DS, C I, s. 470).

bahare~baharlıh: İlkbaharda ekilen buğday.

balah: Kedi yavrusu (DS, C I, s. 497).

baldırcan~balcan: Patlıcan (DS, C I, s. 502).

balican: Domates (DS, C I, s. 502).

balicane reş: Patlıcan.

balicani sor: Domates.

balte: Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren “t” şeklindeki demir aygıt (DS, C I, s. 511).

bastıh: Pestil (DS, C I, s. 546).

bêder: Harman.

bege: Ahırın duvarına yapılan asma yemlik (DS, C I, s. 597).

behrim: Haltıymış yemeğinin yanında sunulan, karabiber ve sarımsaktan yapılan karışım.

bejenk: Elek.

beksemet: Küçük çörek.

bêlde: Göbeğin üst kısmında bağlanan pantolon türü (DS, C I, s. 607).

belek: Alaca hayvan (DS, C I, s. 609).

bêleme: Eyerin altına atılan keçe (DS, C I, s. 610).

belgeran: Menengiç eritip yağını almak için kullanılan alet.

belındır: Bir ile iki yaş arasındaki dişi koyun.

benav: Dişbudak.

bêr: Tarla küreği (DS, C I, s. 630).

berh: Kuzu.

berhalı: Evin halısı.

bêri: Koyun ve keçi sağımının yapıldığı yer (DS, C I, s. 630).

beroš: Çeşitli işlerde kullanılmak üzere topraktan yapılmış yayvan kap (DS, C I, s. 535).

beş: Alını beyaz lekeli olan büyük ve küçükbaş hayvan (DS, C I, s. 642).

beşi: Un, şeker, sıvı yağ, süt ve yumurtayla yapılan bir tatlı türü (TDK, e.t. 02.04.2022).

bevş: Halı ipini sıkıştırmak için kullanılan yassı ve enli tahta, gücü.

beyar: İki üç yıl ekilmemiş tarla (DS, C I, s. 647).

bıhçı: Testere (DS, C I, s. 657).

bıhêri: Şömine (DS, C I, s. 688).

bilezik: Gömleğin kol ağzına geçirilen çift katlı kumaş, manşet (DS, C I, s. 692).

bızav: Yeni doğmuş ve daha anne sütünden kesilmemiş erkek veya dişi inek yavrusu, buzağı (DS, C I, s. 673).

bızın: Keçi (TDK, e.t. 10.05.2021).

bızmeli tuman: Diz kısmı lastikli olan bayan donu.

bılev Taşı: Bileği taşı (DS, C I, s. 690).

boğaz (I): Değirmen taşının ortasındaki delik (DS, C I, s. 726).

boğaz (II): Gebe hayvan (TDK, e.t. 10.05.2021).

boncôh: Değirmende alt taşın deliğine giren çelikten yapılmış bilye.

bonto: Ceket ve pantolonun belirli yerlerine elle atılan dikiş.

bulah: Çeşme (DS, C I, s. 785).

bum: Baykuş.

-C-

cādi: Mısır unundan yapıp sacda pişirilen çörek (DS, C II, s. 840).

cahal: Yün veya keçi kılından yapılmış çuval (DS, C II, s. 846).

camış~camuş: Manda (DS, C II, s. 854).

car (I): Bele sarılan kumaş, kuşak (DS, C II, s. 859).

car (II): İnce kumaş (DS, C II, s. 859).

cecim~cercim: İnce dokunmuş kilim (DS, C II, s. 873).

cehnem: Su değirmeninde değirmen taşının altındaki boşluk, çarkın bulunduğu yer.

cehturî: Dağ kekiği.

celēp: Kafes avında kafeste tutulan, sesi ve ötüşü güçlü olan keklik (DS, C II, s. 877).

cem: Küçük boy söğüt ağacından yapılan sebze ve meyve sepeti (DS, C II, s. 879).

cergebez: Ciğer ve hayvanın yağından yapılan bir çeşit yemek.

cerman: Kanadın pencereye geçen kısmı.

cero: Sazangillerden olan bıyıklı bir balık türü.

cezvik: Cezve.

circır: Fermuar (DS, C II, s. 927).

cırdığış: Küçük küçük doğranıp pişirilen yufkanın üzerine tavukgöğsü ve

sarımsaklı tavuk suyu dökülerek servis edilen yemek.

cırlavuk: Hindi yavrusu (DS, C II, s. 933).

Cil (I): Bataklıklarda yetişen hasır, semer ve sepet yapmakta kullanılan yaprağı ince bir çeşit yumuşak, süngerimsi kamış (DS, C II, s. 964).

Cil (II): Sebze fideleri ve tohumların ince kök uzatması (DS, C II, s. 1213).

Cil piçağı: Çil denen kamışı kesmekte kullanılan yarım yay biçimindeki ağaç saplı bıçak.

cılğa~cılğa: Tarla sürmek için bir ile üç çift öküze koşulan saban (DS, C I, s. 910).

cır~cér: Toprak testi (TDK, e.t. 10.05.2021).

coni (I): Dibek.

coni (II): Sarımsak ezici tahta.

cotkar: Çift süren, çiftçi.

cúre~cura: Bataklıklarda yaşayan yaban ördeği, çamurcun (DS, C II, s.1017).

cücúk: Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv (DS, C II, s. 1021).

-Ç-

çaḥçaḥ: Değirmenin tahta çakıldığı (DS, C II, s. 848).

çaḥçaḥoḥ: Değirmenin tahta çakıldığı.

çala: Mısır sapı (DS, C II, s. 1047).

çaput: Eski bez parçası (DS, C II, s. 1075).

çarçaput: Eski ve işe yaramayan giysiler.

çarıḥ: Kağının tekerleğindeki tahta parçalarından her biri (DS, C II, s. 1081).

çat: Bez, eski bez parçası (DS, C II, s. 1079).

çatpot: Bez ve giysi.

çavbelek: Suda pişirilen buğday ve mısır ununun orta kısmına süzme yoğurt ve toz biberli tereyağı dökülerek servis edilen bir çeşit yemek.

çayağaci: Söğüt ağacı.

çaykesän: Uçları karaya bağlı durumda ırmağa uzatılarak kullanılan balıkçı ağı, uzatma.

çaynıḥ~çanık: Demlik, çaydanlık (DS, C II, s. 1098).

çeçil: Yağı alınmış süttten yapılan peynir (DS, C II, s. 1105).

çedene: Kendir tohumu (DS, C II, s. 1105).

çelem: Turp (DS, C II, s. 1119).

çemçe: Kepçe (DS, C II, s. 1128).

çemçik: Çorbalık olarak kullanılan büyük kaşık.

çeper: Meşe ağacının kuru çubuğu, çalı çırpı (DS, C II, s. 1142).

çepiç (I): Bir yaşındaki dişi keçi (DS, C II, s. 1143).

çepiç (II): Muş ve çevresindeki sularda yaşayan bir balık türü, bir çeşit dere balığı (DS, C II, s. 1143).

çepilgiş: Patates veya çeşitli otlarla yapılan gözleme.

çerkez lastigi: Bir çeşit lastik ayakkabı.

çetân (I): Ağaç çubuklardan yapılan mısır ambarı (DS, C II, s. 1150).

çetân (II): Saman taşımakta kullanılan çubukla örülmüş büyük sepet (DS, C II, s. 1149).

çiftēhas: Pamuktan dokunmuş sık, düzgün, beyaz kumaş.

çığzi Taşı: Terzicilikte kullanılan sabundan yapılmış işaret aracı.

çılhan: Yerde kullanılan topraktan yayık (DS, C II, s. 1173).

çılvr: Domates, biber, soğan ve yumurtayla yapılan yemek, menemen.

çırh: Kapının arkasına takılan kapı mandalı.

çırhan: Toprak çanak.

çırınk: İnce bez parçası.

çıtçıt: Çıtçıt, fermejüp (DS, C II, s. 1198).

çızlavēt~cızlavēt: İçi astarlı lastik ayakkabı.

çibin: Karasinek (DS, C II, s. 1202).

çiçek: Sebze fidelerinin yanında çıkan ve onların büyüyüp gelişmesini engelleyen mavi çiçekli canavar otu (DS, C II, s. 1203).

çift ohi: Sabanın dişle gövde kısmını birbirine tutturun demir.

çik yağı: Bir çeşit tereyağı.

çil keklik: Toprak rengine olup eti için avlanan keklik türü (DS, C II, s. 1218).

çiltik: Tülbent (DS, C II, s. 1221).

çit: Başörtüsü (DS, C II, s. 1240).

çittik: Sepet.

çoçık: Küçük kepçe.

çol: Mutfağın veya evin herhangi bir köşesinde banyo yapmak için yapılan küçük bölme (DS, C II, s. 841).

çolluk: Mutfağın bulaşık yıkama bölümü.

çoratan: Damdaki yağmur sularının içinden aktığı topraktan, sacdan veya ahşaptan yapılmış oluk (DS, C II, s. 1293).

çoros: Sabanı çeken öküzlerin önüne koşulan yardımcı öküzler (DS, C II, s. 1272).

çorTan: Çökeleğin yumurta şeklinde kurutulmuşu, kurut (DS, C II, s. 1273).

çorti: 1. Ufak ufak doğranan lahana, soğan ve reyhandan yapılan turşu. 2. Lahana turşusu ve kemikli etle yapılan bir çorba türü (DS, C II, s. 1273).

çörek içi: Yağda kavrulmuş un (DS, C II, s. 1292).

çörtü: Lahana turşusu (DS, C II, s. 1295).

çuha: Kadifeden yapılmış işlemeli kadın ceketi (DS, C II, s. 1301).

çulôh~çuluḥ: Hindi (DS, C II, s. 1304).

çül~çul: Kıldan veya kenevirinden yapılmış kaba dokuma, kıldan yapılan bir çeşit kilim.

çüt~çift: Kara saban (DS, C II, s. 1309).

-D-

dal fes: Bir cins fes.

dange~dangi: Kışın küçükbaş hayvanlara yem verilen açık alan (DS, C.II, s. 1359).

dani: Diş hediği (DS, C II, s. 1362).

danuk: Diş hediği.

darānīye: Ayakkabıyı kalıba çekmeye yarayan, kerpetene benzeyen tamamı demirden alet.

darğur: Dokuma tezgâhında ipliği sıkı ve esnek hale getiren tezgâh tarağı, gücü tahtası.

darige sira: Sarımsak ezici.

das: Et satırı (DS, C II, s. 1374).

dasoḥ: Ağaç budamakta kullanılan ağaç saplı alet.

debo: 20 litrelik teneke kap (DS, C II, s. 1395).

deḥire~deḥire: Kışlık odun, yakacak.

dehre: Ağaç budamakta kullanılan demir saplı alet (DS, C II, s. 1406).

den: Kabuğu dövülerek soyulmuş buğday, aşlık (TDK, e.t. 10.05.2021).

derebe: Dükkân kepengi (DS, C II, s. 1365).

derpê: Belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot (DS, C II, s. 1436).

desTar: El değirmeni (DS, II, s. 1436).

devkıl: Ayran karıştırıcı.

dew grarı: Ayrandan yapılan çorba.

dew: Ayran.

deyzik: Toprakta yapılan tencere.

dezgaḥ: Üzerinde tırpanın dövüldüğü üç ayaklı masa (TDK, e.t. 10.05.2021).

dımıst: Pekmez.

dıng (I): Dibek tokmağı (DS, C II, s. 1507).

dıng (II): Tahılın kabuğunu yumuşatıp ayırmaya yarayan büyük taş tekerlek (DS, C II, s. 1507).

dız: Tuz (DS, C II, s. 1475).

dızgaro: Pulluk ve tırmık görevini yapan tarım aracı.

diz Toni: İç donu (DS, C II, s. 1530).

diz: Büyük boy çömlek (DS, C II, s. 1530).

dolah: Mendil (DS, C II, s. 1541).

dolık: Ebegümeçi.

dolma roviya: Bağırsak dolması.

dor: Değirmende buğday öğütme sırası, sıra (DS, II, s. 1563).

düymeç: Taze ve sıcak mısır ekmeğinin üzerine tereyağı ve bal dökülerek yapılan yemek (DS, C II, s. 1642).

-E-

egiş: Tandırdaki ekmeğı çıkarmak için kullanılan bir ucu yassı bir ucu çengelli demirden araç (DS, C III, s. 1673).

elcäk (I): Taş yontma aracının elle tutulan kısmı (DS, C III, s. 1704).

elcäk (II): Tırpanın sapındaki el tutma yeri (DS, C III, s. 1704).

elcäk (III): Yağ eritmeye yarayan küçük kap (DS, C III, s. 1705).

elce: Yağ tavası (DS, C III, s. 1722).

elçek: Tava (DS, C III, s. 1706).

enek: Sapanın ekini süren demiri (DS, C III, s. 1748).

enikpoTre: Cildi korumak, güzel göstermek, kırışıkları gizlemek amacıyla yüze sürülen bir çeşit pudra.

eşbebiyan kavurması: Yağda kavrulan kuru kayısı veya dutun üzerine yumurta dökülerek pişirilen bir yemek.

eşhemır: Hamur mayası, maya, ferment (DS, C III, s. 1792).

etli bulğur pılavı: Bulgur, kuzu veya dana etiyle yapılan yemek.

ev yağı: Tereyağı.

eyar: Hayvan postundan yapılan ayran karıştırıcıya verilen isim.

-F-

fanolye~fanurye: Kazak.

fatmacuk: Küçük kertenkele.

fellah köftesi: Kıymasız yapılan ve üzerine sarımsak ve pul biberli yağ dökülerek servis edilen yemek.

ferayi: Kadınların başlarına koydukları ve kofi tabir edilen fesler üzerine

bırakılan gümüş sevatalı, tabak şeklinde değirmi bir madeni levha, tabla.

fèrik: Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavrusu, piliç (DS, C III, s. 1846).

fetîr: Sacda pişirilen mayasız yufka ekmeği (DS, C III, s. 1848).

fıçın: Hamurunun içine yağlı kıyma, iyice ufaltılmış biber, domates, soğan, sarımsak ve pul biber koyularak tepside yapılan pide.

fındıh Pîh: Burnun iki ucunu aşmayan bıyık türü.

firét: Dokumada uzunlamasına atılan ipler, çözgü.

fırfır: Traktörün arkasına takılan ve biçilen otları toplamakta kullanılan halka biçimindeki demir çubuklu tırmık (DS, C III, s. 1854).

fırın küreği: Ekmeği fırına atıp çıkarmaya yarayan uzun saplı ahşap kürek.

firo: Yeni doğum yapan hayvanın ilk sütüne denir.

filketen: Çengelli iğne.

fort: Ayakkabının uç kısmı ile arka kısmına atılan ve ayakkabının çökmesini engelleyen kösele.

frika tiya: Kurutulmuş dut.

furğun~fürğun~furğun: Öküz veya ata koşulan dört tekerlekli büyük yük arabası.

-G-

galme: Keçi (DS, C III, s. 1904).

ğamês~ğamiş: Manda.

garaz: Büyük küp (DS, C III, s. 1921).

ğaris: Darı.

garniş: Yufkanın içine ıspanak koyularak pişirilen ve üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek servis edilen yemek.

garok: Mantar.

gatiğe gırti: Tutulmuş yoğurt.

gavan: Sığır çobanı (DS, C III, s. 1937).

ğavur Kılorigi~ğavur Kıloligi: İnce bulgur ve kıymayla yassı şekilde yapılan ve üzerine yumurta atılan bir çeşit sulu köfte.

gazık: Büyük tencere (DS, C III, s. 1957).

gebol: Beyaz darı veya aşurelik buğday yarması, kurut veya süzölmüş ayrandan yapılan ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı konulan yemek (DS, C III, s. 1957).

gedek: Manda yavrusu (DS, C III, s. 1965).

gelberi: Toprağı kazıp işlemek için kullanılan ağzı enli kazı aracı, çapa (DS, C III, s. 1972).

gem: Düven (DS, C III, s. 1985).

gendirme: Yarma bulgur (DS, C III, s. 1990).

gera: Kışlık kabak.

gerenk nebi: Kart olan sakız otu.

gerenk: Sakız otu, kenger.

germiya doyi: Ayran çorbası.

gerze: Bir horoz türü, hint horozu (DS, C III, s. 2007).

gesi: Elbise, çamaşır vb. giyilecek şey (DS, C III, s. 2017).

gesunk: Küçük tas.

gevçi: Kaşık

geve: Yünden yapılmış çül (DS, C III, s. 2008).

gèvi tıraşi: Düğünde damada yapılan tıraş.

gezgezk çorbası: Isırgan otu çorbası.

gezgezok: Isırgan otu.

gezo: Sonbaharda Muş'un bazı bölgelerinde ağaç yapraklarının üzerinde oluşan tatlı tabakanın kaynatılmasıyla yapılan bir çeşit pekmez (DS, C III, s. 2023).

ğığma: Büyük toprak testi.

ğılğıl: Buğdaygillerden olan bir yem bitkisi. (DS, C III, s. 2077).

gılmuş: Bir çeşit mantı yemeği.

ğırar: Ayran ve buğdaydan yapılan bir çeşit çorba.

gıttık: Bıçak keskinleştirici.

gıvar: Mantar.

gıvgarok: Mantar.

gızır: Yabani havuç.

gisın: Sabanın başına takılan sivri uçlu demir.

giyaye gew: Keklik otu.

gloriki bıdırmıst: Pekmezden yapılan bir çeşit tatlı.

gom: Küçükbaş hayvanların barındığı kapalı yer (DS, C III, s. 2099).

göbelek: 1. Dağ mantarı. 2. Dağ mantarı ve yumurtayla yapılan yemek (DS, C III, s. 2115).

görgerçin: Güvercin.

götlöh: Eşeğin kalçasının üstüne bırakılan ve semere deriden kayışlarla bağlı olan keçeden yapılmış kısım (DS, C II, s. 2165).

gözel keklik: Kınalı keklik.

grare dew: Ayrandan yapılan çorba.

grare rici: Kurutulmuş sebzeli bulgur pilavı.

ğugula: Bir çeşit başlık (DS, C III, s. 2190).

gundır: Kabak.

gur (I): Dokuma tezgâhında düz veya çapraz ipliği ayarlayan tezgâh tarağı, gücü (TDK, e.t. 10.05.2021).

gur (II): Kurt (TDK, e.t. 10.05.2021).

guriz: Sığırdili.

gurz: Ot veya çalı destelerinin büyüğü, bağ (TDK, e.t. 10.05.2021).

gurzink: Tülbent, yazma.

gül şurubi: Gül yaprağından yapılan içecek.

gülük çalme: Çiriş otu ve aşurelik bulgurla yapılan ve piştikten sonra ortasına tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

gülük kavurması: Haşlanan çiriş otunun yağda kavrulmasıyla yapılan yemek.

gülük şorbasi: Çiriş otu, bulgur yarması veya mercimekle yapılan çorba.

gülük: İlkbaharda yüksek kesimlerde, karın eridiği yerlerde çıkan, beyaz çiçekli, yeşil yapraklı, güzel kokulu bir bitki, çiriş otu (DS, C III, s. 2220).

gümgüm: Su kutusu (DS, C III, s. 2222).

-H-

hacoq: Palanda kullanılan ve kıldan yapılmış ipin başına bağlanan ahşap çatal.

häftä dıregi: Yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma koyularak pişirilen bir çeşit köfte.

häftus~häftälüs: İçine tereyağı ve çeşitli baharatlar konularak sacda pişirilen ekmek.

hâkim yahe: Yakasız gömlek veya ceket.

hâlice: Kalın örülmüş yün halı. (DS, C III, s. 2260).

hâlke ekmek: Simit biçiminde yapılan ekmek.

hâltım~hâltımış: Hamur, kırmızı et veya tavuk eti ve sarımsakla yapılan yemek.

hâm ekmek~ham ekmek: Esmer undan yapılan ekmek.

ham tarle: Uzun yıllar sürülüp dinlendirilen tarla.

hangerun: Yağ ve un karışımından oluşan iç harca denir.

har: Yığından kesilen ot (DS, C III, s. 2281).

ħarál: Heybeye benzayen kenevirinden yapılmış büyük çuval (DS, C III, s. 2260).

ħaruk~ħarik: Altı deri üstü keçi kılından yapılmış ayakkabı (DS, C III, s. 2290).

ħas ekmek: Beyaz undan yapılan ekmek.

ħaşe: Başı çatalı demir çubuk.

ħaşil~ħaşıl: Buğday, darı veya mısır unundan herhangi birinin suda kısık ateşte pişinceye kadar karıştırılmasıyla hazırlanan ve servis edilirken üzerine tereyağı dökülen yemek (DS, C III, s. 2302).

ħatik: Haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler (DS, C III, s. 2327).

ħaven: Maya.

ħavronk: Yumuşak toprak.

ħaz: Soğan veya maydanozun ekildiği her bir sıraya verilen isim (DS, C III, s. 2344).

ħàzır Tolmasi: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

ħàzüt Tolması: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

ħeçirdek: Tandırın üzerine bırakılan yassı demir (DS, C III, s. 2325).

ħedik: Haşlanmış buğday ve nohut (DS, C III, s. 2327).

ħelbır ħurmasi: Un, yumurta ve yoğurt karışımından yapılan hamurun kalbura bastırılıp pişirilmesiyle yapılan tatlı.

ħelbır: Kalbur (DS, C III, s. 2331).

ħelek: Sabanı boyunduruğa bağlamada kullanılan deri kayış.

ħelew: Helva.

ħeli: Başa bağlanan ince eşarp (DS, C III, s. 2333).

ħelimaşi~ħelímaşi~ħelímaşi:

Haşlanmış aşurelik bulgur, yeşil mercimek ve nohutun üzerine başka bir kapta pişirilerek kemiklerinden sıyrılmış et ve soğan ilave edilerek pişirilen ve servis edilirken üzerine pul biberli tereyağı dökülen çorba.

ħelise: Tavuk eti veya kırmızı etin aşurelik buğdayla lapa oluncaya kadar pişirilmesiyle yapılan yemek (DS, C III, s. 2334).

ħelizerk: Üzerlik otu.

ħelle çorbasi: Un, tereyağı ve pul biberle yapılan bir çorba (DS, C III, s. 2335).

ħèrg~ħèrk: Sürülerek dinlenmeye bırakılan tarla (DS, C III, s. 2344).

herik: Kuyruğu küçük koyun (DS, C III, s. 345).

herkendas: Küçük ateş küreği (DS, C III, s. 2346).

herle: Tereyağı, mısır veya buğday unundan yapılan çorba (DS, C III, s. 2346).

herse: Haşlanmış kuşbaşı et ve aşurelik bulgurun üzerine tereyağı dökülerek servis edilen yemek (DS, C III, s. 2348).

hesım: Aliminyum tapak.

hêstır: Katır (DS, C II, s. 2349).

hestif: Tandırdaki ekmek ile kara kovandaki balı çıkarmak için kullanılan bir ucu yassı bir ucu çengelli demirden araç.

heşk: Kaşık.

het: Tarla sürerken pulluğun açtığı çukur (DS, C III, s. 2349).

hevo: Kilim dokumada çözgünün arasından geçen enine kısa ipler.

hevrıng~hevring: Hayvanların yünlerini ve tüylerini kırkmaya yarayan makas.

hevroşk: Kızaran tereyağının içine tandırdan yeni çıkmış sıcak ekmeğin ufaltılmasıyla hazırlanan yemek.

hevur: İki ile üç yaş arasındaki erkek keçi.

hevüş~havuş: Evlerin önünde üstü açık duvarla çevrili alan, avlu (DS, C III, s. 2352).

heyat: Avlu (DS, C III, s. 2352).

hez Tolme: Pirinç, yağlı kıyma ve sumak suyuyla yapılan lahana dolması.

hılık: Küçük çömlek (DS, C III, s. 2359).

hindolik: Küçük küp.

hıngal~hingal: Yufka şeklinde açılan hamurun içine kıyma, patates veya peynir konulduktan sonra suda pişirilen ve servis edilirken üzerine pul biberli tereyağı dökülen yemek (DS, C III, s. 2364).

hırtık~hıttık: Acur (DS, C III, s. 2380).

hısar: Tarlada arta kalan otlar.

hısmık: Uzun köfte.

hıst: Sivri boynuzlu sığır (DS, C III, s. 2379).

hıstım: Suyun değirmenden çıktığı yer.

hıyırı: Zamk, tutkal (DS, C III, s. 2381).

hızek: Öküze ve ata koşulan büyük kızak (DS, C III, s. 2390).

hincan: Çeşitli boylarda toprak veya bakırdan leğen (DS, C III, s. 2385).

hıro: Gül hatmi çiçeği.

hisan: Bıçak keskin edici taş.

hizan: Bağ evi (DS, C III, s. 2390).

ħodah~odah: Tarla sürerken boyunduruğun gerisine oturup öküzleri süren çocuk (DS, C III, s. 2391).

ħogeç: İki ile üç yaş arasındaki erkek koyun (DS, C III, s. 2394).

ħolik: Bostanın yanında çalıdan yapılan barınma yeri.

ħon başi: Ot biçerken sıralanan işçi takımının başı.

ħon: 1. Ekin biçerken sıralanan işçi takımı. 2. Ekin biçerken belirlenen alan (DS, C III, s. 2401).

ħorevi: Tarla sürerken yüksek sesle söylenen atışmalar.

ħozan: Sürülmemiş tarla, ekilip biçilmemiş tarla (DS, C III, s. 2424).

ħozor: Otu bağlamaya yarayan ağaçtan yapılmış bağlama ipi.

hur dolması: Mide dolması.

huri otu: İnce dallara sahip bir ottur.

-I-

ılıncak: Beşik (DS, C IV, s. 2472).

ıslampe: Gömlek dikiminde kullanılan kalıpların her birine verilen isim.

ıst Taş: Alt taşın üstündeki değirmen taşı.

-İ-

içeri ev: Mutfak.

ifah küfte~üfah küfte~ufah küfte: Bulgur ve etle yapılan sulu köfte yemeği.

iki düğme: İki düğmeli ceket.

ilâha dolması: Daha çok bayramlarda yapılan lezzetli bir yemektir.

ilan: Yılan (DS, C IV, s. 2518).

imame: Hocaların başlarına sardıkları sarık.

imanli yoğirt: Yağı alınmamış süttten yapılan yoğurt.

ine: Bronz, altın, cam ve kalayın eritilmesiyle yapılan ve değirmen taşının dönmesini sağlayan aygıt (DS, C IV, s. 2541).

ipek şegri: Erkek ve kadınların yazın kullandıkları bir cins ipekten başlık.

isot: Biber (DS, C IV, s. 2558).

istiķan: Çay bardağı (DS, C VI, s. 4527).

işlik: Gömlek (DS, C IV, s. 2565).

-J-

jağ: Dağlarda yetişen güzel kokulu bir bitki ve bu bitkiden yapılan yemek.

jajerun: Un, tereyağı ve toz şekerle yapılan bir tatlı türüdür.

jajik: Çökelek.

juju: Kirpi.

-K-

ķabaķ ķirtmesi: Kabaķın iķinin soĝanla birlikte yaĝda kavrulmasıyla yapılan yemek.

ķabaķ Tolması: İnce doĝranmıř bal kabaķının iķine ince bulgur, reyhan ve az yaĝlı kıyma karışımının konulmasıyla pişirilen ve servis edilirken üzerine sarımsaklı yoĝurt dökülen dolma yemeği.

ķabēzi: Bulaşıkları kurulamada kullanılan bez.

ķabın: Yufka, patates, maydanoz, kıyma ve soĝanla yapılan ve piştikten sonra üzerine pul biberli tereyaĝı dökülerek servis edilen yemek (DS, C IV, s. 3284).

ķabız: Yaklaşık 20 kilogram hacmindeki değirmen ölçü kabı (DS, C IV, s. 2584).

ķaburęe Tolması: Kuzu kaburgasının iķine pirinç pilavı doldurularak yapılan yemek.

ķadin: Yiyecek ambarı, kiler.

ķafes: Gelinlerin çeyizlik başörtülerini koydukları küçük sandık (DS, C IV, s. 2593).

ķagardak: Horoz ibiği (DS, C IV, s. 2594).

ķaęle: Kamıştan yapılan bir çeşit sepet (DS, C IV, s. 2596).

ķaķıl: Ceviz iķi (DS, C IV, s. 2603).

ķalat: Çubuktan yapılan bir çeşit sepet (DS, C VI, s. 2532).

ķalınloķ: Tahtayı aynı kalınlıkta kesen makine (TDK, e.t. 10.05.2021).

ķaloç potin: Burnu yukarı doĝru kıvrılmış, sivri burunlu bir çeşit erkek ve kadın kundurası.

ķam: Düven (DS, C IV, s. 2612).

ķamlıķ: Dört yaşında olup daha koşulmamış erkek sığır.

ķandere: Değirmen suyunun oluğa girmeden önce biriktiği yer, değirmen bendi (DS, C V, s. 2621).

ķandirif: Sabanı boyunduruğa bağlamaya yarayan kayış veya ağaç (DS, C IV, s. 2622).

ķandolik: Kekliğin kökünü yediği bir ot türü.

ķapaķ: Ceketteki yan ceplerin üzerine gelen kumaş parçası (DS, C IV, s. 2630).

ķapicik: Erken doğan, gelişmemiş buzağı.

ķaput: Palto (DS, C IV, s. 2637).

ķar: Doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu (DS, C IV, s. 2638).

ķaraķayıř: Tarlayı süren öküzlerin önüne koşulan ikinci çift yardımcı öküzlere verilen isim.

ķaras: Büyük kúp (DS, C IV, s. 2653).

ķàre baldırcan: Patlıcan (DS, C IV, s. 2638).

ķare: Kışlık kabak.

ķàrece: Soğan tohumu (DS, C V, s. 2640).

ķarmalti: Semeri bağlamakta kullanılan keçi kılından yapılmış kalın ip (DS, C IV, s. 2664).

ķari: İlkbaharda çıkan yaprakları uzun, acı bir ot, yılanıyastığı (TDK, e.t. 10.05.2021).

ķarmaķ: Büyük delikli kalbur (DS, C IV, s. 2810).

ķartol ķavurması: Patates ezmesi, patates püresi.

ķartol: Patates (DS, C IV, s. 2672).

ķas: Makrına üstü tavuk (TDK, e.t. 02.04.2022).

ķasapıroķ: Ayakkabı tamirinde ağaç çivinin yerini açan sivri uçlu alet. (DS, C V, s. 2673).

ķasek~ķasaķ: Tekerin çember şeklindeki kısmı, tekerlek (DS, C IV, s. 2673).

ķasıķ: Topraktan yapılmış yemek tabağı (DS, C IV, s. 2675).

ķaş: Semerin ön ve arka kısmına atılan ağaçtan yapılmış çatal şeklindeki çıkıntılı kısım (DS, C IV, s. 2678).

ķàşevi~ķàşev: Kaşığı (DS, C IV, s. 2771).

ķate~ķade: İçine yağda kavrulmuş un konularak pişirilen çörek (DS, C IV, s. 2590).

ķatloķ: Takım elbise.

ķatmerli: Kat katlı çörek.

ķatolik: Yaklaşık 1.800 kilogram hacmindeki ahşap kap.

ķavadre~ķavadore: Kumaş keserken koltuk altı kesiminde kullanılan cetvel.

ķavır: Üç yaşındaki erkek koyun, koç.

ķavut: Kavrulmuş darı, mısır ve buğday unundan yapılan ve servis edilirken ortasına tereyağı veya yoğurt dökülen yemek (DS, C IV, s. 2695).

ķayneşme: Ceketin iç kısımlarına elle atılan dikiş.

ķazayağı: Kağnıda arka tekerleri gövde ağacına bağlayan çatal biçimindeki parçaya verilen isim (DS, C IV, s. 2673).

ķazi: Arka ve ön tarafı düğmeli olan yarım şalvar biçimindeki pantolon.

ķeçel~ķeççel: Kel (DS, C VI, s. 4544).

ķêdik: Kepçe (DS, C IV, s. 2719).

kefşir: Topraktan yapılmış yemek tabağı (DS, C IV, s. 2778).

kehan: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını (DS, C IV, s. 2721).

Kel: 1. Boynuzlu dişi koyun. 2. Yaşlı koyun (DS, C IV, s. 2725).

kel: Olgunlaşmamış kavun, karpuz ve domates (DS, C IV, s. 2725).

keleçüş: Doğranmış ekmeğe ya da yufka üzerine kavurma ve yağsız peynir koyarak yapılan yemek (DS, C IV, s. 2727).

keledoş: Doğranmış tandır ekmeğinin üzerine başka bir kapta pişirilen süzme ayranın dökülmesiyle yapılan ve servis edilirken üzerine toz biberli tereyağı dökülen yemek (DS, C IV, s. 2727).

kelem: Lahana (DS, C IV, s. 2728).

keleske: Öküze koşulan dört tekerlekli yük arabası.

keli: Kendi suyuyla pişirilip kendi yağında kavrulduktan sonra yenen veya dondurulan et yemeği (DS, C IV, s. 2733).

kelle: Büyük ve küçükbaş hayvanların ayak, baş ve işkembesiyle yapılan yemek (DS, C IV, s. 2735).

kendir~kendir: Ketenden yapılan ip (DS, C IV, s. 2742).

kenef: Tuvalet (TDK, e.t. 10.05.2021).

Kenêr: Mahlep ağacı ve meyvesi (DS, C IV, s. 2743).

kengel: Sakız otu (DS, C IV, s. 2744).

kepçe gâga: Avrupadan göç olarak gelen bir çeşit yabancı ördek, çamurcun (DS, C IV, s. 2745).

kepchik: Büyük kaşık (DS, C IV, s. 2745).

kêran: Ahşaptan yapılmış kalın tavan direği (DS, C IV, s. 2752).

kere lastik: Lastik ayakkabı.

kerindi: Elceksiz kısa tapan (DS, C IV, s. 2755).

kêrsäk: Tarla sürerken tarla yüzeyinde kalan iri toprak parçaları (DS, C IV, s. 2757).

kersim: Dağ teresi.

kert: Çeyrek altın (DS, C IV, s. 2758).

keski: Çömlekçilikte kullanılan demirden yapılmış iki santimetre uzunluğunda başı keskin alet (DS, C IV, s. 2767).

kesme aşi: Kesilmiş hamurun pişirilmesiyle yapılan ve üzerine yoğurt ve pul biberli yağ dökülerek servis edilen çorba (DS, C IV, s. 2768).

kesme makarna: Kesilmiş hamurdan yapılan makarna.

kęsan: izgili başörtüsü (DS, C IV, s. 2771).

keşkek: Kemikli et, dövölmüş buğday ve nohutun uzun süre pişirilmesiyle yapılan bir yemek (DS, C IV, s. 2771).

Kevar: Kovan.

Keivot: Kaşık, tabak vb. araçlar yapmakta kullanılan yumuşak bir ağaç türü, akęaaęaç.

kévrořk: Tavşan.

Kezil: Keçi kılından yapılan ip (DS, C IV, s. 2781).

Kıdıman: Zamanından önce doğan küçük ve büyükbaş hayvan (DS, C IV, s. 2788).

Kıdık: Doğumdan bir yaşına kadar olan keçi yavrusu (DS, C IV, s. 2787).

kıfte av: Sulu köfte.

kıfte guz: Cevizli köfte.

kığ: Koyun pisliği (DS, C IV, s. 2790).

kıhse: Arpacık (DS, C IV, s. 2792).

kıjik: Karga (DS, C II, s. 2792).

kılape: Ceket göğsünün iç kısmına elle atılan küçük dikişler.

kılavik: Elle yapılan overlok.

kılçıh: Arpa ve buğday başağında bulunan kıl şeklindeki çıkıntı.

ılımboz: şeker pancarı (DS, C IV, s. 2799).

ılor ekmek: Lavaş ekmeğinden biraz kalın ve küçük olan ekmek.

ılorik: Bulgur ve etten yapılan bir çeşit sulu köfte (DS, C IV, s. 2802).

ım: Keçeden yapılmış uzun başlık, külah (DS, C IV, s. 2802).

ımreş: şapka.

ındırağ: Merdane (DS, C IV, s. 2810).

ınkınoğ: Topraktan yapılmış küp şeklinde süzgeç.

ıntik: Kofı denen yöresel başlıkların üzerine takılan küçük altınlara verilen isim.

ır: Kulağı yok denecek kadar küçük olan küçükbaş hayvanlara verilen isim (DS, C IV, s. 2815).

ıran: Aşınan değirmen taşında küçük tırtıklar açmaya yarayan alet (DS, C IV, s. 2817).

ırap~ırep: İpekten yapılmış ince başörtüsü.

ıras: Atlet (TDK, e.t. 10.05.2021).

ırçıl: Kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan (DS, C IV, s. 2921).

ırçik: Domates (DS, C IV, s. 2820).

ķırķikli kelem Tolması: Bulgur ve kıymayla yapılan lahana dolmasının üzerine ufak ufak doğranmış domates ve biberlerin dökülüp pişirilmeyle yapılan dolma.

ķırık: Kılķıksız buğday (DS, C IV, s. 2829).

ķırkit~kerkit: Halı dokumacılığında düğümleri dövüp sıkıştırmaya yarayan tarak şeklinde demir veya ahşap araç (DS, C IV, s. 2880).

ķırmendari: Helva ve pişirilmış pirincin karıştırılmasıyla yapılan yemek.

ķırmızı balcan: Domates.

ķırnan doru: Yahni pilavdır. İkisinin birlikte sofraya gelmesidir.

ķırpıhli sağen: Etrafi dalgalı yemek tabağı.

ķırpıntı: Kumaş kesiminden sonra arta kalan küçük parçalar.

ķırsađ: Verimsiz, kuru yer, işlenmemiş toprak.

ķırřan~kirşan: Yüzü beyazlatmak için kullanılan toz şeklinde beyaz madde, pudra (DS, C IV, s. 2837).

ķırtan: Cıvcıvi olan tavuk (DS, C IV, s. 2838).

ķırtlama çay: şekersiz içilen çay.

ķısıık: İnce köfte (DS, C IV, s. 2841).

ķıřlah: Sonbaharda göç etmeyip bulunduğu yerde kışı geçiren keklik (DS, C IV, s. 2847).

ķıtır çorbası: Kuyruk yağı, soğan, un ve salçayla yapılan çorba.

ķızırnik: Koyun kuyruğunun kıztarıldıktan sonra geriye kalan posası.

ķiler: Mutfak (DS, C IV, s. 2872).

ķilolöh ekmek: Yuvarlak büyük ekmek.

ķilot pantor: Binicilerin giydiği dizden aşağısı dar, dizden yukarısı geniş olan pantolon.

ķim: Ot bağı (DS, C IV, s. 2873).

ķiriř: Hayvan bağırsağından yapılan ve yaya geçirilen ip (DS, C IV, s. 2879).

ķirli sağal: Birkaç gün kesilmeyen sakal türü.

ķlorik: Kaz lokması.

ķloriki tennur: Yuvarlak yapılan tandır ekmeği.

ķloriki zaruka: Yuvarlak yapılan çocuk ekmeği.

ķobah: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını (DS, C IV, s. 2890).

ķoc: Üzerinde et doğranan kütük (DS, C IV, s. 2891).

ķod: Tahta veya sacdan yapılmış buğday ölçme kabı (DS, C IV, s. 2897).

Ƙodik: Topraktan veya ağaçtan yapılmış küçük yemek tabağı (DS, C IV, s. 2899).

Ƙodoş (I): Mısır tanelerini ayırdıktan sonra geriye kalan sert kısım (DS, C IV, s. 2899).

Ƙodoş (II): Semerde ön ve arka çatalları birbirine bağlayan tahtalara verilen isim (DS, C IV, s. 2899).

kodoz: Kuş gagası (DS, C III, s. 1672).

Ƙofi: Özellikle evli kadınların başlarına giydikleri altı fes, üstü sargılı başlık (DS, C IV, s. 2901).

Ƙoḥ: Tavuk kümesi (DS, C IV, s. 2905).

Ƙoj: Tarla sürdükten sonra tarla yüzeyinde kalan iri toprak parçaları.

Ƙojık: Bir ile iki yaş arasındaki erkek manda yavrusu.

Ƙol: Boynuzsuz hayvan (DS, C IV, s. 2955).

kolan: Bir yaşına kadarki kısırak yavrusu (DS, C IV, s. 2908).

kolçak: Bilezik (DS, C IV, s. 2910).

Ƙolo: Kuyruğu kısa köpek (DS, C IV, s. 2912).

Ƙolos: Kıldan yapılmış yarım koni biçimindeki başlık (DS, C IV, s. 4566).

Ƙon: Çadır (DS, C IV, s. 2915).

kopça: Düğme (DS, C III, s. 1672).

Ƙoppal: Baston (DS, C IV, s. 2922).

Ƙor àrebe~kör araba: İki tekerli ve tamamı ağaçtan yapılmış olan öküz arabası, kağrı (TDK, e.t. 10.05.2021).

Ƙordonat: İpekten yapılmış ve ilik yapmakta kullanılan kalın ip.

Ƙori: Sebze ekmek için açılan uzun çukur (DS, C IV, s. 2926).

Ƙorik: Buğdayın siyahlaşmış hali.

Ƙoringa: Yem olarak ekilen bir ot cinsi, korunga (TDK, e.t. 10.05.2021).

Ƙorsıçan: Köstebek (DS, C IV, s. 2975).

Ƙoşat: Burulmuş erkek oğlak (DS, C IV, s. 2934).

kot kaşık: Sapsız veya sapı kısa kaşık.

Ƙot: Kelemin orta sert kısmı (DS, C IV, s. 2936).

Ƙotan: Pulluk, büyük saban (DS, C IV, s. 2937).

Ƙotor: Mısır taneleri alındıktan sonra geriye kalan kısım (DS, C IV, s. 2938).

Ƙovik: Huni (DS, C IV, s. 2941).

kox: Toprak altında yapılan süt ürünlerinin saklama yeri.

Ƙoz: Ağılda kuzular, ahırda da buzağılar için ayrılan küçük bölüm (DS, C IV, s. 2945).

kömürlü üti: Kömürlü ütü.

könek~köynek: Gömlek (DS, C IV, s. 2960).

körikli çizme: Konçları kıvrımlı olan çizme.

körpi~köpri: Pantolonda kemerin geçtiği yere atılan küçük kumaş parçası (DS, C IV, s. 2968).

köstek: Çivi (DS, C IV, s. 2977).

Ƙramsıye~gramsıye: Boyna takılan büyük altın, gremse.

kuççık: Taştan yapılan ocak.

Ƙudiz: Gaga (DS, C IV, s. 2992).

Ƙudik: Köpek yavrusu, enik (DS, C IV, s. 2991).

kulabe: Çobanların kullandıkları keçeden palto.

Ƙulabe: Öküzleri boyunduruğa bağlamada kullanılan demire verilen isim.

Ƙulaḥ: Semerin köşelerinden her biri (TDK, e.t. 10.05.2021).

Ƙulav: 1. Keçeden yapılmış çoban giysisi. 2. Keçeden yapılmış kilim. 3. Semerin altına atılan keçe (DS, C IV, s. 2996).

Ƙulek: Damda açılan pencere veya havalandırma (DS, C IV, s. 2996).

Ƙuletin: Tuvalet.

Ƙulleb: Mentеше.

Ƙulleri: Uzun çözüde dokunan, yünden yapılmış desenli bir kilim türü.

Ƙume: Buğdaydan yapılan bir tür içecek.

Ƙunci: Ekmek ve çöreğin üzerine serpilmiş çörek otu veya susam (DS, C V, s. 3037).

kundur: Kabak.

kundurık: Kabaktan yapılan bir çeşit yemek.

kurana dımıst: Üzüm suyunun sıkıldığı alete verilen ad.

Ƙuri soğan Tolması: Haşlanmış soğanın içine pirinç ve yağlı kıyma karışımının konulup pişirilmesiyle yapılan dolma.

Ƙuri zebze Tolması: Kurutulmuş biber, domates, patlıcan ve kabağın içine ince öğütülmüş bulgur ve az yağlı kıyma karışımının koyulup pişirilmesiyle yapılan dolma.

Ƙurik: Eşek yavrusu, sığa (DS, C VI, s. 4574).

Ƙurḥ: Kuluçka için bırakılan yumurta, kuluçka (DS, C IV, s. 3008).

Ƙursık: Yumurta, süt, yoğurt ve un karışımının kızaran yağda pişirilmesiyle yapılan yemek.

ķurřın ķerhi: Őzerine su dökölerek usturaların bilevlendiği bileme ķarkı.

ķurun: Hayvanların iķinde su iķtiđi ve yem yediği ahşaptan veya sacdan tekne (DS, C IV, s. 3013).

ķurut: Kurutulmuş ķökelek veya süzme yoğurt (DS, C IV, s. 3013).

ķurze: Bir ķeřit mantı yemeği.

ķuřhane: Tencere (DS, C IV, s. 3016).

ķuřık: Su kabağından yapılan kepķe (DS, C VI, s. 4576).

ķutman: Semerin üstünde oturułan yere verilen isim.

ķutni (I): İpekten yapılan üç etek ile kadifeden yapılan yelekten oluşan kadın giysisi.

ķutni (II): Pamuk ve ipek karışımıyla dokunmuş kalın bir kumaş (TDK, e.t. 10.05.2021).

ķuymađ: Tereyağı, mısır unu, kaymak veya peynirle yapılan bir yemek (DS, C IV, s. 3021).

ķuze: Sansar (DS, C IV, s. 3022).

ķuze~ķúze: Kúçük testi (DS, C IV, s. 3022).

ķüd: Tandıra dűřen ekmeđe denir (DS, C IV, s. 3026).

ķulfetor: Toprağı devirmeden işleyen, kabartan, havalandıran dişli alet, kúltivatör.

ķünt: Hamur yumağı (DS, C IV, s. 3040).

ķüpe: Turşu, yağ, pekmez vb. gıdaların iķine konulduğu ağzı ve dibi dar, orta kısmı geniş kúp (DS, C IV, s. 3041).

ķürek: Hasıra yünü sepmeye yarayan alet (DS, C IV, s. 3045).

ķürt ĥalisi: Kalın dokunan yün halı.

ķürt tıraşi: Subay tıraşi.

ķüvle: Tandırın altında bulunan havalandırma deliği (DS, C IV, s. 3057).

-L-

laķan: Bir ķeřit kar ayakkabısı (DS, C IV, s. 3060).

lapa: Suda pişirilen mısır unu veya mısır tanelerinin üzerine tereyağı dökölerek servis edilen yemek (DS, C IV, s. 3065).

las: Tırpanla ilk biķilen ot dizisi (DS, C IV, s. 3067).

lazut: Mısır (DS, C IV, s. 3070).

lebeni: Suda pişirilen yarma bulgurun üzerine kurut veya süzme yoğurt dökölerek pişirilen ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı dökölün yemek (TDK, e.t. 10.05.2021).

leçek: Tülbent, başörtüsü (DS, C IV, s. 3070).

leg: Leğen.

lengeli fotér: Kenarı yayvan ve geniş fötr.

lengeri: Bakırdan yapılmış büyük sahan (TDK, e.t. 10.05.2021).

leppık: Bez.

lıva: Kuzunun kırkılan ilk yünü (DS, C IV, s. 3079).

liç: Tarla sulamada kullanılan topraktan yapılmış havuz.

lod: Yatay uzunluktaki büyük ot yığını.

loğ: Damın üstündeki toprağı bastırmaya yarayan silindir biçimindeki taş, yuvgu (DS, C IV, s. 3083).

lolo: Kuyruğu yağlı büyük koyun (TDK, e.t. 02.04.2022).

-M-

maç: Sabanın elle tutulup yönetildiği ağaçtan sap (DS, C IV, s. 3100).

maçkal~maçkar: Sabanı yöneten kişi, çiftçi (DS, C IV, s. 3101).

madek~madağ: Dişi manda (DS, C IV, s. 3102).

madon şalvar: Bel ve paça tarafları bir genişlikte olan bir cins şalvar.

mal: Öküz sürüsü (TDK, e.t. 02.04.2022).

malòh: Boyunduruk kayışına takılan ağaç çivi (DS, C IV, s. 3115).

marān: Kağmı tekerleği (DS, C IV, s. 3128).

martek: Yapılarda kullanılan kalın sıruk.

mast: Süt ürünleri.

maste gırti: Tutulmuş yoğurt.

mavizerk: Kertenkele.

mayıs: Koyun ve sığırın yaş gübresi (DS, C IV, s. 3141).

mazi: Meşe ağacı (DS, C IV, s. 3146).

māzi~mazi (I): Değirmende çarkı ve taşları birbirine bağlayan 6'lık demir mil, çark dingili (DS, C IV, s. 3145).

māzi~mazi (II): Öküz arabasının tekerlerini birbirine bağlayan ve dingil görevini yapan kalın ağaç (DS, C IV, s. 3145).

mecrefe: Damdaki karı küremekte kullanılan ahşap kürek.

medih: Camus yavrusu.

meğel: Büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yatması. 2. Büyük ve küçükbaş hayvanların dışarıda yattığı yer (DS, C IV, s. 3151).

mèjük: 1. Gelişmemiş kuzu. 2. Emzirelen kuzu.

melekof~melakof: Kadınların gece giysisi, gecelik.

melhem: Mahlep ağacı ve meyvesi (TDK, e.t. 10.05.2021).

memişhane: Abdesthane, 00 No.

mendik: Haşlanıp yemeği yapılan bir ot türü, kazayağı.

menejör: Kuşkonmaz.

mengüş: Salyangoz.

mer: Tarla küreği (DS, C IV, s. 3166).

merek~marek: Samanlık (DS, C IV, s. 3168).

mes: Üzerine mesh edilebilen, hafif ve yumuşak bir ayakkabı, mest (TDK, e.t. 10.05.2021).

mesin: Alüminyum ibrik (DS, C IV, s. 3173).

meşk: Keçi derisinden yapılmış yayık.

meteris: Avcıların gizlendikleri yer (TDK, e.t. 10.05.2021).

mézro: 1,5 metre uzunluğundaki şerit metre, mezür, mezura.

mıhlama: Mısır unu, tereyağı ve kaşar peyniri ile yapılan yemek (DS, C IV, s. 2695).

mıjik: Küçük sinek.

mıkar: Tahtayı oymaya yarayan araç, iskarpela.

mıkeşer: Kabuğundan ayrıştırılmış nohut.

mıkeşerli bulğör pilavi: Bulgurun içine kabuğundan ayrıştırılmış nohut atılarak yapılan bir tür pilav.

mıkeşerli pırınç pilavi: Pırınç içine kabuğundan ayrıştırılmış nohut atılarak yapılan bir tür pilav.

mırtoğe: Yağda kavrulan unun üzerine birkaç yumurta kırıp iyice karıştırıldıktan sonra hazırlanan yemek (DS, C IV, s. 3223).

mısendere: Yatak ve yorganın bırakıldığı yer, yüklük, musandıra (DS, C IV, s. 3190).

mısire grare: Mısırdan yapılan çorba.

minder: Ütü yapmakta kullanılan içi bezle doldurulmuş küçük şilte.

mışare~mıshare: Sebze ekmek için açılan uzun çukur.

mışevşi: Mercimek (DS, C IV, s. 3205).

mışevşi~mışevşi: Yeşil veya siyah mercimekten yapılan çorba (DS, C IV, s. 3205).

mışevşiyi heşin: Yeşil mercimek.

moğ: Dudağı geniş bir balık türü.

mole: Dikişteki fazlalıklar (TDK, e.t. 10.05.2021).

mor baldırcan: Patlıcan (DS, C IV, s. 3211).

mor: Patlıcan (DS, C IV, s. 3210).

mosre: Ceketin yakasının altına elle atılan dikiş.

moz: Hayvanların kanını emen bir çeşit sinek, karasinek (DS, C IV, s. 3213).

mozik: Bir ile iki yaş arasındaki erkek buzağı (DS, C IV, s. 3214).

muçeri: Mısır ekmeği.

Murat sazani: Murat Nehri'nde avlanan bir sazan türü.

muska dolaması: Üzüm yaprağı, kıyma, pirinç veya bulgurla yapılan, servis edilirken üzerine sarımsaklı yoğurt ve pul biberli yağ dökülen yemek.

muş küftesi: Yoğrulmuş olan bulgurla kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma karışımının koyulduğu köfte.

-N-

nacar: Marangoz.

nafe~navçe: Avcıların gizlendikleri yer.

nane tımbuz: Tımbuz ekmeği.

nanecivik: Çobançantası.

narbek: Topraktan yapılmış kova.

nardan: Ekşimemiş üzüm suyundan yapılan içecek.

narın ekmeği: Bir kepçeyle sacın üzerine dökülüp pişirilen ekme.

nat: Tırpanın sapı (DS, C IV, s. 3242).

neft: Kibrit (DS, C IV, s. 3245).

neri (I): Dört yaşından büyük olan erkek keçi, teke (DS, C IV, s. 3248).

neri (II): Yeşil soğanın ortasında çıkan ve tohum veren sert dal (DS, C IV, s. 3248).

nevert: Ceketin belirli yerlerine elle yapılan dikiş (DS, C IV, s. 3249).

nevzune oturtma: Patlıcan oturtma.

nevzune: 1. Patlıcan. 2. Patlıcan yemeği.

nıkrik: Delikli tencere.

nir: Boyunduruk (DS, C IV, s. 3253).

niska: Mercimek.

nuber: Bir ile iki yaş arasındaki dişi manda yavrusu.

nüşne: Dış taraftan kasa ile teker arasına takılan uzun ağaç.

-O-

oğal: Topraktan yapılmış yağ eritme kabı.

oluḥ: Değirmen çarkına suyun şiddetli bir şekilde vurması sağlayan kapalı ve dik boru (DS, C V, s. 3280).

orba: Öğütülmüş keten tohumunun üzerine tereyağı ve bal dökülerek hazırlanan kahvaltılık.

oye: Ceketin ön tarafına içten atılan dikişler.

ozor: Otu bağlamaya yarayan ağaçtan yapılmış bağlama ipi (DS, C V, s. 3308).

-Ö-

örken: Keçi kılından yapılmış kalın ip (DS, C V, s. 3349).

-P-

pace: 1. Pencere. 2. Tavan penceresi.

paçuḳ: Keten tohumunun öğütülülüp macun haline getirilmesiyle yapılan kahvaltılık.

padalur: Değirmende unun geriye kalan kısmı.

paḥt piçaḡi: Desen vermeye yarayan bıçak.

pàḳle çirtmesi: Dikine kesilerek kurutulmuş taze fasulyenin haşlanıp yağda kızartılmasıyla yapılan yemek.

pàḳle yehnişi: Et ve taze fasulye ile yapılan yemek.

palah: Hasır ve sepet yapmakta kullanılan yassı, yumuşak ve yaprağı geniş bir kamyş türü (DS, C V, s. 3384).

palas (I): Keçi kıldan yapılmış kilim (DS, C V, s. 3385).

palas (II): Keklik yavrusu (DS, C V, s. 3385).

pale (I): Tarım işçisi.

pale (II): Tek kişinin kullandığı el testeresi.

palet: Pantolonda kemer düğmesinin takılı olduğu çıkıntılı kısım.

palḥér~pelḥir: At veya öküzü koşulan kızak ayaklı araba.

palut: Meşe ağacı (DS, C V, s. 3389).

papa: Suda bulamaç haline gelinceye kadar pişirilen ve servis edilirken ortasına yoğurt ve tereyağı dökülen yemek (DS, C V, s. 3394).

papisik: Kedi pençesi.

parḥaç: Küçük kova, bakraç (DS, C V, s. 3399).

parpar: Semizotu (DS, C V, s. 3400).

part: Otuz bağ ottan yapılan yığın (DS, C V, s. 3403).

Parzon: Süt ve peynir süzmeye yarayan ince bez (DS, C II, s. 536).

pas küfte~Pas küfte~Páz küfte: İnce bulgur, soğan, reyhan ve pul biberle yapılan yumurta büyüklüğündeki etsiz köfte.

paskan: Yağlı çökelek.

paşedin: Kovanların bırakıldığı yüksek kapalı yer.

patile: İçine maydanos ve çökelek konularak yapılan sac ekmeği (DS, C V, s. 3413).

pêç: Soba (DS, C V, s. 3420).

pelê trî: Üzüm yaprağı.

pelheviz: Geniş yapraklı sinirli ot.

pencer: Yemeği yapılan otlar (DS, C V, s. 3427).

pennerê şo: Kalıp halinde dilimlenen peynir.

peri: Değirmen taşının dönmesini sağlayan çark (DS, C V, s. 3432).

pêşmal: Tıraş önlüğü.

pêto cebi: Cekette sol göğüs kısmında bulunan mendil cebi.

piltin~piltín~piltén: Baharat olarak kullanılan güzel kokulu bir bitki.

pımağun: Kışlık un.

pırpır: Semiz otu (DS, C V, s. 3446).

pırpırım: Semizotu (DS, C V, s. 1672).

pırti: 1. Kumaş. 2. Manifatura (TDK, e.t. 10.05.2021).

pırvaz (I): Küçük doğranmış lahana turşusu.

pırvaz (II): Lahanadan yapılır, kışlık için saklanır.

pışık~pişik~pisik: Kedi (DS, C V, s. 3462).

pile: Dikişte içte kalan kısım.

pinç (I): Halı tezgâhında ipleri çekmek için kullanılan üç dişli ahşaptan araç (DS, C V, s. 3457).

pinç (II): Tahta çivi, kavela (DS, C V, s. 3457).

pinç (III): Değirmen taşının üzerinde döndüğü demir (DS, C V, s. 3457).

pine: Yama (TDK, e.t. 10.05.2021).

pineci: Ayakkabı tamircisi (DS, C VI, s. 4651).

pivaz çorbası: Soğan çorbası.

pivaz: Soğan.

Pız~Piz: Delik açmada kullanılan ahşap saplı demir araç (DS, C V, s. 3466).

poçik (I): Papuç ayakkabısının arka kısmındaki el tutma yeri (DS, C V, s. 3467).

poçik (II): Tırpanın sap takılan kısmı (DS, C V, s. 3467).

pogoz: Bir tas türü.

poliKıdor: İki kişinin karşılıklı kullandığı testere.

poloz: Kekliklerin göçü sırasında geçiş güzergâhlarında yapılan ava denir.

porhank: Topraktan yapılmış su borusu (DS, C V, s. 3480).

pornik ekmeği: Bir çeşit tandır ekmeği.

pornik: İçerisine maydanoz, çökelek, soğan, pul biber, tereyağı ve ceviz konularak pişirilen ekmeğ.

pot: Sofra bezi (DS, C V, s. 3475).

pulli çay: Süzgeç kullanılmadan doldurulan çay.

pulur~pulul: Bir insan boyundaki küçük ot yığını (DS, C V, s. 3487).

pumpulik ekmeğ: Kalın açılan ortası delik tandır ekmeği.

pumpuş: Kanatlı hayvanların ibiği (DS, C V, s. 3487).

pumpuşli ördek: Başının üzerinde tüy olan ördek türü.

pun: Kümes, kuş yuvası (DS, C V, s. 3487).

pung: Kokulu bir bitki, yarpuz.

punğal~pınğal: 1. Tavuğun yumurtlaması için yuvasına bırakılan

yumurta. 2. Tavuğun yumurtlaması için folun bırakıldığı yer (DS, C V, s. 3488).

punk: Yabani nane.

PuPbu: İbibik, çavuş kuşu.

purut: Çömlekçi (DS, C V, s. 3490).

puruthane: Çanak çömleğin yapıldığı yer.

puşi: Kenarları saçaklı sarık.

puşruk çorbasi: Un, yağ ve pul biberle yapılan çorba.

put: 1. Besiye verilen hayvan. 2. Hayvan yemi (DS, C V, s. 3494).

-R-

rafate~refete: Açılan hamurun, üzerine bırakılıp tandıra vurulduğu yastık biçimindeki araç (DS, C V, s. 3507).

ravle~ravüle~ravule: Ceketin bedene uygun şekilde çizgi taşıyla çizilmesi.

reşik mantarı: Kara mantar.

revağ~ravağ: Salon.

ribat: Kafes avında kullanılan cesur, güçlü ve saldırgan özellikler gösteren erkek keklik.

rışte sîra: Sarımsaklı erişte.

rışte: Erişte.

ris: Eğrilmiş yün iplik.

rovi: Tilki.

rune heyvan: Hayvan yağı, tereyağı.

-S-

safa: Metal veya plastikten yapılmış kulplu su kabı, maşrapa (DS, C V, s. 3420).

sağ: İki ile üç yaş arasındaki erkek manda yavrusu (DS, C V, s. 3519).

sağavil~sıkavêl~seğavêl~sıqavêl:

Çalıdan yapılmış ahır süpürgesi (DS, C V, s. 3517).

saço~saçu: Ceket (TDK, e.t. 10.05.2021).

salme çay: Şekerli çay.

sami: Öküzleri boyunduruğa bağlamada kullanılan ağaç çubuklara verilen isim (DS, C V, s. 3535).

samir: Darı ve kurutla yapılan ve servis edilirken ortasına toz biberli tereyağı dökülen yemek.

sāPıq: Orta boy çömlek (DS, C V, s. 3542).

sapli: Bakırdan veya plastikten yapılmış ağzı açık saplı kap (DS, C V, s. 3544).

sàrat: Büyük taneli hububatları elemek için kullanılan delikleri geniş elek (DS, C V, s. 3544).

satıl: Bakır veya alüminyumdan yapılmış kova (DS, C V, s. 3552).

savar çorbası: Bulgur çorbası.

savar: Bulgur pilavı.

savare kartola: Patatesli bulgur.

savul: Topraktan yapılmış küçük su testisi (DS, C V, s. 3558).

sêh: Delikleri genişletmeye yarayan ucu sivri ahşap alet.

sêl ekmeği~sal ekmeği: Sacın üzerinde pişirilen lavaş ekmeği.

sel: Ekmek yapmak için kullanılan yuvarlak demir (DS, C V, s. 3575).

sele~selek: Ekmek sepeti (DS, C V, s. 3576).

sengesir: Sıcak tandır ekmeği, tereyağı, yoğurt ve sarımsakla yapılan yemek.

sepki: Kabartılmış yünü bez üzerine eşit şekilde yaymaya yarayan, ahşaptan yapılmış beş altı çubuklu araç (DS, C V, s. 3587).

sepmä: Bir çeşit balık ağı, serpme.

ser pepik: Kelle paça.

ser şîr: Kaymak.

seren: Kapının iki yanına kullanılan uzun tahta (DS, C V, s. 3588).

serniş: Yayvan, büyük ağızlı, küçük çömlek (DS, C V, s. 3592).

serxani: Erzakları muhafaza etmek için kullanılan soğuk depo.

sev erdik: Yer elması.

sevi~sivi: Tezek ve saman taşımada kullanılan çubuktan yapılmış sepet (DS, C V, s. 3595).

sicôh: Sığır, koyun ve keçi bağırsağının içine bulgur veya pirinç doldurularak yapılan yemek, bumbar dolması.

sıçan tori: Fare kapanı.

sıçan: Fare (TDK, e.t. 10.05.2021).

sıhım: İçsiz köfte (DS, C V, s. 3606).

silk: Turp.

sing: Kilim tezgahının dört köşesine çakılan ahşap kazıklar.

sıpidank: Tükürük otu.

sıpînk: Yemlik.

sırge: Küpe (DS, C V, s. 3617).

sırım: Deriden ip (TDK, e.t. 10.05.2021).

sırsirik: Toy kuşunun bir türü, mezeldek.

sıtevr: Kısır hayvan.

sike: Hayvanları bağlamak için yere çakılan demirden kazık.

sinebent: Atın boynuna atılan deriden yapılmış bağ.

sinôr: Tarlaların hudut çizgisi, tarla sınırı (DS, C V, s. 3645).

sir keli: Sarımsaklı kavurma.

sir: Sarımsak (DS, C V, s. 3645).

sîrim: Yayla sarımsağı.

sirçeli: İyice pişirilen ince doğranmış kemiksizin etin üzerine sarımsak, yoğurt ve biberli tereyağı dökülerek servis edilen yemek.

siroz balğı: Levreğe benzeyen parlak, ince ve uzun bir balık türü.

sivik: Dam saçağı (DS, C V, s. 3651).

soğulcan~soğırca~soğırcoh: Solucan (DS, C VI, s. 4702).

sohre: Yırılmış veya yıpranmış olan giysiler (DS, C V, s. 3659).

solhum: Sulak yerlerde yetişen çalıya benzer söğüt ağacı (DS, C V, s. 3662).

soraz: Doğu soğanı.

soryaz: Doğu soğanı.

spor çakêt~spor cakêt: Köşe kısımları yuvarlak olan iki düğmeli ceket.

sufra: Yufka masası (DS, C V, s. 3690).

suli küfte: Bulgur ve etten yapılan sulu köfte yemeği.

sursım~sursım~sürsım~sürsüm: Topraktan yapılmış yayık.

sursık: Böğür çizgileri dalgalı beyaz ve kahverengi olan tombul bir keklik türüdür.

süphani: Toz halindeki sürme.

süs: Meyan kökü (DS, C V, s. 3727).

-Ş-

şakşak: Değirmen çakıldağı (DS, C V, s. 3740).

şal (I): Çarşaf (DS, C V, s. 3740).

şal (II): Gömlek (DS, C V, s. 3740).

şal (III): Pantolon (DS, C V, s. 3740).

şal şapık~şal şepik: Altı ve üstlü bol kesim bir giysi, pantolon ve gömlek.

şami: Hindi (DS, C V, s. 3743).

şapık: Pantolon.

şaran (I): Gremse altın dizisi (DS, C V, s. 3750).

şaran (II): İpe dizilmiş cevizin pekmeze batırılarak kurutulmasıyla yapılan tatlı, sucuk (DS, C V, s. 3750).

şarpe~şalpe: Başörtüsü, eşarp.

şeKal~şegal: Eski, yıpranmış ayakkabı (DS, C V, s. 3759).

şelem~şelım: Turpgilleren yumru köklü bir bitki, şalgam (DS, C V, s. 3760).

şelt: Bezden yapılan torba.

şelte: Kuyruğu sarkık olan koyun (DS, C V, s. 3761).

şembelük: Değirmende sallanan saçaklar.

şemuk: Eşik, kapının basamağı.

şepal: Kaplan.

şêr: Aslan (DS, C V, s. 3764).

şeran altın: Beş altından oluşan takı.

şerbık: Toprakta yapılmış şerbet testisi.

şeshane bardağı: Büyücek, bir cins eski çay bardağı – Antika çay bardağı.

şet: Kamıştan yapılan sepet.

şikalak: Hıyar kabukları, nohut, mercimek ve yağla yapılan yemek (DS, C V, s. 3768).

şıkava: Tam mayalanmamış hamurla yapılan ekmek.

şilte~şilte: Yorgan ve döşeğin iç yüzü (DS, C V, s. 3780).

şilan~şilang: Kuşburnu.

şin~şina: Kağrı tekerinin dışına takılan kalın ve yassı demir halka (DS, C V, s. 3781).

şip: Su değirmeninde oluğun alt kısmındaki dar bölüm (DS, C V, s. 3783).

şipane: Kapı eşiği (DS, C V, s. 3783).

şiréz: Yapıştırıcı, zamk.

şişäk: Bir ile iki yaş arasındaki dişi koyun (DS, C V, s. 3788).

şitul~şitil: Sebze fidesi (DS, C V, s. 3790).

şoħum: Sürülmüş tarla (DS, C V, s. 3792).

şoratan: Yağmur oluğu, çörtlen (DS, C V, s. 3793).

şorbe dane savare: Bulgurlu çorba.

şorbe niska: Mercimek çorbası.

şorbe: Çorba.

şöbek: Ceviz ve pekmezle yapılan yuvarlak tatlı, sucuk (DS, C V, s. 3794).

şuşe~şüşe: Su ve çay bardağı (DS, C V, s. 3796).

-T-

tabaķe: Sebze ekmek için açılan uzun çukurlardan altı yedi tanesinin oluşturduğu kısım (DS, C V, s. 3798).

Tabbaħ: Deriyi tuzlayıp kaldıran kişi (DS, C V, s. 3798).

tağar~taħar~teħer: Mangal (DS, C V, s. 3802).

taħuķ: Büyük kızak (DS, C V, s. 3806).

Tālik: Kekliklerin yediği sütlü, acı bir ot.

Tapan~tapan (I): Su değirmeninde değirmen taşını ayarlamaya yarayan çarkın altındaki ahşap bölüm (DS, C V, s. 3825).

Tapan~tapan (II): Tarla sürüldükten sonra saban izlerini düzeltmek ve

tohumu örtmekte kullanılan çoğunlukla ağaç dallarının örülmesiyle yapılmış geniş alet (DS, C V, s. 3825).

Tapış kuşhane: Alt kısmı oval olan tencere.

tapik: Keklik tuzaklarında çukur üstlerine konulan yaylı, tahta kapak (DS, C V, s. 3828).

taplame: Köftelik bulgur, ciğer kıyması, reyhan, pul biber ve nane ile yapılan ceviz büyüklüğündeki yassı köfte.

tapol~tapól: 6-7 kilogram ağırlığındaki küçük ot yığını (DS, C V, s. 3832).

TaPPan~Tapan~Topan: Damdaki toprağı sıkıştırmak için kullanılan ağaçtan alet (DS, C V, s. 3825).

tapur: Üzerinde yemek yenen tahtadan ayaklı yer tepsi.

tar: Kümeste hayvanlarının tünedikleri ağaç (DS, C V, s. 3832).

tarah (I): Aşman değirmen taşında küçük tırtıklar açmaya yarayan alet (DS, C V, s. 3883).

tarah (II): Dişlerinin arasından arış ipliklerin geçtiği tarak biçimindeki alet (DS, C V, s. 3833).

Taru ekmeği: Darıdan yapılan ekmek.

taye~taya~teye: Ahırın yakınına biriktirilen büyük ot yığını (DS, C V, s. 3853).

taze zebze Tolması: Az yağlı kıyma, ince bulgur veya pirinçle yapılan sebze dolması.

tehtâ balığı: Sazangillerden olan gümüş renginde bir balık türü (DS, C V, s. 3805).

têj: Keçi kılından yapılan çadırın parçalarından her biri (TDK, e.t. 10.05.2021).

tejgere: Ahırdaki hayvan dışkısını taşımada kullanılan ve iki kişinin kullandığı ağaçtan tekne (DS, C V, s. 3864).

têl: İplik (DS, C V, s. 3869).

Telaş: Yün yumağı.

tep tep ekmeği: Uzun şekilde açılan tandır ekmeği.

teppık: Bulaşıkların kuruması için üzerine konulan işlemeli havlu.

teptep ekmeği: Somun şeklinde tandırda pişirilen ekmeğ.

terence: Merdiven (DS, C V, s. 3892).

tespi somını: Tepsidede pişirilen ekmeğ.

tespi tıraşı: Başın üst kısmındaki saçın düz bir şekilde bırakıldığı tıraş.

teşi: Yün eğirmeye yarayan ahşap araç (DS, C V, s.3899).

teşt: İçinde hamur yapılan ağaçtan veya topraktan yapılmış büyük kab, büyük leğen (DS, C V, s. 3900).

teter böreği: Haşlanmış yufka parçacıklarının üzerine yoğurt ve biberli yağ dökülerek yapılan yemek.

tevn: Dokuma işi, çözüğü.

tevni: Halı, kilim tezgâhı.

teyfık: Tabak.

tıftık çorap: Tiftik keçisinin kılından yapılan çorap.

tığ: Samanla karışık buğday yığını (DS, C V, s. 3910).

tımbuz ekmeği: Yabani mısır denilen bitkinin un şekline getirilmesiyle yapılan ekmeğ.

tıngılafistik: Tahtarevalli.

tırovıro: Çeşitli boyutlarda misina ağından örülmüş, ucuna ağırlık yapsın diye kurşun takılan balıkçı ağı.

tırşık: Sebze yemeği (DS, C V, s. 3926).

Tırşo: Ekşimsi bir ot türü, kuzu kulağı.

tıştır: Bir ile iki yaş arasındaki dişi keçi (DS, C V, s. 3942).

tıkme: Ahırda kullanılan ağaç direkler (DS, C V, s. 3933).

Tir~tér: At ve eşek gibi hayvanların üzerine atılan iki tarafı birbirine bağlı keçi kılından yapılmış çuval, heybe (DS, C V, s. 3939).

tirevire: Gömlek yapmakta kullanılan ince, esnek ve naylon kumaş, viskon.

tiyan: Alüminyumdan yapılmış dört kulplu büyük leğen (DS, C V, s. 3944).

tohmaḥ:Yünü yaydaki kirişe vurmak için kullanılan ahşaptan yapılmış top başlı alet (DS, C V, s. 3946).

Tomas: Peynir, çökelek, tereyağı ve kaymak karışımından yapılan bir çeşit kahvaltılık (DS, C V, s. 3956).

Ton: Belden aşağı giyilen iç çamaşır, külot (DS, C II, s. 1557).

tonik ekmek: Pide ekmeği boyutunda olup ortası delik olan tandır ekmeği.

top ense: Ense kısmı top hâlinde bırakılan saç kesim modeli.

top Tarah: Dişleri plastik olan yuvarlak tarak.

top: Kağnı tekerinin merkezindeki top biçiminde kısım (DS, C V, s. 3963).

topik: Bir buğday türü.

tor: İnce örülmüş balık ağı (DS, C V, s. 3969).

Torah: Çökelek (TDK, e.t. 10.05.2021).

torak: Yağı alınmış süt ya da yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen katık, çökelek (DS, C V, s. 3969).

torax çorbası: Çökelek çorbası.

tornik ekmeği: Soğan ve çökeleğin içine koyulup pişirildiği ekmek çeşidi.

tosPaḡe: Kaplumbağa (DS, C V, s. 3973).

tosya: Kıldan yapılmış kuşak (DS, C V, s. 3957).

toy kuşi: Toygiller familyasından olup böcek ve tane ile beslenen, kızıl tüylü bir kuş türü.

trabzon: Lastik ayakkabı.

trita heka: Yumurtadan yapılan bir çeşit yemek.

tû: Kaymak.

tulôḥ: Peynir, yağ, çökelek vb. yiyecekleri koymaya yarayan hayvan derisinden yapılmış kap, tulum (DS, C V, s. 3990).

tulum: İbrik (DS, C V, s. 3990).

tuman: Belden aşağı giyilen uzun veya kısa iç çamaşırı, külot (DS, C V, s. 3991).

ture: Sebzelerin dallarına verilen isim.

-U-

umaç: Un, yağ ve pul biberle yapılan bir çeşit çorba (DS, C VI, s. 4038).

ur keklik: Yüksek dağlarda yaşayan en iri keklik türü.

uruP: Bir tenekenin üçte birine denk gelen tahtadan buğday ölçme kabı (DS, C VI, s. 4788).

-Ü-

üç düğme: Üç düğmeli ceket.

üsküf (I): Semer dikilirken avuç içinde tutulan ortası oyuk demir (DS, C VI, s. 4075).

üsküf (II): Yüksük (DS, C VI, s. 4075).

-V-

valibaḥ~velibaḥ: Yufkanın içine maydanoz, soğan, peynir, haşlanmış patates veya kıyma konularak yapılan yemek.

vatḳa: Ceket, palto ve gömlek gibi giyeceklerin dik durması için omuz kısmına içten yerleştirilen pamuk.

verdek: Ördek.

vırnık: 1. Erken doğumla dünyaya gelen yavru hayvan. 2. Yeni doğan küçükbaş hayvan.

-Y-

yaḡli ekmek: İçine tereyağı koyulup pişirilen ekmek.

yalançi Tolme: Pirinç veya bulgurla yapılan etsiz dolma (DS, C VI, s. 4141).

yan tehtä: Semerin yan tarafına atılan tahtaların her biri (DS, C VI, s. 4161).

yan: Kağrı arabasının üzerine yük taşımak için konulan kasa (DS, C VI, s. 4161).

yapınce: Keçeden yapılmış yağmurluk (DS, C VI, s. 4816)

yapraḥ Tolmasi~yarpaḥ Tolmasi: İnce bulgur, orta yağlı kıyma ve üzüm yaprağından yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt ve pul biberli tereyağı dökülerek servis edilen dolma.

yastoh: Ceketin kol, göğüs vb. bölümlerini ütülemede kullanılan küçük masa (DS, C VI, s. 4197).

yastoh~yastıḥ: Dingil ile sandık arasında bulunan ve kağrının dönmesini sağlayan iki ucu delikli, geniş ve kalın tahta (DS, C VI, s. 4197).

yaşmak: Yazma, bir cins başörtüsü (DS, C VI, s. 4200).

yataḥ: Sürünün dışarıda yattığı etrafı açık alan (DS, C V, s. 4201).

yēge~yēge: Demir törpü, ege (DS, C VI, s. 4225).

yehni: Sulu yemeklerin genel adı, türlü (DS, C VI, s. 4128).

yêke: Ahşaptan yapılmış tavan direği (DS, C VI, s. 4230).

yèmlik: Bahar aylarında çıkan ve yenilen sütlü bir ot (DS, C VI, s. 4245).

yığınç~yiğınç: Isırgan otu (DS, C VI, s. 4264).

yiri küfte~iri küfte: Yoğrulmuş olan bulgurlu kıymanın içine yağda kavrulmuş maydanoz, soğan ve kıyma karışımının koyulduğu köfte.

yoğurtli kabağ Tolme: Bulgur ve kıymadan yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülen dolma.

yoğurtli yaprağ Tolme: Üzüm veya dut yaprağı ile bulgur ve kıymadan yapılan ve piştikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek servis edilen dolma.

-Z-

zağar: Yavru köpek (DS, C VI, s. 4343).

zàhire~zàhire: Kışlık hububat ve yiyecek (DS, C VI, s. 4359).

zākur: Yaşlanmış keklik.

zap: Büyük çömlek (DS, C VI, s. 4350).

zat: 1. Köfte ve dolma gibi yemek malzemelerinin genel adı. 2. Yemek (DS, C VI, s. 4353).

zegerek: Keten bitkisi ve tohumu (DS, C VI, s. 2357).

zèngi: Üzengi (DS, C VI, s. 4834).

zerde: Bir cins yemek, pilav (DS, C VI, s. 4363).

zıbil: Hayvan gübresi.

zıbin: Bir cins entari (DS, C VI, s. 4366).

zıgı: Çubuktan yapılan ve içinde buğday saklanan büyük sepet (DS, C VI, s. 4368).

zırze: Kapı kilitlemek için kullanılan demir alet (DS, C VI, s. 4382).

zıvana: Pencerede fazla olan kısım (DS, C VI, s. 4384).

zil: Filiz, sürgün (DS, C VI, s. 4388).

zin: Eyer (DS, C VI, s. 4840).

ziron: Tereyağında kavrulmuş kıymayla lavaş ekmeğinin üzerine yoğurt, sarımsak ve karabiber karışımı dökülerek servis edilen yemek (DS, C VI, s. 4392).

zivan: Buğday tarlalarında çıkan ve tohumu buğdayla birlikte öğütülen acı siyah bir ot (DS, C VI, s. 4392).

zon: 1. Fındık ağacının yumuşak dalları. 2. Fındık ağacının yumuşak dallarından yapılan sepet (DS, C VI, s. 4395).

SONUÇ

Dilin söz varlığı ortaya çıktığı zaman ve coğrafyayı belirttiği kadar, o dili konuşan toplumu biçimlendiren inanç ve kültürünü de göstermektedir. Bu bağlamda Muş merkeze bağlı Kale, Dere, Minare, Hürriyet, Kültür, Zafer, Sunay, 15 Temmuz Milli İrade, Yeşilce, Karşiyaka, Bağlar, Muratpaşa, Yeşilyurt, Saray ve Yeni Mahalle ile Yeşilova Beldesi, Aydın, Tandoğan, Mercimekkale, Ziyaret, Donatım, Soğucak, Kepenek ve Çöğürlü köylerinden, 92 kaynak kişiden derlenen sözler ve diğer kaynaklar temelinde araç-gereç, giyim-kuşam-süslenme, hayvan, meslekler, tarım ve yapı kavramlarıyla ilgili adlara dair söz varlığı belirlenmiş ve yedi ana ve otuz üç alt başlık altında incelenmiştir. Ağız Sözlüğü üzerine bölge ile ilgili yapılan çalışmalara ek olarak Derleme Sözlüğü de temel alınarak bazı tespitler yapılmıştır. Bu tespitler şunlardır:

1. Muş merkez ağızında toplam 106'ı araç-gereç adı tespit edilmiştir. Bunlardan 41'i (%39) ekincilik ile ilgili araç-gereç adları, 50'si (%47) mutfak ile ilgili araç-gereç adları, 5'i (%5) yapı ve dekorasyon işleriyle ilgili araç-gereç adları, 3'ü (%3) evin genel ihtiyacı olan araç gereç adları, 7'si (%6) hayvancılık faaliyetinde kullanılan araç-gereç adlarıdır.

2. Giyim-kuşam-süslenme ile ilgili toplam 68 ad tespit edilmiştir. Bunların 27'si (%40) bedene giyilen giyecek adları, 12'si (%18) başa giyilen giyecek adları, 11'i (%16) ayağa giyilen giyecek adları, 3'ü (%4) süslenme ile ilgili adlar, 5'i (%7) takı adları, 10'u (%15) kumaş adlarıdır.

3. Hayvan adları ile ilgili toplam 72 ad tespit edilmiştir. Bunların 50'si (%69) evcil hayvan adları, 22'si (%31) yabani hayvan adlarıdır.

4. Meslekler ile ilgili toplam 230 ad tespit edilmiştir. Bunların 30'u (%13) avcılık ile ilgili adlar, 8'i (%3) ayakkabı tamirciliği ile ilgili adlar, 12'si (%5) berberlik ile ilgili adlar, 22'si (%9) çömlekçilik ile ilgili adlar, 29'u (%13) değirmencilik ile ilgili adlar, 2'si (%1) dericilik ile ilgili adlar, 29'u (%13) dokumacılık ile ilgili adlar, 7'si (%3) keçe ve keçecilik ile ilgili adlar, 34'ü (%15) marangozluk ve benzeri işlerle ilgili adlar, 21'i (%9) semercilik ile ilgili adlar, 36'sı (%16) terzilik ile ilgili adlardır.

5. Yapı ile ilgili toplam 38 ad tespit edilmiştir. Bunların 20'si (%53) evin bölümleri ve dış yapılarla ilgili adlar, 18'i (%47) tarım işleri ve hayvancılıkla ilgili yapı adlarıdır.

6. Yiyecek-içecek ile ilgili toplam 175 ad tespit edilmiştir. Bunların 29'u (%17) ekmek çeşitleri ve ekmek yapımı ile ilgili adlar, 141'i (%80) yemek çeşitleri ve yemek malzemeleri ile ilgili adlar, 5'i (%3) içecek çeşitleri ile ilgili adlardır.

7. Tarım ile ilgili toplam 59 ad tespit edilmiştir. Bunların tamamı (%100) tarla işleri ile ilgili adlardır.

8. Bu çalışmada Muş merkez ağzındaki adların kullanım alanlarıyla ilgili toplam 749 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığının 106'sı (%14) araç gereç adları, 68'si (%9) giyim kuşam ve süslenme adları, 72'si (%10) hayvan adları, 230'u (%31) meslek adları, 38'i (%5) yapı adları, 175'i (%23) yiyecek-içecek ile ilgili adlar ve 59'sı (%8) tarla işleri ile ilgili adlardır.

9. Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak Muş merkezde anlamı farklı olan kelimeler; 98 (%25).

10. Muş merkez ağzında kullanılan ancak Derleme Sözlüğü'nde olmayan kelimeler; 292 (%75).

11. Bu çalışmanın sözlük kısmında 997 kelime bulunmaktadır.

12. Kaynak kişilerden derlenen kelimeler; 749 (%75).

13. Yazılı kaynaklardan tespit edilen kelimeler; 222 (%22).

14. Derleme Sözlüğü'nde Muş kaydıyla geçen kelimeler; 26 (%3). Bu kelimeler şunlardır: ağartı, ağuz, anuh, aprak dolması, ark, avgın, ayaklık, cırlavuk, çiltik, çörtü, dız, elce, galme, garaz, gesi, hatik, hıyrı, kagardak, keleş, kırçıl, kodoz, kopça, şikalak, şoratan, tapik, torak.

KAYNAKÇA

- Caferoğlu, A. (1995). Anadolu İlleri Ağzlarından Derlemeler Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağzları., Ankara: TDK Yayınları.
- Ak, Y. (Ayakkabı Tamircisi). 13 Mart 2021, “Muş Merkez Ağzında Kullanılan Avcılık ve Ayakkabı Tamirciliğiyle İlgili Nesne Adları” Konulu Görüşme, Muş
- Akar, A. (2009a). “Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar -I- ” International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 4, Sayı 4, 1-11.
- Akar, A. (2009b). “Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar –II-.” International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 4, Sayı 8, 216-224.
- Akar, A. (2016). “Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağzılar”, Gazi Akademik Bakış, Cilt 10, Sayı 19, 169-182.
- Akaydın, Ö. (Esnaf). 30 Eylül 2020, “Muş Merkez Ağzında Kullanılan Avcılıkla İlgili Nesne Adları” Konulu Görüşme, Muş
- Akaydın, S. (Esnaf). 30 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Akıncı, D. (Esnaf). 27 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy. M. (Çiftçi). 28 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Aktaş, C. (Çiftçi). 23 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Akyürek, N. (Ev Hanımı). 02 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Akyürek, V. (Serbest). 02 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Alanoğlu, M. (2021). “Osmanlı Döneminde Muş (1515-1700)”. Alanoğlu, M., M. Alican ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi*. (132-167). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Alican, M. (2021). “ Bir Giriş: Taşra Olarak Muş’un Tarihi”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (13-19). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Alkaya, E. (2018). “Gaziantep Ağzı ve Bu Ağzla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep, Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep*. Gaziantep: 25-27 Aralık 2017
- Arslan, Ö. (2018). “Muş İli Özelinde Doğal Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Sürdürülebilir Bir Ekonomik Gelişim”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 75-90.
- Arslan, Ö. (2021). *Muş İli Swot Analizi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Arvas, T. Z. (2019). “19. Yüzyılda Muş ve Köylerinde Sosyal ve Ekonomik Yapı”. *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: ATAM Yayınlar.
- Ataç, M. E. (Emekli Memur). 09 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Ataman, M. (Emekli İmam). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Atmaca, E. (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Atmaca, E. (Çiftçi). 09 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Atmaca, G. (Ev Hanımı). 09 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Atmaca, S. (Çiftçi). 09 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Avcı, S. (Esnaf). 24 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Aydın, M. Z. (Çiftçi). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Aydın, Z. (Ev Hanımı). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Aykan, G. (2015). *Tarih’te Muş ve Muş’ta Tarih*. Ankara: Öz-Gem Ofset Matbaacılık.
- Bahçıvan, Y. (Ev Hanımı). 12 Aralık 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Balkaya, E. (Memur). 27 Aralık 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Başak, M. (İşçi). 23 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Bayrak, H. H. (Emekli Memur). 27 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Becermen, M. E. (Çiftçi). 28 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Becermen, N. (Esnaf). 03 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Avcılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Becermen, S. (Ev Hanımı). 28 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Becermen, Z. (Emekli Memur). 21 Kasım 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Belbaş, G. (Ev Hanımı). 20 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Biber, H. ve Rafet, Ç. (2010). “*Muş İli ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları)*”. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, 201-2024. İstanbul. 22-28 Mayıs 2010.
- Bingöl, H. (1987). *Muş'un Kültür Hayatına Toplu Bir Bakış*. İstanbul: Umur Yayınları.
- Bozkurt, E. (Emekli Memur). 04 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Budan, A. (Çiftçi). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Bulakçıbaşı, B. (Semerci). 23 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Semercilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Bulut, A. (Ev Hanımı). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Buran, A. (2004), “*Konuşma Dili-Yazı Dili İlişkileri ve Cumhuriyet Devrinde Yazı Dilinin Ağızlardan Aldığı Kelimeler Üzerine Bir Değerlendirme*”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*. (80-102). Ankara: TDK Yayınları.
- Büte, Ç. (Çiftçi). 29 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Büte, F. (Esnaf). 24 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Büte, H. (Emekli Memur). 29 Nisan 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Büyükakkaş, A. (2009). “Türkiye Türkçesi Ağız Sözlükleri Üzerine Bir Deneme”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 4, Sayı 4, 184-195.
- Caferoğlu, A. (1995). *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler/ Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çağlayan, E. (2016). ” Cumhuriyet Taşrasından Bir Kesit: Muş [1925-1938]”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 255-268.
- Çalışye, A. (Berber). 14 Kasım 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Berberlikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çankaya, İ. (Emekli Memur). 06 Kasım 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Yiyecek-İçecek ile İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çavuş, M. K. (Emekli Memur). 01 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çelik, H. (Emekli İşçi). 10 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çelik, Z. (Ev Hanımı). 10 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çetin, N. (Marangoz). 29 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Çıplak, E. (2021). “Selçuklular Zamanında Muş”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (94-113). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Çömlekçi, E. (Memur). 13 Mart 2021, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Çömlekçilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Dağlardan, A. (Terzi). 18 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Terzilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.

- Darkot, B. (1979). “Muş”. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: VIII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dede, D. (Serbest). 14 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Dedebey, M. (Çiftçi). 03 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Değer, N. (2021). *Anadolu Ağzlarında Eskicil Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.
- Değmez, G. (Ev Hanımı). 23 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Dokumacılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Demir, B. (Marangoz). 07 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Marangozlukla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Demir, N. (1999). “Ağız Sözlükçülüğü”. *Kebikeç, İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7-8, 67-75.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağzların Belgelenmesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demirel, B. (Berber). 26 Aralık 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Berberlikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Demirel, C. (Terzi). 08 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Terzilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Demirel, L. (Ev Hanımı). 01 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Doğan, T. (2013). “Tikantepe Ağzının Söz Varlığından Derlemeler”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi (MTAD)*, Cilt 10, Sayı1, 105-132.
- Dölek, İ ve F. Şaroğlu, (2017). “Muş İli ve Yakın Çevresinde Jeoturizm Açısından Değerlendirilebilecek Jeositler”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 1-16.

- Dölek, İ. (2017). “Muş İlinin Sel ve Taşkın Duyarlılık Haritalarının Oluşturulması”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 44, 190-204.
- Dölek, İ. (2018). “Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Değişimi: Muş İli Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 6, 1011-1022.
- Dölek, İ. (2019). “Mercimek Kale-Kalecik-Çengilli Tarihi Yol Güzergâhı: Alternatif Bir Turizm Rotası”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı UMS’20, 29-33.
- Düderi, M. (Ev Hanımı). 01 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Düzener, F. (Emekli Esnaf). 22 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Düzener, H. (Ev Hanımı). 22 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Eraslan, C. (Emekli Memur). 09 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Erdem, M. (2019). *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erzen, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eser, M. (2014). “Muş İsmiinin Menşei Üzerine Bir Değerlendirme”. *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 18, Sayı 58, 211-228.
- Gencer, F. (2021). “ Muş Tarihinde Alaaddin Paşazadeler Dönemi”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi (168-202)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Güneş, N. (2022). *Hakaslarda Mutfak Kültür: Tematik Söz Varlığı İncelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi TAE.

- Güngör, H. (Ev Hanımı). 02 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Güven, S. (Çiftçi). 31 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Has, T. (Esnaflar). 29 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- İbiş, B. (Esnaflar). 27 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- İlker, A. (2017). *Manisa Ağzıları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaba, O. (2019). *Alanya Yöresi Söz Varlığı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi SBE.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabulut, A. (Çiftçi). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Karadoğan, H. (Çiftçi). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Karahan, L. (2016). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karamustafaoğlu, İ. (Emekli Memur). 01 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Karasu, A. (Ev Hanımı). 02 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Karasu, N. (Emekli Memur). 02 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Kaya Hasdemir, H. (2021). “Urartulardan Roma’ya Muş Coğrafyasının Tarihsel ve Politik Konumu”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (59-81). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kızılsöy, F. (Keçeci). 17 Şubat 2021, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Keçecilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Koç, M. (Esnaf). 18 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Koraş, H. (2009). “Derleme Sözlüğünün Yeniden Düzenlenmesi ve Yeniden Söz Derlenmesi Hakkında”. *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, 25-30 Mart 2018 Şanlıurfa*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1996). “Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ve Anadolu Ağızları”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 1996/I, Sayı 530, 254-261
- Korkmaz, Z. (2007). “Türk Dilinin Eski Kültür Mirasının Anadolu Ağızlarındaki Devamı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, Ankara: TDK Yayınları, Sayı 3, 641-650.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kulağuz, B. N. (1997). *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Üniversitesi SBE.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2021). *Resmi İstatistikler*. <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=undefined&m=MUS> (Erişim Tarihi: 02.12.2021).
- Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). *Batıl İnanışlar*. <https://mus.ktb.gov.tr/TR-56123/batil-inanislar.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).
- Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). *Çocuk Oyunları*. <https://mus.ktb.gov.tr/TR-56126/cocuk-oyunlari.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Muş İl Yıllığı (1973). Elazığ: Bingöl Matbaası.

Muş Milli Eğitim Müdürlüğü (2021). Ekonomi. <http://mus.meb.gov.tr/www/ekonomi/icerik/15> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Muş Valiliği (2021). *Ulaşım*. <http://www.mus.gov.tr/ulasim-mus> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Muş Vikipedi (2021). Nüfus. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mu%C5%9F> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Oraklı, A. (Emekli İşçi). 28 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

Örnek, A. (Çiftçi). 18 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

Örnek, G. (Ev Hanımı). 18 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

Özcan, T. (Terzi). 18 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Terzilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.

Özcanlı, S. (Esnaf). 12 Kasım 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

Özen, M. (Çiftçi). 10 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.

Özkan, A. (Memur). 22 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

Özkan, E. (2019). “19. Yüzyılda Muş’un İdari Yapısındaki Değişikliklerin Tespiti”. *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*. Muş: 10-12 Mayıs 2018.

Özkan, F. (Çiftçi). 17 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Değirmencilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.

- Özmen, Ş. (2007). *Muş-Merkez Ağzı (İnceleme - Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Özrek, B. (2018). *Muş Yemekleri ve Mutfak Kültürü*. Muş: Sunar Basın Yayın.
- Öztuna, Y. (1983). *Büyük Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Peker, R. (Marangoz). 07 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Marangozlukla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş
- Pınar, M. H. (Esnaf). 22 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Polat, B. (Esnaf). 28 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Polat, G. (Emekli Memur). 15 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Polat, M. H. (Çiftçi). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Rençber, M. (2018). *Bir Varmış Bir YokMUŞ Hikayeleri*. İstanbul: Coşkun Teknoloji ve Yayıncılık.
- Sağır, M. (1997). “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Cilt 43, Sayı 195, 391-409.
- Sağlık Şahin, S. G. (2019). *Türkmen Türkçesinde Kadın ile İlgili Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- San, M. S. (1947). *Dün ve Bugün Muş (Tarih-Coğrafya ve Folklor Bakımından)*. Kayseri: Erciyes Basımevleri.
- San, M. S. (1966). *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

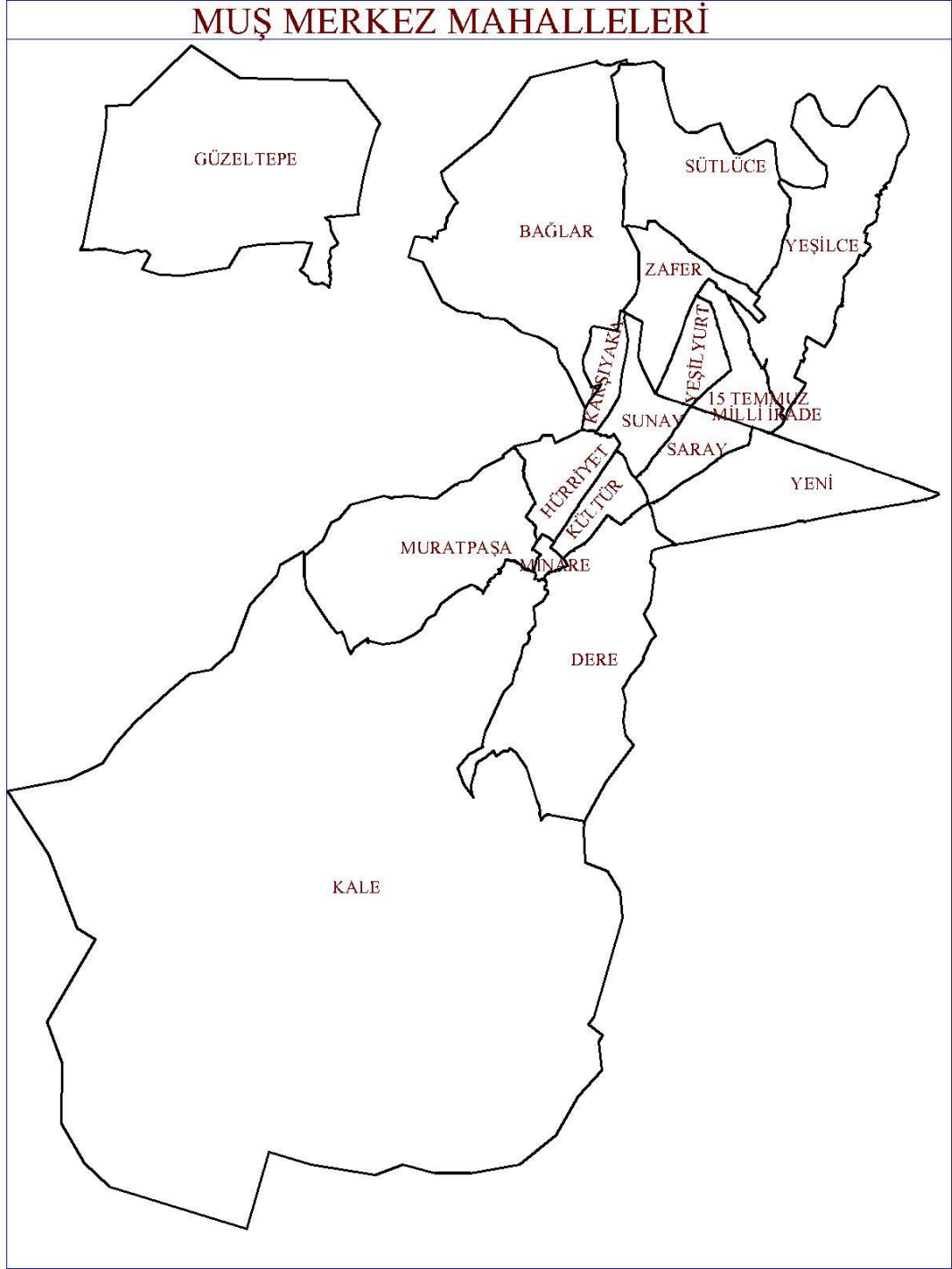
- Sayılan, H. (2007). *Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.
- Soğurman, G. (Ev Hanımı). 13 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Subaşı, K. (Esnaf). 29 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Şeker, Z. (2007). *Muş Mutfak Kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Şepik, E. (Bobinajcı). 28 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Avcılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Şepik, M. (Marangoz). 02 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Taşbulak, A. (Terzi). 08 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Terzilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Taşdemir, Y. (2022). *Muş Merkezde Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Taşkıran, H. (2021). “Karakoyunlulardan Safevilere Muş”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (114-131). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- TDK (2019). *Derleme Sözlüğü I-VI*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2021). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021).
- Tekin, M. (Emekli İşçi). 02 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Toplu, Ş. (Gazeteci). 03 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- TUİK (2022). *Muş İlinin Nüfus Verileri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).
- Tuna, S. A. (2021). “Tanzimat’tan I. Meşrutiyet’e Muş (İdari, Demografik ve İktisadi Yapı)”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (223-242). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tuncel, M. (2006). “Muş”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Türkday, Y. (Çiftçi). 10 Ekim 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yağmurca, M. (Sobacı). 24Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yalçın, T. (Emekli Memur). 09 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yavuz, D. (Usta Öğretici). 16 Şubat 2021, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Dokumacılıkla İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yeşilyayla, F. (Ev Hanımı). 04 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yeşilyayla, Ş. (Çiftçi). 04 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yıldırım, V. (Esnaf). 29 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yıldız, M. (2018). *49 Kelam Muşlu Şairler Antolojisi*. Muş: Sunar Basın Yayın.
- Yılmaz, B. (2009). *Muş Vakıfları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Üniversitesi SBE.
- Yılmaz, H. (Memur). 31 Ocak 2021, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.

- Yiğit, E. (Terzi). 14 Eylül 2020, “*Muş Merkez Ağzında Kullanılan Terzilikle İlgili Nesne Adları*” Konulu Görüşme, Muş.
- Yiğitpaşa, D. ve Süleyman C. (2012). “Van Müzesi Buluntuları Işığında Van-Muş Bölgesinde Erken Tunç Çağı ve Karaz Kültürü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 20, 274-291.
- Yuca, İ. S. (2021). “Tek Parti Döneminde Muş Vilayeti (1923-1950)”. Alanoğlu, M., M. Alican, ve M. Özalper (ed), *Muş Tarihi* (318-344). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Yurt Ansiklopedisi (1982). “Muş”. *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 8. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Yüzgüllü, Ş. (Emekli İşçi). 28 Ağustos 2020, “*Muş Merkez Ağzı Genel Söz Varlığı*” Konulu Görüşme, Muş.
- Zülfikar, H. (1992). *Bitlis-Muş Yörelerinde Halk Kültürü, Atatürk ve Kuvayimilliyeye Hareketleri*. Ankara: Feryal Matbaacılık.

EKLER

Harita 1. Muş Merkez İlçenin Mahalleleri

Harita 2. Muş Merkez İlçenin Haritası

